

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

2015

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Fra Ribe Amt

Fra Ribe Amt 2015

Udgiver:
Historisk Samfund for Ribe Amt 2015

Redaktion:
Mariann Ploug
Søren Mulvad

Produktion:
Rosendahls A/S

Artikler og billedmateriale:
© Forfatterne

Topografiske kort og matrikelkort:
© Geodatastyrelsen

Forsidebillede:
Aftentur til Langli, august 2014
Foto: Steen Rasmussen

Distribution og salg:
Historisk Samfund for Ribe Amt
v/Hans Sørensen
Gl. Skolevej 9
6600 Vejen
Tlf.: 76 60 04 74
histsamfund@gmail.com
www.histsamfund.dk

ISSN 0046-4864

Fra Ribe Amt

Historisk Samfund for Ribe Amt
2015

For Historisk Samfund for Ribe Amt står 2015 i forandringens tegn. Efter 17 år som redaktør for Årbogen "Fra Ribe Amt" har Olga Pedersen valgt at takke af, men hun fortsætter som formand for foreningen. Historisk Samfund er hende stor tak skyldig for det vedholdende, ihærdige og omfattende arbejde, hun har ydet ved at sørge for læseværdige artikler til årbogens læsere. Det bliver svært at fylde pladsen efter hende.

Selv om Historisk Samfund er en gammel forening, arbejdes der til stadighed på at følge med tiden. I det seneste år har bestyrelsen i samarbejde med Det Kongelige Bibliotek iværksat en digitalisering af "Fra Ribe Amt", så samtlige årgange fra 1903 og frem kommer til at ligge på Bibliotekets hjemmeside: www.tidsskrift.dk, forhåbentlig i løbet af 2015. Årbogsrækken vil blive løbende opdateret med en forsinkelse på fire år i forhold til bogudgivelsen.

Årbog 2015 spænder vidt. Hovedvægten ligger i midten af 1800-tallet med to længere artikler, der dels omhandler forholdene i Grindsted-Grene Sogne med sognepræsten

som omdrejningspunkt, dels fortæller om stort og småt i Ribe med udgangspunkt i justitsrådindens dagbog. En artikel skildrer det samtidige arbejde med den første beplantning af klitterne i Ulslo og trækker sporene op til nutiden, hvor et erindringsbillede fra Henne Strand også hører hjemme.

De arkæologiske artikler ligger i den anden ende af tidsskalaen. Den ene påviser spor efter en krigslæge i jernalderen ved Måde, mens den anden drejer sig om en stormandsgård fra vikingetiden i Vejen. Fra middelalderens Varde findes en artikel om byens segl, og tidscirklen sluttet med omtalen af en regnskabsbog fra begyndelsen af 1800-tallet.

Samtlige forfattere takkes for deres indsats og det gode samarbejde, der har været omkring årets udgivelse. Forhåbentligt vil de og andre forfattere bidrage med spændende artikler i de kommende år. Betingelsen for Årbogens fortsatte beståen kan med Olga Pedersens ord udtrykkes ganske kort: "*Uden forfattere ingen årbog!*"

*Kærup, maj 2015
Mariann Ploug
redaktør*

Krigslæge og kultanolæg fra Måde Industri

Af Bente Grundvad

En ny gravskik tager form

I et meget lidt charmerende område i udkanten af Esbjerg ligger Måde Industri. Udsigten over området er i dag domineret af det store forbrændingsanlæg, og den friske havluft er dagligt erstattet med diverse lugte fra genbrugsstationen. Hvis man fjerner alle de moderne bygninger samt lugten, vil man opdage, hvordan området så ud for ca. 2500 år siden, da der stadig var udsigt over Vesterhavet fra marken nord for Måde Genbrugsstation. Dengang, i begyndelsen af romersk jernalder (ca. 0-200 e.Kr.), var en lille samling mennesker ved at begrave

en af deres kære ved siden af et af forfædrenes store gravmonumenter. Det havde igennem hele jernalderen været kotume at begrave de døde nær de store gravhøje, og man gjorde sandsynligvis dette for at føle en form for tilknytning til slægten. I forhold til stenalders og bronzealders monumentale højbyggeri var man i romersk jernalder mindre pompøse med gravene. Allerede fra slutningen af bronzealderen havde en ny gravskik gjort sit indtog i Danmark, nemlig brandgravene.

Fra tiden, hvor de tidligste brandgrave optræder i Danmark, ses de side om side

Oversigtskort, der viser udgravnings placering i det sydøstlige Esbjerg. Udgravningens areal er markeret med rødt. Grafik: Sydvestjyske Museer.

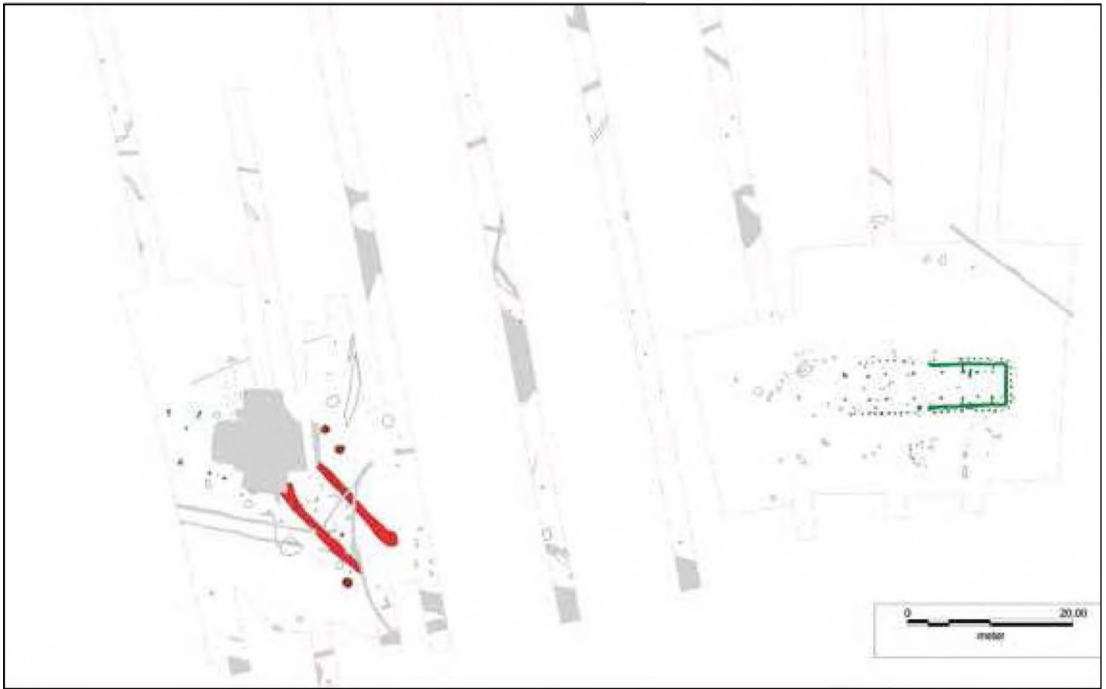

Den bedst bevarede urne fra Måde Industri, urne x3 er et typisk eksempel på en urne fra ældre romersk jernalder. Foto: Sydvestjyske Museer.

med jordfæstegrave, men der gik ikke længe, før brandgravskikken blev den altdominerende begravelsesform. Hvorfor denne pludselige ændring i gravskikken fandt sted, vides ikke med sikkerhed, men det kan have noget at gøre med, at man blev mere bevidste om, at hvert individ skulle have en standsmæssig begravelse. I forhold til bronzealderens store pompøse begravelser, hvor kun samfundets elite blev begravet med udstyr til både festmåltider og krig, var ældre jernalders brandgrave som regel mere anonyme. Det er langt fra altid, at

man finder gravgods i brandgravene, og når man gør, er det ofte dragtnåle, der sad fast på den døde's tøj, da personen blev brændt. Kun i sjældne tilfælde findes der våben i urnerne, hvilket dels kan skyldes, at man har været mere optaget af lighed i døden, dels at der ikke var plads til våben i urnerne.

I Måde Industri blev der i december 2013 foretaget en arkæologisk udgravning¹ nord for genbrugsstationen, og her blev der fundet en lille urnegravplads nær det, der først var tolket som en overpløjet gravhøj, men

Oversigtsplan over udgravningen ved Måde Industri. Til højre ses det førromerske hus, markeret med grønt. Grøftanlægget er markeret med rødt, og urnerne til venstre herfor er igen markeret med grønt.

Grafik: Sydvestjyske Museer.

som senere viste sig at være to parallelle grøfter af en helt anden karakter.

Urnegrave

På udgravningsfeltet blev der i alt fundet seks brandgrave i form af fem urnegrave og én brandplet. Urnerne var generelt i dårlig stand og var enten helt eller delvist ødelagt af plov. Urnerne viser sig dog, at være af en helt normalt forekommende type fra perioden (se fig. s. 8) med beklasket underdel, glittet overdel, fortykket og facetteret rand samt x-formede hanke, hvilket typologisk

giver en datering til tidlig romersk jernalder (år 0-200 e.Kr.).

I den mest ødelagte urne (urne x8), hvor kun bunden var bevaret, gemte der sig noget ganske interessant gravgods. Imellem de brændte knogler i bunden, lå således et 17 cm langt og velbevaret spydhoved i jern. Spyddet har et slankt, spidsovalt blad med en smal midtribbe. Ved enden af døllen sidder stadig den nitte, som har fastholdt spyddet med et træskaft. I samme urne blev dertil fundet dele af en lille jernkniv med snoet skaft. På overgangen mellem skaft

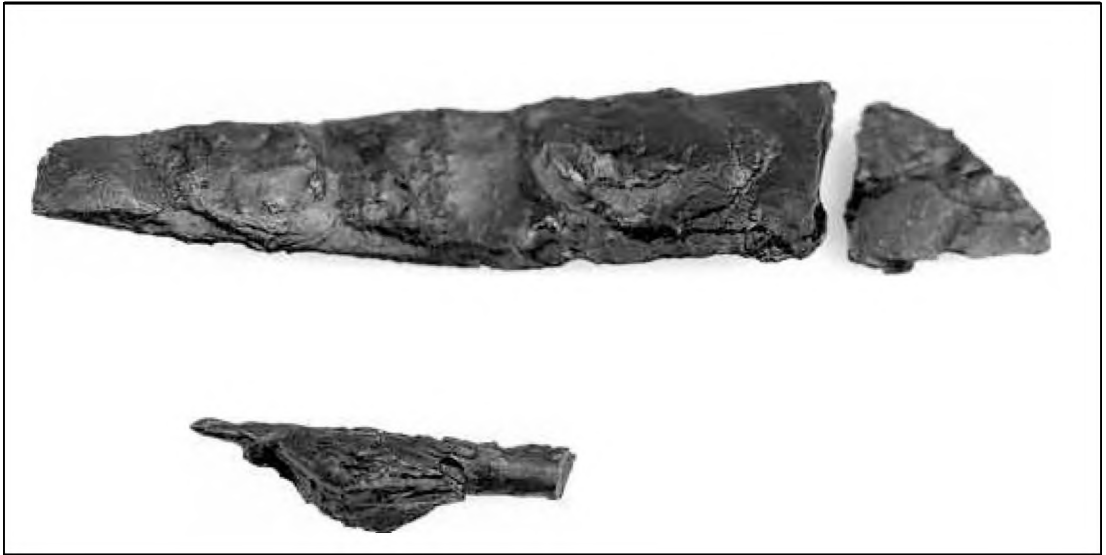

Metalgenstandene fundet i urne x8. Øverst ses spydspidsen, nederst til venstre pincetten, som er brækket i to dele, og nederst til højre ses det lille knivfragment. Foto: Sydvestjyske Museer.

og klinge ses tre smalle furer, som har prydet knivens overflade. Knivens bevarede del er kun 3 cm, men det antages, at den oprindeligt har været ca. 5,5 cm. En næsten helt lignende kniv er fundet i en urnegrav fra romersk jernalder ved Bække Mark.² Imellem de brændte knogler blev der også fundet en pincet. Pincetten, som fandtes i to dele, er brækket i bøjlen, men den har sandsynligvis ikke været meget længere end den bevarede længde på 4 cm.

Ud fra gravgaverne kan vi danne os et indtryk af personen, der blev begravet i urnen. Gravgaverne er ikke typiske genstande i urnegrave fra denne periode. Spyddet er krigerens våben og har været brugt i frontlinjen i kamp. I de små hære, der hurtigt kunne mobiliseres under ufred, var

spyddet klart det mest brugte våben, og i jernalderens store våbenofringer i søer og moser, er spyddet derfor også antalsmæssigt det mest dominerende våben. I krig har det til alle tider været vigtigt, at have raske og kampduelige folk, hvorfor krigerne ofte havde redskaber med til at behandle skaderne. Det kunne være små knive med skarpe og fine klinger, pincetter og slåentorne.³ Den lille kniv, der er fundet hér, skal næppe tolkes som operationskniv eller skalpel, men det er påfaldende, at den lille, let-håndterlige kniv blev fundet i samme urne som pincetten. Pincetten har nemlig været et almindeligt anvendt redskab til behandling af krigsskader, eksempelvis ved åbne hug- og snitsår, når blødninger hurtigt skulle stoppes. Dette skete ved at rense såret med

*Øverst ses den lille kniv med afknækket spids, og nederst ses spidsen af en dragtnål, der er fundet i urne x4.
Foto: Sydvestjyske Museer.*

pincetten, skære dødt væv væk og lukke såret – først med pincetten og senere med nål og tråd eller med slæntorne.⁴

Ud fra den gravlagtes genstande i urne x8 kan vi forsigtigt antage, at den døde har fungeret som en form for krigslæge eller i hvert fald har været i stand til at hjælpe sårede fæller i krig. Det skal dog nævnes, at pincetter også relateres til personlig hygiejne, og i grave fra bronzealderen bliver de ofte fundet sammen med rageknive⁵. Pincetternes anvendelse har været mangfoldige.

En anden urne fra Måde (urne x4) indeholdt bl.a. en lille kniv på 7 cm i længden og 0,5-1,5 cm i bredden. Kniven er ikke nær så flot udformet, som den fundet i x8, og spidsen er knækket af. Knivens beskedne størrelse antyder, at kniven ikke har været brugt

i kamp. Den skal nok nærmere tolkes som et hverdagsredskab, der har været brugt til mange af dagligdagens gøremål. Ud over kniven blev spidsen af en dragtnål fundet i urnen. Nåltypen kan ikke bestemmes nærmere, da resten af nålen er nedbrudt. I urnen blev der desuden fundet en tilnærmelsesvis rund metalplade med noget, der ligner nitter. Pladen er desværre i så dårlig stand, at den ikke kan konserveres, men den har muligvis været en tynd bælteplade, der har siddet på afdødes tøj, da vedkommende blev lagt på ligbålet. I nedgravningen til urnen blev der fundet lerkarskår fra mindst to mindre kar, der har været nedsat sammen med urnen som ekstra gravgaver. Man ser somme tider disse bikar, som de kaldes, placeret sammen med begravelses-

Kultanlægget set fra syd. Den store, grå plamuge mod nord er en Anden Verdenskrig bunker, og de mange grå linjer, der går ind over grøfterne, er ledninger, der har gået fra bunkeren og ud til kanonstillingerne. Foto: Sydvestjyske Museer.

urner, og man mener, at de kan have indeholdt mad og derved have fungeret som en form for proviant til efterlivet. Bikarrene er så dårligt bevarede, at det oprindelige indhold ikke kan bestemmes. Gravgaverne kan ikke fortælle, om der er tale om en mand eller en kvinde, og gravgaverne fra urne x4 udgør således en helt typisk, anonym urnegrav fra tidlig romersk jernalder.

I de fem andre grave fra Måde Industri blev der enten ikke fundet gravgaver, eller også var metallet så dårligt bevaret, at det smuldrede bort, da urnens indhold forsigtigt blev tømt på museet.

Det er nærliggende at tro, at den lille gravplads har udgjort en families gravsted gennem en relativ kort periode. Den ene af de døde har sandsynligvis været udsendt i krig, og gravgodset antyder, at han har været en af hærens læger. Om knoglerne i de andre urner har tilhørt kamplægens

kone og børn, eller om gravpladsen har fungeret for enlige rejsende, vides ikke. Vi finder sandsynligvis aldrig ud af det, da vi endnu ikke har fundet nogen form for bebyggelse fra de gravlagtes samtid, og derfor ikke kan bevise, at den ældre jernalders mennesker boede tæt på dette område.

Kultanlæg

Ca. 250 år før de syv brandgrave blev sat ned i mulden, havde der i førromersk jernalder været aktivitet på selv samme sted. Øst for gravfeltet blev der fundet et treskibet førromersk hus med otte sæt tagbærende stolper. Huset, der måler ca. 20 m i længden og 6,5 m i bredden, havde beboelse i vestenden og stald med båseskillerum mod øst. Rundt om den grøft, hvori husets plankevægge var sat, har der stået små støttestolper, der har hjulpet med at holde taget oppe. Huset ligger ganske alene og har

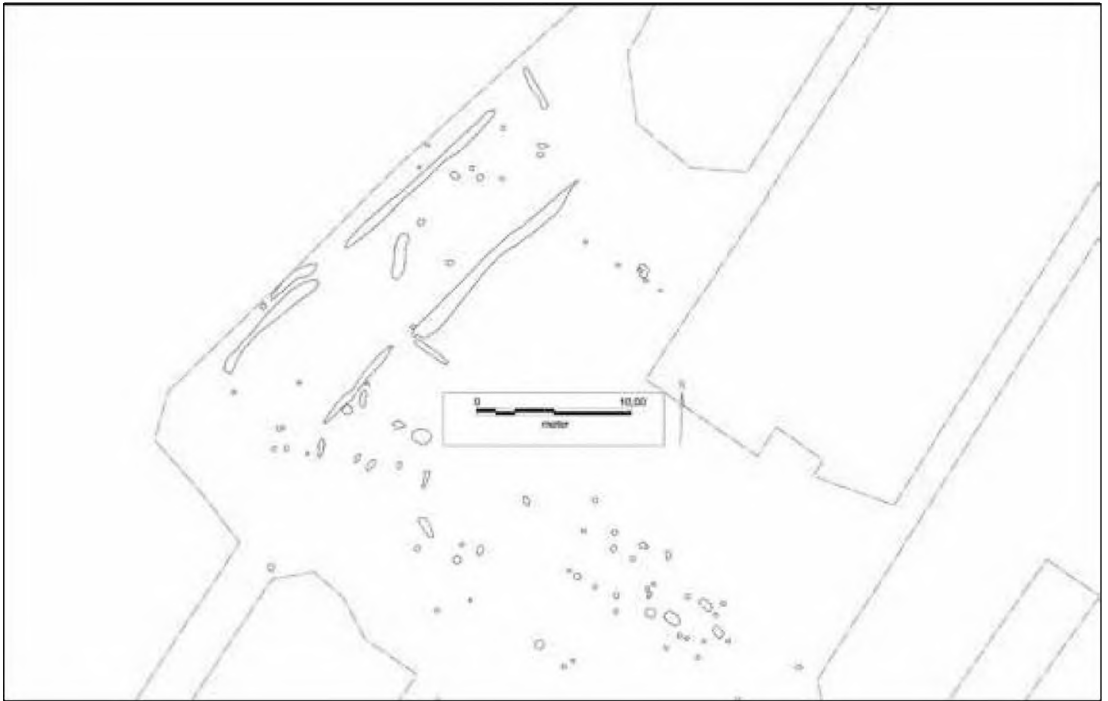
været bolig for en familie, hvor flere generationer måske har boet under samme tag. Det er sandsynligvis bl.a. denne familie, der omhyggeligt har gravet to parallelle grøfter få meter vest for huset.

Grøfterne blev i første omgang tolket som den langhøj, der i 1917 blev beskrevet således: *“Jordsmønnet runder her til en større, men ganske svag naturlig Banke. Paa den mangler den “gode Muldjord”, der er gul Sandjord i Stedet (..) Lodsejeren, hvis Fader dyrkede Heden op, meddelte, at 212-213 ikke havde været anderledes i den Tid, han havde kendt dem, og at han aldrig havde hørt Tale om Høje her (..) der skal tilmed være pløjet Sten op af den.”*⁶

Ved udgravningen i 2013 blev det dog hurtigt klart, at der var tale om en helt anden og hidtil ukendt form for anlæg. Grøfterne, der måler 14 m i længden, ligger 5 m fra hinanden og var fyldt med knust keramik fra tiden mellem bronzealder og førromersk jernalder. Den vestlige grøft indeholdt foruden store mængder keramik (i alt 6,3 kg) også store sten, og der var flere steder spor efter ildpåvirkning i fylden. Den østlige grøft indeholdt en mindre mængde keramik, men havde til gengæld områder, der var tæt pakket med blåmuslingeskaller og østersskaller. Mod nord buer begge ender ind mod midten af anlægget og danner en form for sluse ind i anlægget. Har dette mon været en slags indgang til at anlægget? Da man anlagde anlægget for 2500 år siden, blev den opgravede undergrund fra grøfterne lagt mellem de to grøfter. Ved undersøgelsen af anlægget blev den opskovlede undergrund gravet bort for klarlægge, om der var stolpehuller under laget. Der fremkom få og små stolpehuller, men

intet der kunne danne rammen om en konstruktion.

Der kan kun gisnes om, hvad funktionen med disse grøfter har været. Der findes ikke noget lignende i det danske publicerede materiale, hvilket gør anlægget unikt, men også svært at funktionsbestemme. I det ikke-publicerede materiale har det dog været muligt at finde et lignende eksempel i Vestjylland – nemlig fra Landlystvej i Tarp.⁷ Her er der blandt syv førromerske huse fundet to parallelle grøfter, der er orienteret NNØ-SSV, er 14 m lange og ligger med seks meters mellemrum. Størrelsesmæssigt er grøfterne fra Landlystvej således næsten identiske med dem fra Måde. Orienteringen er imidlertid stik modsat, da grøfterne i Måde ligger NNV-SSØ, og der er umiddelbart ikke gjort fund af keramik i grøfterne. Desværre er anlægget ikke beskrevet i detaljer, og dybde, snit osv. bliver ikke nævnt i udgravningsberetningen. Ligheden mellem de to grøfter er dog slående. Hvis vi kigger lidt længere sydpå til det hollandske område, så finder vi igen anlæg, der minder om det fra Måde. På nogle Hollandske tuegravpladser, bl.a. Someren-Waterdael⁸, ses en serie af parallelle grøfter, der ligger spredt på gravfeltet.⁹ Midt mellem de parvise grøfter findes der i nogle tilfælde urner, der er sat ned mellem grøfterne, i andre tilfælde er der tomt mellem grøfterne, som der var i Måde. De hollandske grøfter virker således til at være en del af tuegravfelterne og den begravelsesskik, der hørte hertil. Har grøfterne fra Måde Industri mon også fungeret som en slags kultanlæg, hvor den store mængde ituslået keramik skal ses som en form for rituel handling? Man ser samme

De to parallelle grøfter fra Landlystvej i Esbjerg. Orienteringen er anderledes, men korresponderer næsten størrelsesmæssigt med dem fra Måde. Grafik: Sydvestjyske Museer.

form for rituelle handlinger knyttet til de meget ældre jættestuer og langdysser fra bondestenalderen. Uden for indgangene til jættestuernerne og dysserne er der ofte fundet store mængder ituslået keramik, som nogle mener, er spor efter offerhandlinger foretaget i forbindelse med gravlæggelser.¹⁰

Perspektivering

Små gravpladser fra romersk jernalder med brandgrave kendes overalt i landet og tolkes oftest som familiegravsteder, hvor én familie, der har boet på stedet i en kortere periode, har begravet familiens afdøde med-

lemmer. Som nævnt ovenfor, findes de næsten altid i nærhed til en af forfædrenes store gravhøje, og man har på den måde følt et tilhørsforhold til ætten, og måske har man dyrket en art forfædre kult. Det er dog mere undtagelsen end reglen, at man finder våben i de ellers så anonyme brandgrave, men ikke desto mindre var der ét i den ene urne fra Måde.

Hvad de parallelle grøfter har været brugt til, vides ikke med sikkerhed. Den store mængde ødelagt keramik, de ildpåkadede områder og de store sten, der er placeret i grøfterne, viser, at det er et anlæg, man

har gjort meget ud af, og brugen har muligvis været af rituel karakter. Anlægget har sandsynligvis været synligt i landskabet længe efter dets funktionstid, og det er muligt, at der har været en forhøjning i midten, hvor det opgravede undergrundssand blev erkendt. Grøfternes synlighed i landskabet har antagelig været årsagen til, at urnerne blev sat ned, hvor de gjorde. For jernalderens folk har grøftanlægget måske fungeret som bronzealderens store gravhøje, og ved at nedsætte urnerne ved grøfterne har man opnået den forbindelse til forfædrene, som var så vigtig for livet i døden.

Litteratur

- Frölich, Anette: *Jernalderens lægekunst*, Højbjerg 2009.
- Hesseing, Wilfried og Piet Kooi, Urnfields and cinerary barrows. Funerary and burial rituals in the Late Bronze and Iron Age, i: Louwe Kooijmans, L.P., van den Broeke, P.W., Fokkens, H. og van Gijn, A.I., (eds.), *The Prehistory of the Netherlands*, Volume I. Amsterdam 2005, s. 631-654.
- Ilkjær, Jørgen og Jeanette Varberg: *Illerup Ådal – fjendens ansigt*, Højbjerg 2007.
- Jensen, Jørgen: *Danmarks oldtid. Stenalder 13.000-2000 f.Kr.*, København 2006.
- Jensen, Jørgen: *Danmarks oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr.*, København 2006a.
- Grundvad, Lars: En næsten ukendt gravning, *Museumsavisen. Museumsforeningen Sønderkov*, nr. 56, 2013, s. 6-9.

Noter

- 1 Undersøgelsen på Måde Industrivej er foretaget af Sydvestjyske Museer. J.nr. SJM 313.
- 2 Undersøgelse foretaget af Muscet på Sønderkov. J.nr. HBV 207.
- 3 Frölich 2009, s. 15.
- 4 Ilkjær og Varberg 2007, s. 15.
- 5 Jensen 2006a, s. 400.
- 6 Beskrivelse udført af S. Schultz, som beskrev højen i 1917. Hele beskrivelsen kan læses på Kulturarv.dk under systemnummer 75923.
- 7 Undersøgelse foretaget af Eshbjerg Museum. J.nr. FSM 2599-2.
- 8 Hesseing og Kooi 2005, s. 638.
- 9 Tak til Niels Algreen Møller for at gøre opmærksom på sammenhængen.
- 10 Jensen 2006, s. 381.

Bente Grundvad, født 1986, cand.mag. i marin-arkæologi, museumsinspektør ved Sydvestjyske Museer. Har skrevet artikler om gravpladser og skibe fra oldtid til renaissance.

Vikinger i Vejen – en stormandsgård fra tidlig vikingetid ved Vejen Gymnasium

Af Janne Krøtel og Lars Grundvad

Indledning

En stor andel af museernes arkæologiske virksomhed består i at skrive beretninger for alle de undersøgelser, der årligt foretages. Alt efter projekternes størrelse varierer arbejdsbyrden med disse rapporter. Dette årtusinds første tiårs byggeboom og enorme vækst betød, at arkæologerne ofte ikke kunne nå at afslutte alle projekter skriftligt, inden den næste udgravning blev iværksat. Dette afstedkom, at der opstod et stort beretningsefterslæb. Denne situation gjaldt for stort set alle museer med arkæologisk ansvarsområde og således også for Museet på Sønderkov. I 2012 begyndte den arkæologiske stab på Sønderkov at lukke dette hul, og ved udgangen af 2014 var efterslæbet helt borte.

Resultaterne har i mange henseender været meget givende, og der er dukket særdeles gode lokaliteter frem fra arkiverne, som nu bør publiceres bredest muligt, så andre end arkæologerne kan få gavn af udgravningsresultaterne. Denne artikel vil berette om en udgravning, som både bød på velbevarede huse og spændende genstandsfund.

I 2007 var Museet på Sønderkovs arkæologer på en mindre udgravning ved Dalhus

mellem Askov og Vejen. Årsagen var, at der skulle anlægges et nyt atletikstadion nær Vejen Gymnasium. Den arkæologiske forundersøgelse, som blev udført i bidende januarkulde, havde vist massive mængder stolpehuller og affaldsgruber, så det blev på det tidspunkt vurderet, at dateringen måtte ligge omkring slutningen af jernalderen.

Den efterfølgende systematiske udgravning blev gennemført af studerende fra Moesgård Museum under daglig ledelse af en af Museets ansvarshavende arkæologer.

Landskabet omkring Dalhus

Jorderne, hvorpå Vejen by i dag er anlagt, kendetegnes ved at fremstå som en stor, relativt flad bakkeø, kaldet Vejen Knude. Dette plateau er mod syd afgrænset af den meget markante randzone ned mod engene ved Kongeåen, mens der mod nord og nordøst findes store moser og vådområder med talrige dødishuller samt Vejen Å.

De jernalderlige landsbystrukturer, som med tiden voksede sig til Vejen By, blev tydeligt placeret i tilknytning til et vadested over Vejen Å, men skal især relateres til overfartstedet mellem Kongeåen og Hærvejen. Denne historisk velkendte, jyske hovedfærdssåre løb øst forbi Vejens oprindelige kir-

Udgravningsarealet er her markeret med rødt på de høje målebordsblade fra slutningen af 1800-tallet. Bemærk at både Askov og Vejen endnu var at regne for landsbyer, da kortet blev tegnet. Grafik: Museet på Sønderkov.

ke, som blev bygget i årtierne før år 1200. Hærvejen følger overordnet set den jyske højderyg fra Viborg ned til de nordtyske handelsbyer, og den var en kilde til handel og udvikling. En placering så nær ved denne handelsrute sikrede udveksling og kontakt til nære og fjerne egne.

Den jyske højderyg kendetegnes geologisk ved at være dannet af den sidste istids hovedstiltandslinje, og den landskabstype, der dominerer langs åsen, betegnes også randmorænebakker – dette gælder også for Malt Herred, hvori Vejen by ligger. Arealerne omkring knudepunktet mellem Kongeåen

og den jyske højderyg er præget af lange rækker af gravhøje fra sen yngre stenalder og ældre bronzealder, og netop huse fra disse perioder udgør de ældste bebyggelseslevn, der er påvist nær Vejen.

Talrige arkæologiske undersøgelser har således påvist bronzealderbebyggelse ved Kongehøj og Mannehøj, kontinuerlig bebyggelse fra førromersk jernalder til germansk jernalder på Vejen Vestermark, bebyggelse fra sen romersk jernalder til sen vikingetid ved Gretenlund og nu ældre vikingetid ved Dalhus i det vestlige Vejen samt middelalderlig landsbybebyggelse på Vejen Vester-

mark. Alle disse lokaliteter ligger inden for det nuværende Vejens bygrænse. Årsagen til denne lange bebyggelseskontinuitet skal søges i områdets landskabstyper og placeringen i forhold til Hærvejens overfartssteder over Vejen Å og Kongeåen.

Vejens største hus

Antallet af stolpehuller og affaldshuller var, trods forundersøgelsesresultatet, faktisk ikke overvældende stort, da mulden var gravet bort af gravemaskinen. Men de bygninger, der kunne udredes fra nedgravningerne, var tydelige, og flere af de huse, der fremtonede, var velbevarede. De vigtigste opdagelser var ét meget stort langhus og dertil to såkaldte grubehuse. Sammen med en mindre ladebygning udgjorde de en gård fra den tidlige del af vikingetiden, ca. 750-850.

Som følge af forundersøgelsens resultater var overraskelsen stor, da udgravningens først fundne hus viste sig enten at være fra jernalderens sidste årtier eller nok endda fra vikingetiden og herved yngre end oprindeligt antaget. Huset var bemærkelsesværdigt langt og dertil temmelig bredt. 51 m målte huset fra øst- til vestgavl. På husets bredeste punkt var afstanden fra væg til væg 7,6 m, og i alt var der ca. 370 m² under tag. Det må have været en enorm og særdeles tømmerkrævende bygning. Langhuset havde buede vægge, og husets tag blev båret af to stolperækker, som stod i sæt ned gennem huset. De tagbærende stolper og væggene dannede et treskibet rum, ganske som det kendes fra de større kirker, hvor stensøjler støtter konstruktionen. Væggene var markeret med stolpehuller og små grøftforløb. Typemæssigt var huset fra ældre vikingetid,

og med de dimensioner var der vel nærmest tale om en hal.

Der var under den fysiske udgravning i husets indre lidt tolkningsmæssig forvirring omkring flere stolpehuller, som ikke umiddelbart gav konstruktionsmæssig mening – det blev derfor antaget, at der var tale om dårligt bevarede hegnforløb, som måtte høre til bygninger, der ikke var at finde på udgravningsarealet. Imidlertid viste det sig ved den efterfølgende analyse af stolpehullernes indbyrdes placeringer, at der var tale om en yngre udskiftning af det store bolig-hus. Dette var interessant, for mange stolpehuller i det ældste hus viste spor efter intens afbrænding, hvilket indikerede, at huset var brændt ned. Heldigvis døde beboerne ikke i branden, for de valgte at bygge et lidt mindre hus samme sted. Ved erkendelsen af de to faser kunne det bevises, at gården havde stået i en længere periode.

De buede vægge var et arkitektonisk træk, som blev udviklet for at gøre væggenes bæreevne større. Herved behøvede man ikke nær så mange tagbærende stolper i husets rum, og rummene blev lettere at anvende. Tendensen til brugen af buede vægge opstod flere hundrede år før, Dalhus-hallen blev rejst, men det var først i slutningen af vikingetiden, længe efter det her beskrevne hus var brændt ned, at udviklingen var fuldent, og de tagbærende stolper næsten var fjernet fra husets boligrum.

Om rummenes anvendelse kunne der desværre kun berettes en smule. Eksempelvis kunne det siges med sikkerhed, at der var blevet vævet på opstadvæv. Dette sås i form af en vævevægt lavet i brændt ler, som blev fundet i et af de meget dybe tagbærende

Den 51 m lange hal ses her sammen med den tilstødende ladebygning mod vest. De to store farvefyldte firkanter nederst er såkaldte grubehuse. I det nordligste af disse blev udgravningens flotteste genstand fundet.

Grafik: Museet på Sønderskov.

stolpehuller. Dertil blev der fundet rester af et ildsted lige vest for husets midte. Ildstedet havde fungeret både som lyskilde og i forbindelse med madlavning, men der blev desværre ikke fundet interessante genstande deri. Det regnes for normalt, at huset østre del havde fungeret som stald i denne tids huse. Desværre kunne det ikke påvises hér.

Tilstødende de to faser langhuse blev der mod nord og vest fundet to små ladebygninger – en tilhørende hver fase – som dog ikke var særligt fortællende, og de var heller ikke særligt velbevarede. Ladebygningerne var meget mindre end hovedbygningerne, men de var konstrueret ud fra de samme principper med indre tagbærende stolpesæt og vægstolper, der var sat i væggrøfter. Det kunne ikke entydigt bestemmes, hvad de mindre huses funktion var, men det er alment tolket, at de blev brugt til opbevaring af redskaber og måske afgrøder. Mere

interessant var derimod to små nedgravede hytter, såkaldte grubehuse, som blev fundet syd for hallerne.

Grubehusene og deres funktion

Grubehuse er små, delvist nedgravede huse, og de er en konstruktionstype, der forekommer hyppigt ved undersøgelser af bopladser fra den sene jernalder og ikke mindst vikingetiden. Langt de fleste grubehuse erkendes som simple konstruktioner i form af en større oval nedgravning, hvor der midt for hver gavle er spor efter en tagbærende stolpe. I nogle tilfælde er det muligt at finde spor efter en vægkonstruktion i form af vægstolper, nedhamrede pæle til en fletværksvæg eller plankespor efter tømmerbyggede vægge. Grubehusene kan desuden have spor efter ildsteder, ovne, vægbænke osv., da den nedgravede husgrube giver særdeles gode bevaringsforhold. Grubehuset

bliver oftest betegnet som en værkstedshytte beregnet til tekstilfremstilling. Denne antagelse er baseret på, at der hyppigt bliver fundet vævevægte samt tenvægte i grubehusene. Det kan dog langtfra udelukkes, at hustypen har udfyldt flere funktioner på gården.

De to grubehuse ved Dalhus var relativt velbevarede, og det var tydeligt, at de har været konstrueret meget forskelligt. Husene var placeret nær hinanden, men det var ikke muligt at afgøre, om de var samtidige eller har afløst hinanden. Det ene var rektangulært med afrundede hjørner og målte ca. 4 × 3,3 m ved fladen. Huset var orienteret øst-vest og konstrueret med en tagbærende stolpe midt for hver gavlende samt en række mindre stolpehuller ved hver langside. Der blev herudover registreret en række pælehuller i den nordøstlige del af grubehuset. Gavlstolpehullet i husets vestende var stenforet og bevaret i ca. 60 cm's dybde under grubens bund. Det modstående

gavlstolpehul var knapt så dybt, og der blev ikke fundet spor efter stenforing. Gavlstolperne bar en simpel saddeltagskonstruktion, og det synes sandsynligt, at grubehusets vægge har været konstrueret med fire mindre hjørnestolper, et stolpehul midt for hver langside, samt en række støjler eller en pælesætning langs grubens kant. Pælesætningen tyder på, at væggene bestod af fletværk, der var beklasket med ler.

På grubehusets bund blev der fundet spor efter et simpelt ildsted i form af et tyndt sort fyldskifte midt i anlægget med en del trækul og brændt ler. En tenvægt af brændt ler fundet i ildstedet er et tegn på, at konstruktionen blev brugt som en mindre værkstedshytte i forbindelse med tekstilproduktion. Herudover fremkom der bl.a. flere helt eller delvist bevarede vævevægte i grubens opfyld. Foruden tenvægten blev udgravningen flotteste og vel nok mest interessante genstand fundet, nemlig en arabisk sølvmonet.

*Det rektangulære grubehus med de rundede hjørner efter husgruben er blevet tømt. På bunden ses resterne af ildstedet samt stolpehuller (markeret med flag).
Foto: Museet på Sønderkov.*

Fladefoto af de to faser væggrøft i den vestlige del af det helt rektangulære grubehus. Bemærk hvordan de to grøftforløb skærer hinanden til venstre i billedet.

Foto: Museet på Sønder-skov.

Det andet grubehus var opført i to faser. Begge faser var konstrueret med væggrøft samt hjørnestolper og to tagbærende stolper. De var begge kvadratiske og tilnærmelsesvist orienteret øst-vest.

Den inderste væggrøft blev skåret af den yderste væggrøft og må derfor tilhøre den ældste byggefase. Der blev registreret et relativt dybt stolpehul midt for væggrøftens vestende. Overfor blev der registreret et tilsvarende dybt stolpehul, men det kunne ikke afgøres, hvilken af de to faser dette stolpehul tilhørte. Det er muligt, at stolpehullet blev genbrugt i den efterfølgende fase. Der blev fundet spor af stolper og planker i væggrøften, som indikerer, at konstruktionen har været tømmerbygget med lodretstående planker. Et lyst sandlag, der kunne iagttages ved udgravningen af anlæg-

get, tolkes som, at den ældste konstruktion har stået åben i en periode, efter den gik ud af brug, og i den periode blev den dækket af et lag flyvesand. Det yngste grubehus blev gravet ned omtrent samme sted.

Den yngste fase bestod af en ca. 4 × 3 m rektangulær væggrøft med rette hjørner. Grøften var ca. 10 cm bred og 30 cm dyb, og i vestdelen fandtes et dybt gavlstolpehul. Som beskrevet ovenfor er et tilsvarende stolpehul i østsiden tolket som genanvendt fra den ældste fase. Det var ligeledes muligt at erkende en række rektangulære plankespor i væggrøften. Denne fase af grubehuset har sandsynligvis ligeledes været tømmerbygget med plankevægge, der har stået i en væggrøft. På grubehusets bund blev der fundet spor efter et centralt placeret ildsted i form af et ovalt trækulsholdig lag.

Konisk tenvægt, som blev brugt til at spinde tråde, der sidenhen blev brugt til produktionen af det klæde, man selv brugte til tøjproduktion, men som man muligvis også handlede med. Foto: Museet på Sønderkov.

I fyldlaget i den yngste væggrøft, blev der fundet en dårligt bevaret vænevægt, hvilket antyder, at der her var placeret en opretstående væv. Der blev desuden fundet to tenvægte i nedgravningens fyld.

Der blev vævet og handlet

Det er interessant, at der blev fundet vænevægte i både langhuset og grubehusene, for sammen med de få erkendte skillevægge samt ildsteder, vidner alle disse levn om det liv, der blev levet i gårdens huse. Genstandene beretter om håndværk og dagligdag, mens husenes ruminddeling, som skillevæggene og dørene danner, sætter rammerne for arbejdet. Det er spændende, at der blev vævet i langhuset, for det samme var jo tilfældet i grubehusene. Det lader således til, at tekstilproduktionen var vægtet højt blandt gårdens beboere. Det var nok ganske nor-

To vænevægte af den type, som var fæstnet nederst i trenden. Ved at bruge denne type vægte kunne man væve oprejst. Teknologien kan følges helt tilbage til sen yngre stenalder. Vænevægten til venstre er simpelt ornamenteret med et lille indridset kryds. Foto: Museet på Sønderkov.

malt at spinde uld og væve klæde, efter dagens udendørs pligter var overståede, og det er muligt, at alt klædet blev brugt af gårdens ejere, men det er også muligt, at tekstil var en handelsvare, som blev solgt til de rejssende langs Hærvejen. Til gengæld for klæde handlede man sig til dagligdags forbrugsvarer, men der kom også eksotiske genstande til Vejen og hele Norden generelt.

Således blev det mest spektakulære genstandsfund et lille stykke eksotika, som blev fundet ved den sidste del af udgravningen af den ene nedgravede håndværkshytte. I ildstedet på gulvet af det afrundede grubehus blev der fundet en kufisk sølv mønt fra de mellemøstlige lande. Mønten var meget slidt og nedbrudt, og det kunne deraf ses, at den havde skiftet hænder talrige gange, inden den via handelsruterne var endt nær Vejen.¹ Sliddet viste, at vejen til Syddanmark

Den slidte og afklippede Dirhem, som blev fundet i ildstedet i det ene grubehus. Mønten blev det mest fortællende enkeltfund ved Dalhusudgravningen, og den fremstår endnu som det mest eksotiske fund fra vikingetiden i Vejen Kommune.

Foto: Konserveringscenter Vest.

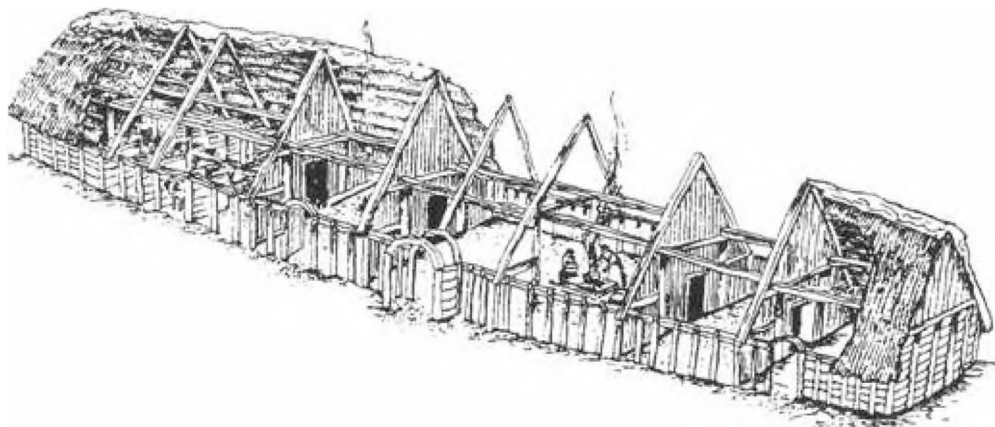

havde været lang. Det faktum, at mønten var omtrentlig halv, fortalte, at man slutteligt ikke havde forholdt sig til møntværdien, men i stedet til sølvværdien, og derfor havde klippet en passende mængde sølv af mønten som betaling for en vare. Denne betalingsmetode var den gængse i vikingetidens Nordeuropa.

Normalt fortæller mønter af denne type hvilken hersker, der havde slået mønten, og præcist, hvor den kom fra. Desværre kunne der ikke spores rester efter inskriptioner eller andre karakteristika, der kunne berette om disse interessante fakta. Ekspert Hjælp fra den tidligere Antikvariske Samling i Ribe afslørede dog, at mønten virkelig var en Dirhem, som møntsorten kaldes, samt at den med al sandsynlighed var slået før år 900 e.Kr.

Lignende huse fra Vejen Kommune

Velbevarede huse, gårde og landsbyer fra vikingetiden er desværre relativt sparsomt kendt fra Vejen by, og man skal derfor søge de lidt mindre nabobyer for sammenligningsmateriale, der svarer til gården fra Dalhus. Det nærmeste og bedst sammenlignelige fund blev udgravet i 1998 på Holsted Overmark.² Museets daværende leder var ikke sen til at proklamere, at der var fundet en stormandsgård fra vikingetidens begyndelse. Huset fra Holsted Overmark var efter hans mening en særlig type med buede vægge, og det var hele 43 m langt. Holstedhuset var meget velbevaret og fremstod med ildsted og interessante arkitektoniske træk. Med dette hus i tankerne må der nu være fundet endnu et stormandshus – endda tilhørende en markant rigere slægt end Holstedslægten, hvis man da kun skal tolke fra husets længde.

Langhuset fra Holsted ses her forsøgt rekonstrueret på baggrund af de oprindelige udgravningstegninger. Holstedhuset var konstruktionsmæssigt ganske lig langhuset fra Dalhus, og rekonstruktionstegningen illustrerer derved også bygningsdetaljer, som fandtes i huset nær Vejen. Tegning: Svend Aage Knudsen, Museet på Sønderskov.

Den store og ældste af hallerne fra Dalhus er endnu i 2015 den størst fundne fra vikingetiden i Vejen Kommune og er faktisk blandt de største i hele Danmark. Kun fra Sædding nær Esbjerg kendes der et længere langhus på op mod 56 m.³

For fremtidens vedkommende kunne det være særdeles interessant at undersøge de tilstødende arealer mod syd. Derved kunne vi måske se, om der var tale om en lille landsby, som var en del af det tidligste Vejen, eller om der var tale om en ensomt beliggende stormandsgård, som lukkede på handlen langs Hærvejen – en handel som bragte arabisk sølv til Vejens største hus.

Noter

1 Møller 2010.

2 Knudsen 1998.

3 Stoumann 1980.

Litteratur

Knudsen, Svend Aage: Herregård fra vikingetidens Holsted. *Museumsavisen* nr. 32. 1998, 19. årgang.

Møller, Nilas: Arabisk sølv i Vejen. *Museumsavisen* nr. 50. 2010, 30. årgang.

Stoumann, Ingrid: Sædding. A Viking age Village near Esbjerg. *Acta Archaeologica* vol. 50 – 1979. 1980.

Janne Krøtel, født 1981, cand.mag. i middelalder- og renæssancearkæologi, museumsinspektør ved Museet på Sønderskov. Har skrevet en række artikler om udgravninger udført af Museet på Sønderskov.

Lars Grundvad, født 1983, cand.mag. i middelalder- og renæssancearkæologi, museumsinspektør ved Museet på Sønderskov. Har skrevet en række artikler om udgravninger udført af Museet på Sønderskov, særligt om emner i perioden sen yngre stenalder.

Varde bys middelalderlige segl

Af Lars Chr. Bentsen

I middelalderen og renæssancen havde både byer, øvrighedspersoner, gilder og lav samt præster og adelige et segl. Seglet indeholdt en række elementer, der identificerede hvem eller hvad, seglet tilhørte. For byernes vedkommende var seglet for det meste forsynet med en relativt standardiseret omskrift, der fortalte at seglet tilhørte borgerne i en given by. Seglet var unikt og udgjorde datidens underskrift eller datidens version af NemID, om man vil.

Vidnerne på et dokument, et gavebrev, en stadsret eller andet bekræftede ægtheden af det givne dokument ved at hænge deres segl under brevet i form af et voksastryk. Seglet var således dokumentation for, at de vidner, som stod nævnt i et dokument, rent faktisk var til stede, da dokumentet blev givet.¹

I Danmark har vi bevaret segl for alle købstæder, men ikke nødvendigvis fra købstadens eller byens ældre tid, og der kan da generelt heller ikke sættes lighedstegn mellem et givent segls alder og byens alder. Seglene udviser stor mangfoldighed i deres billedsprog og symbolik. For mange byers vedkommende gælder det, at seglet viser et eller flere elementer, som også genfindes i byens navn eller kan have sit ophav i fx byens nære topografi. Eksempler herpå er Horsens bys segl, der viser en gående hest (Hors=hest) eller Holstebro's segl, der viser

en person ridende på en hest over en bro. Et mindre antal byer har bibelske motiver i deres segl. Sæby, Ringsted og Thisted har alle fremstillinger af Jomfru Maria i deres segl, nogle byer har helgener, og andre byer har symbolske motiver og elementer i deres segl. Rigdommen er stor.

Et af de middelalderlige bysegel, som hverken har relation til byens navn, eller til byens nære topografi, er Vardes. Byens segl adskiller sig fra normen ved den venstre-vendte leopard, som er seglets motiv. Seglet kendes fra middelalderen i to versioner, den ene fra 1300-tallet og den anden fra 1400-tallet. Begge har den venstre-vendte leopard tilfælles. Identifikationen af dyret som en leopard skal ikke opfattes som en stringent, zoologisk artsbetegnelse. I heraldikken kaldes "store kattedyr", som har hovedet vendt mod beskueren af seglet, leoparder, mens de, der ses i profil, kaldes løver. Dyret, særligt på seglet fra 1400-tallet, er dog tydeligvis en løve med manke.

Dyrets zoologiske identifikation til trods, er det interessant at diskutere, hvorfor byen har leoparden i sit segl. Det har Carl Lindberg Nielsen beskæftiget sig med i Fra Ribe Amt 1950.² Carl Lindberg Nielsen peger på to forhold, der kan forklare, hvor løven stammer fra. Den kan stamme fra Henrik Løve, hvis søn, hertug Vilhelm af

*Voksaftryk af Vardes senmiddelalderlige segl. Aftrykket findes i Varde Museums samling.
Foto: Lars Chr. Bentsen.*

Lüneburg, i 1202 blev gift med Helene, datter af Kong Valdemar den Store (1157-1182), og dermed søster til Kong Valdemar Sejr (1202-1241). Helene fik Varde by og måske hele eller dele af Varde Syssel som medgift. Så tidligt som i 1202 kom Varde altså under tyske hertugers herredømme. De lüneburgske hertuger førte en løve i deres våben, og det er her fra, Vardes løve skulle stamme.

Lindberg Nielsen påpeger i artiklen det problematiske i at arbejde med et muligt, men ukendt segl fra 1200-tallets begyndelse, som skulle være erstattet af et nyt i 1300-tallet.

Den ældste kendte version af Vardes segl hænger som voksaftryk på et brev i statsarkivet i Lübeck.³ Brevet er desværre udateret, men er meget væsentligt i dateringen af Vardes ældste, kendte segl. Lindberg Nielsen

daterer brevet til 1368-1370⁴. P. B. Grandjean, som i 1937 udgav monografien "Danske Købstæders Segl", daterer dette ældste segl til tiden omkring 1300⁵. Ovennævnte brev dateres af P. B. Grandjean til slutningen af 1300-tallet⁶, mens Lindberg Nielsen angiver, at det i "Hansisches Urkundenbuch", hvor det er trykt, dateres til tiden omkring 1350. Når Lindberg Nielsen ofrer ovennævnte brevets datering så megen opmærksomhed, så skyldes det hans søgen efter en forklaring på leoparden i Varde bys segl.

I 1296 solgte den lüneburgske greveslægt Varde til grev Gerhard af Holsten⁷. Den holstenske greveslægt afhændede igen byen til hertug Valdemar af Sønderjylland i 1340. Netop i forbindelse med forståelsen af leoparden i Vardes segl er hertug Valdemar af Sønderjylland interessant. Christoffer den Anden (1319-1332) havde pantsat det meste af riget til tyske kreditorer, og hertug Valdemar (den Femte) af Sønderjylland blev fra 1326-1330 indsat som "marionetkonge" af Danmark af kreditorerne. Når de tyske kreditorer kunne indsætte hertug Valdemar som "marionetkonge", var det fordi, de sønderjyske hertuger var en sidegren til den danske kongeslægt, mere præcist var den da 11-årige hertug Valdemar tipoldebarn af Kong Abel (1250-1252)⁸. Dermed nærmer det sig sagens kerne, for som medlemmer af den danske kongeslægt, førte de sønderjyske hertuger to af det danske rigsvåbens tre løver i deres eget våben, og dermed kan Vardes segl opfattes som en såkaldt "heraldisk reduktion" af hertugslægtens våben efter handlen i 1340.

Grandjeans datering af Vardes segl til omkring 1300 hindrer naturligvis denne

tolkning, såfremt dateringen står til troende. Han har samme problem som Lindberg Nielsen, idet det ovennævnte brev er udateret og derfor ikke tilbyder en præcis datering af seglet. Dermed hviler Grandjeans datering på skrifttypen i omskriften og en sigillografisk/heraldisk vurdering, som næppe kan betegnes som præcis. Det vidste Lindberg Nielsen, som efterfølgende tillægger en enkelt passus i brevet meget stor betydning og foreslår, via en kringlet argumentation, en datering til 1368-1370⁹. Passagen, som Lindberg Nielsen henviser til lyder: "... især fordi de bor under grevernes fogedi." Brevet handler om to Varde-borgere, som sidder fangne i Lübeck, og rådet i Varde skriver til rådet i Lübeck og bedyrer de to Varde-borgeres uskyld, og lægger altså vægt på, at fangerne bor i "grevernes fogedi". Som allerede antydnet ovenfor, så har Varde skiftet hænder mellem de lüneburgske og holstenske grever et par gange i middelalderen, og Lindberg Nielsen søger således situationer, hvor Varde har tilhørt ikke en, men to grever på samme tid. Det skete første gang i 1340, hvor grev Gerhard af Holsten døde, og hans to sønner arvede hans besiddelser. Den situation eksisterede dog kun i ca. to måneder, inden hertug Valdemar, som beskrevet, fik Varde i sin besiddelse. Tidspunktet er heller ikke brugbart for Lindberg Nielsen, da løven således ikke kan forklares ved en reduktion af de sønderjyske hertugers våben. Lindberg Nielsen søger da frem til tiden efter 1368, hvor Varde igen hørte under de holstenske grever.¹⁰ Årstallet 1370 kommer af, at de holstenske grever var i forbund med hinanden 1368-1370, og netop i 1370 sluttede Danmark fred med

Hansesæderne og 1373 med greverne.¹¹ Brevet foreslås altså dateret til denne periode ved formodningen om at vægningen af, at de tilfangetagne hører under "grevernes fogedi", ville få Lübeckerne til at frigive dem, eftersom de boede i en by tilhørende en forbundsfælle. Det eneste andet holdepunkt for brevet datering er, at en "Johannes kaldet Hund" nævnes i brevet, og han kendes fra andre kilder i tiden omkring 1350¹².

Dateringen af det vigtige brev til 1368-1370 forhindrer ikke, at Vardes segl kan være ældre. Lindberg Nielsen argumenterer ud fra standpunktet, at der enten må være tale om en lüneburgsk løve eller en leopard fra de sønderjyske hertugers våben.

Her kan man anføre, at fx Husum, Tønning og Flensborg, som ligger i hertugdømmet, førte to løver i deres våben¹³, og der-

Flensborgs segl med de to løver fra den sønderjyske hertugslægt. Efter Grandjean 1953, tavle 2f.

Voksafttryk af Vardes ældste segl i statsarkivet i Lübeck, dateret til 1300-tallet. Selve seglstampem er ikke bevaret. Efter Grandjean 1937, tavle i.

med er der egentlig intet argument for, at Varde skulle have fået en reduceret del af hertugslægtens våben. Ydermere er det væsentligt at holde fast i, at selvom Varde i flere perioder hørte under forskellige grevslægter, så var byen formelt set dansk og tilhørte kongen, som dermed formelt set var grevernes lensherre. Man kan dermed kun vanskeligt forestille sig, at kongen ville tillade, at Varde fik et segl, der indikerede at byen tilhørte hertugdømmet. Hvis der ikke er tale om den sønderjyske hertugslægts løve, hvor kan den da stamme fra? Det må indtil videre stå hen i det uviste¹⁴.

Tilbage står, at Vardes ældste segl næppe med nogen større sikkerhed kan dateres mere præcist end til første halvdel af

1300-tallet. Men lad os kigge nærmere på seglet.

Seglet fra 1300-tallet.

Seglet kendes kun som aftryk, hængende under det diskuterede brev. Den oprindelige seglstampe er ikke bevaret. En venstrevent leopard pryder det centrale felt og omkranses af en tynd snoning. Omskriften, eller legenden, som den kaldes i sigillografien, begynder ved korset ud for leopardens hoved og lyder: "SIGILLUM VILLANORUM IN WARWITH" (Segl for borgerne i Varde). De dateringsmæssige holdepunkter er dels dateringen af det vigtige brev, dels at omskriften er skrevet med såkaldt majuskelskrift. Majuskler var enerådende i de danske segl frem til midten af 1300-tallet, hvor de langsomt, men aldrig helt, afløstes af minuskler¹⁵.

For Vardes historie er seglet vigtigt, da det angiver "borgere i Varde", hvilket kun kan tolkes sådan, at Varde allerede i 1300-tallet var en købstad.

Seglet fra 1400-tallet

Næsten samme segl kendes i en senere udgave. Motivet er det samme, den venstrevendte leopard, dog i en ny udgave. Omskriften, der indledes med et kors ud for leopardens hoved, ændres kun lidt, men med en væsentlig tilføjelse: "SIGILLUM VILLANORUM IN OPIDO WARWITH" (Segl for borgerne i byen Varde). Seglet er udateret, da det ikke kendes som voksafttryk under breve. Omskriften er nu i minuskler med et tydeligt yngre præg.

Vardes ældste købstadsprivilegier stammer fra 1442, hvor Christoffer af Bayern

(1440-1448) med følgende ordlyd gav Varde købstadsprivilegier:

*"Vi Christoffer Konge tager vore Borgere og Menighed i vor Købstad Warde og alt deres Hjon, Gods og Tjenere i vort Værn, og giver dem saadanne Privilegier, som vi har givet vore Borgere og Menighed i Wiburgh undtagen vor Told, hvor `kand` os af Rette pligtig er at give. Item paa det at vore Borgere i Wahrde maa des ydermere forbedre[s], vil vi at ingen maa købslaa i Wardhe uden med Borgere anden Tid end i rette Jar-marked. Thi forbyder vi osv. Datum castro nostro Haffnen[si] feria die[!] infra octo[!] assumpt. Marie, nostro sub secreto."*¹⁶

Selvom Varde på dette tidspunkt har været købstad i mindst 100 år, så er der ingen tvivl om, at det har været af stor betydning for byen at modtage de kongelige privilegier. Det kan meget vel være i forbindelse med denne begivenhed, man fornyer byens segl. Vardes ældste historie fortæller sig i den tidlige middelalder, og meget tyder på, at der var bymæssig bebyggelse i Varde allerede tidligt i 1100-tallet, måske endda i anden halvdel af 1000-tallet. Omkring 1107 forærede Kong Niels (1104-1134) en del af sine indtægter fra fiskeriet ved Lønborg v. Skjern Å til S. Knuds Kirke i Odense. Som vidne på dette brev nævnes en bryde ved navn Ebbe, og senere under Kong Niels kendes en bryde i Varde ved navn Eskil Ebbesen – sandsynligvis Ebbes søn. På dette tidspunkt er der næppe tale om en købstad i den formelle betydning, snarere en "bymæssig bebyggelse".¹⁷ Men hvor langt tilbage kan Vardes status som købstad spores?

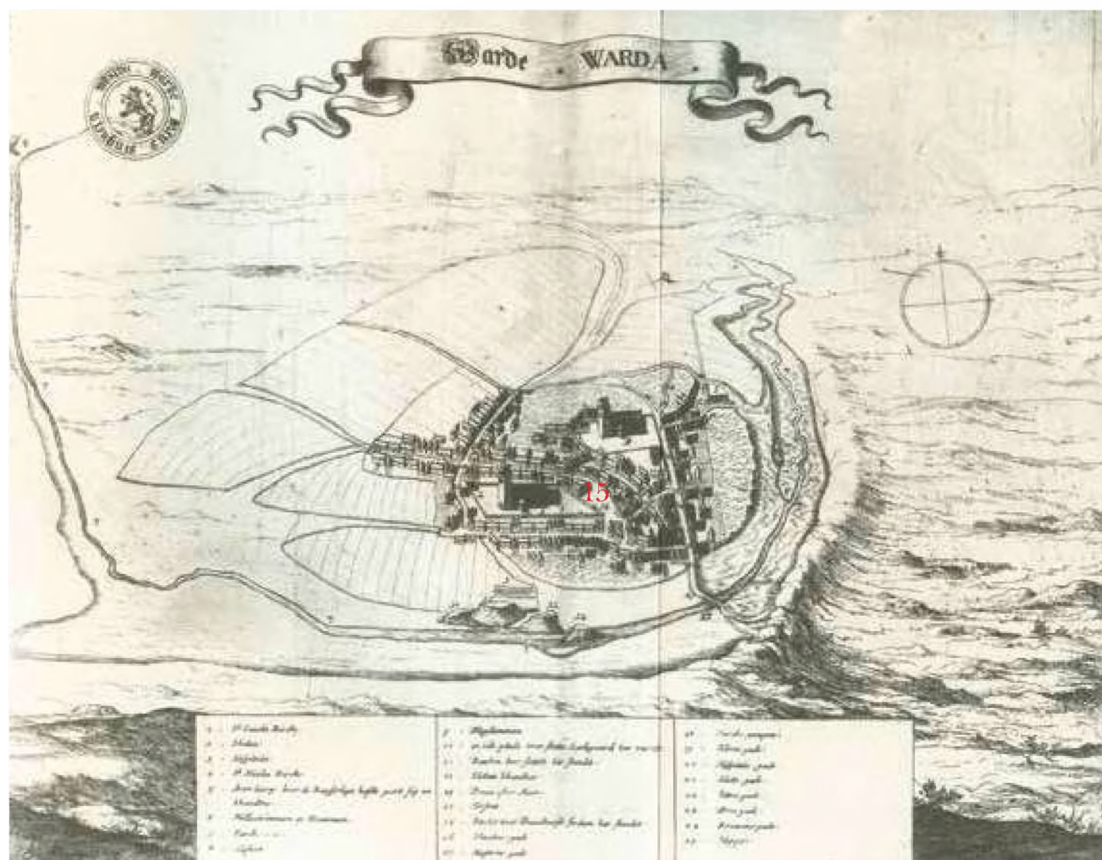
M. Mackeprang definerer en købstad i dens senmiddelalderlige betydning således: *"En købstad er en fra det omliggende herred ud-*

Varde bys senmiddelalderlige segl. Seglets diameter er 7,73 cm. Foto af den originale seglstampe, som findes i Varde Museums samling. Foto: Lars Chr. Bentsen.

*skilt retskreds, hvis beboere hovedsagelig lever af handel og håndværk, hvis skattevæsen er ordnet på en fra landet afvigende måde, og hvis kommunalforfatning, der delvis hviler på kongelige privilegier, er rigere udviklet en herredets."*¹⁸ At Varde er købstad i 1400-tallet er uden for diskussion. Dels er der købstadsrettighederne fra 1442, og dels nævnes i en skriftlig kilde fra 1416¹⁹ en såkaldt "proconsul", som er en borgmester.

To skriftlige kilder er i denne forbindelse væsentlige. Det drejer sig om en kilde fra 1234, hvor Kong Valdemar Sejv (1202-1241) overdrager plovskatten af tre sysler (her i blandt Varde Sysse) og to byer, Lemvig og Varde, til bispen i Ribe²⁰. I kilden omtales begge byer som "oppida", og der hersker lidt

Resens prospekt over Varde fremstillet omkring 1660. På det tidspunkt var Vardes udbredelse i vid udstrækning den samme som i senmiddelalderen. Ved Torvet øst for S. Jacobi Kirke ses tallet 15, som angiver "Stedet hvor Raadhuusit forudm har standet". Rådhuset, som blev revet ned i 1646, kendes arkæologisk, men det er uvist, hvornår det blev opført. Rådhuset kan være opført i senmiddelalderen, så seglet fra 1400-tallet kan have været anvendt her. Prospekt: Varde Museum.

uenighed om udtrykket. Det kan oversættes med "flække", men det kan også oversættes som "by", og det er da også det samme ord, som genfindes på seglet fra 1400-tallet. Det væsentlige i denne kilde er, at Varde er skattemæssigt adskilt fra det omgivende land.

I 1252 bekræftede Kong Abel Ribesbispens rettigheder til plovs-katten samt "flækkerne" eller "byerne" Varde og Lemvig²¹. Knapt 20 år senere havde Vardes status altså ikke ændret sig.

At der var en bymæssig bebyggelse i Varde

i 1100-tallet, er der ikke tvivl om. Vi ved, at kongen havde sin bryde i byen tidligt i 1100-tallet, og allerede omkring 1200-1225 havde byen to sognekirker, og i 2007-2008 afslørede Varde Museums store udgravninger, lidt vest for Jacobi Kirke, bebyggelse i form af vej, huse og et reguleret bækforløb fra 1100-tallet²². Den skattemæssige adskillelse fra det omgivende land i 1234 viser, at Varde på dette tidspunkt havde en særstatus, og der kan ikke være megen tvivl om, at byen allerede da var en købstad, om end ikke i den fulde, senmiddelalderlige definition. Den ældste kendte stadsret i Danmark er Slesvigs Stadsret, som, man i mange år mente, var fra ca. 1180, men som fornyligt er blevet omdateret til Kong Svend Estridsens (1047-1074) tid. Så langt tilbage har vi ikke skriftlige kilder for Vardes vedkommende, men stadsretten viser, at man allerede i slutningen af 1000-tallet havde byer, som indtog særpositioner både juridisk og skattemæssigt.

Oprindelsen af Varde bys segl står stadig hen i det uvisse, og der findes stadig ikke nogen forklaring på leoparden, men arkæologiske fund og samstilling af andre kilder peger på, at Varde sandsynligvis har været købstad eller haft en tilsvarende særstilling mere end 200 år før 1442, hvorfra byens privilegier stammer. 1442 er et godt og naturligt udgangspunkt for den fejring af byen, som afholdes i 2017, men kan ikke betragtes hverken som byens eller købstadens "fødsel".

Litteratur

Bentsen, Lars Chr.: Udgravningerne ved Gl. Sct. Jacobi Skole. 1: *opdatering 2008*, side 32-46. Varde 2009.
Erslev, Kr.: *Fortegnelse over Danmarks Breve Fra Middelalderen*. København 1906.

Grandjean, P. B.: *Danske Købstæders Segl indtil 1660*. København 1937.

Grandjean, Poul Bredo: *Dansk Sigillografi*. København 1944.
Hørby, Kai: *Cyldendals og Politikens Danmarkshistorie, bind 5, 1250-1400*. København 1989.

Mackeprang, M.: *Dansk Købstadsstyrelse fra Valdemar Sejr til Kristian IV*. København 1900.

Nielsen, Carl Lindberg: *Varde Bys Historie*. Varde 1942.

Nielsen, Carl Lindberg: *Løven i Varde bys våben. Fra Ribe Amt 1950*, side 387-398.

Noter

1 Det skal dog nævnes, at der findes eksempler på, at beseglingen af et dokument kunne finde sted, længe efter det var udstedt. Se Grandjean 1944, s. 105.

2 Lindberg Nielsen 1950, s. 388-390.

3 Nærmere om dette brev, se Lindberg Nielsen 1950, s. 391-392.

4 Lindberg Nielsen 1950, s. 393-398.

5 Grandjean 1937, s. 14.

6 Grandjean 1937, s. 43.

7 Danmarks Riges Breve, 2. række, 4. bind, nr. 231.

8 Hørby 1989, s. 191-192.

9 Lindberg Nielsen 1950, s. 394-398.

10 Lindberg Nielsen 1950, s. 396-397.

11 Danmarks Riges Breve, 3. række, 8. bind, nr. 265.

12 Lindberg Nielsen 1950, s. 393.

13 Grandjean 1953, s. 9-10.

14 Tak til Lennart S. Madsen, Museum Sønderjylland, for frugtbar diskussion om den sønderjyske hertugslægt.

15 Grandjean 1944, s. 213.

16 Afskrift fra Erslev 1906, s. 593-594.

17 Lindberg Nielsen 1942, s. 10.

18 Mackeprang 1900, s. 33.

19 Lindberg Nielsen 1942, s. 9.

20 Danmarks Riges Breve, 1. rk, 6. bind, nr. 182.

21 Danmarks Riges Breve, 2. rk, 1. bind, nr. 60.

22 Bentsen 2008, s. 32-46.

Lars Chr. Bentsen, født 1974, museumsinspektør ved Arkæologi Vestjylland/Museet for Varde By og Omegn. Primært arbejdsområde er Varde by i middelalder og renaissance samt landbebyggelse i bronzealder og jernalder. Har publiceret en række artikler inden for disse emner i forskellige tidsskrifter.

En 200-årig regnskabsbog fra Esbjerg-området

Af Hans Ole Villadsen

Efter en rejse rundt i Jylland er en gammel regnskabsbog på vej tilbage til sit udgangspunkt.

I 1906 – for 109 år siden – skrev lærer og kirkesanger H.P.H. Novrup (1861-1944) fra Alslev ved Varde sin første artikel i årbogen for Historisk Samfund for Ribe Amt.

Artiklen havde titlen “Træk af Esbjergs tidlige historie” og omhandlede hans farfar Hans Pedersens (1785-1882) liv og levned. Hans Pedersen blev født på en af Rørkjærgårdene i det nuværende Esbjerg Øst og købte senere i 1822 en gård i Novrup, hvor han boede indtil sin død.

Oplysningerne i artiklen var baseret på Hans Pedersens regnskabsbog fra 1819 samt på de mundtlige fortællinger, som H.P.H. Novrup havde hørt fra sin farfars mund.

Hans Pedersen var ud over bonde også handelsmand eller måske mere korrekt betegnet smugler efter hans barnebarns artikel at dømme. Han hjembragte kolonialvarer fra Altona og afsatte disse til bønderne på egnen. Som betaling fra bønderne modtog han deres produkter.

Regnskabsbogen fra 1819, der indeholder optegnelser fra 1818 til 1831, er på 129 dobbelte sider med nøje specifikation over handler med 101 navngivne personer, først og fremmest fra det nuværende Esbjerg-område. Bogen havde H.P.H. Novrup fået overdraget nogle år efter sin farfars død.

Da H.P.H. Novrups enke Andrea (f. Bondesen 1874 i Toftnæs) døde i 1953, kom

Hans Pedersen som 83-årig, 1868.

Foto: Alslev Sognearkiv.

regnskabsbogen på en rejse sammen med mange andre af Novrups papirer. Først til en søn i Sønderborg med samme navn som faren Hans Peder. Efter 20 år i det sønderjyske kom kasserne med papirer videre op til en anden søn Leo Novrup ved Vejle. Efter yderligere 20 år i Vejle-området overtog dennes søn Leif Novrup papirerne, og de var hos ham de følgende 20 år.

Regnskabsbogens lange rejse er foreløbig sluttet, for Leif Novrup afleverede i 2012 et par store kasser med H.P.H. Novrups efterladte papirer til Historisk Samfund for Ribe Amt ved Olga Pedersen i Holsted. Da det store materiale helt overvejende havde rela-

tion til H.P.H. Novrups virke som lærer, foredragsholder og lokalhistoriker i Alslev, kom det videre til Alslev Sognearkiv, hvor det nu befinder sig.

I artiklen fra 1906 blev regnskabsbogens indhold gennemgået og uddybet, så her blot nogle nedslag i teksten for at præsentere bogens muligheder.

Der er nævnt 101 personer i bogen. Bortset fra præst, degn og proprietæren på Krogsgård ved Tjæreborg blev alle betegnet ved deres fornavn. Blot fire af navnene repræsenterede 55 % af personerne. Det var 15 stk. Hans, 17 stk. Niels, 11 stk. Peder/Peter, og 13 stk. Søren. Ved disse navne var

Maleri af Hans Pedersens gård, matr.nr. 12, Novrup, årstal ukendt. Foto: Alslev Sognearkiv.

Hans Pedersen, Novrup, Contrabog

16 Hans Moldesen Maade Debet

1818 landt ham	5	rd	"	M	"	sk
1819 bekomet 2 u tobak	"		2	M	"	sk
14 Marty 1 u Coffe	"		2		12	
½ u sukker 2tuller	"		1		4	
Er	6		"	"	"	"
d. 14 May Betaldt	9		5		1x	
<u>i spisier efter Cors</u>						
d 16 May 1 u tobak	"		"	"	12	
ved en Regning skyldig	"		"	"	15	
2 u Riisgryn	"		1		4	
29 May 200 3 tommer Søm	"		2		8	
5 Juny 100 ditto	"		1		4	
d 27 Juny 1 u løf tobak	"		1		2	
d 19 Jul 1 u tobak	"		1		"	
50 3 tommer Søm	"		"	"	10	
13 august 1 u tobak	"		"	"	15	
2 tuler xxrgorion	"		"	"	5	
Er	1		4		14	
d 6 Septbr. 2 lp 2 u hør	8		2		"	
26 septbr. 1 Plens slyxxx?	"		"	"	8	
d. 6 Octbr. 4 u humel	1		"	"	"	
d 2 Novembr 1 xxxklæde	"		1		8	
	9		4		"	
d. 5 Novembr.						
Betaldt Den Penge Contant	8		"	"	"	
d 14 Novembr. 1 Sæk Saldt	3		1		"	
d 8 Decbr. 50 stk 3 Søm	"		"	"	10	
2 u Coffe	"		5		"	
1 Karduus	"		"	"	15	
1 u Sukker	"		1		12	
1 u tuller	"		"	"	10	
3 lod Indigo	"		1		11	
d 21 Decm. 2 u Sirup	"		1		8	
2 u tobak	"		1		12	
d 21 Dec. 1819 Er Regning	23		4		"	
at jeg skylder ham	1		"	"	"	
D 6 Jandariom sendt						
med Willas	2		3		"	
faer jeg tilgode	1		3		"	
26 Janv. 1 u tobak	"		1		"	
d 30 Janv: Contandt	2		"	"	"	
d 17 Febr. 2 lod Indigo	"		1		4	
1/4 u sukker 1 u tobak	"		1		7	
d 4 April Betalt.						

16 Hans Moldesen Maade Credit

1819 14 Marty 3 lp 5½ u smør						
a 9½ M xx	5		1		12	
5 hudeer til	4		"		"	
D 4 April 2 tønd Byg	6		4		"	
Betalt	15		5		1	
<hr/>						
d 11 Jully 4u 28 lod						
4u 28 lod uld	1		1		12	
1 Kalvskind	"		1		8	
d 20 Jully						
1 træ med Smør						
Brutto 3 lp Thara						
11½ u N 2lp 4½ u						
a u 12 sk	4		3		6	
12 august 1/8 X Smør						
Brutto 3 lp 7 u						
thara 12½ u						
Netto 2lp 4 3/4	4		3		9	
Summa er	10		4		3	
Betaldt og afgjortd						
D 6 octnr. 13 lp 5 u						
Flæske a lp 7 sk	15		3		3	
1/5 D smør Brutto 3lp						
1 ½ u thara 10 u						
Netto 2 lp 7½ u a 13	5		2		2	
D 23 octbr. 18½ u Talle	2		1		14	
2 Novembr. 6½ u Talle	"		4		14	
12½ u smør a 12 sk	1		3		3	
25 3 4	25		2		6	
ovenstaaende	9		4		"	
9rd 4 M	13		2		10	
15rd 5 12	25		3		4	
D 21 Dec. 1818						
Ecn Reg.						
<hr/>						
D 17 Marty						
4 u Piolt					1	
<hr/>						
20 Marty Hans Moltesen Leveret						
9lp 7 u Smør a u 9	14		"		15	
3 Kalvskind	22		4		2	
24½ u al.? 11sk	2		4		13	
1 hesteskind	"		5		8	
d 14 May betale						
	7		3		6	
og afgjortd med						

Udsnit af konceptkortet til Videnskabernes Selskabs kort, opmålt og tegnet i 1797 af S. Bruun. Konceptkortet er det ældste, korrekte kort over det nuværende Esbjerg-område.

de kendt af alle, men efter ændring af navnelovene i 1826 og 1856 blev det påbudt med faste efternavne. Det var derfor denne generations fornavne, der kom til at skabe efterfølgende generationers efternavne, så her findes forklaringen på, at så mange har familienavne Hansen, Nielsen, Pedersen og Sørensen.

Ud over navnene var kundens bopælssted anført. Der var over 75 personer af de 101 navne i regnskabsbogen, der entydigt kunne henføres til Jerne Sogn og den vestlige del af Skads Sogn. Hvis dette tal sættes i forhold til antallet af gårde og huse med jord, så var det hovedparten af ejendommene i området, der handlede ved Hans Pedersen.

Der var således en stor lokal opbakning omkring den lokale smuglerhandel hos både høj og lav. Alle syntes at være fælles om den opfattelse, at told, som skulle være

betalt ved Hjerting Toldsted for de udenlandske varer, der kunne forsøde dagligdagen, f. eks. kaffe og tobak, burde undgås. På samme måde burde egne varer kunne afsættes uden at blive fordyret af købstædernes konsumtionsafgift. Det være sig i Varde, måske Kolding eller Ribe.

Regnskabsbogens noteringer over køb og salg var primært knyttet til årene 1819, 1820 og 1821. Inden for disse år synes bogen at dække al aktivitet. Derefter faldt antallet af opnoterede handler markant. Dette kunne måske skyldtes, at Hans Pedersens handelspartner Morten "Knude" havde overtaget den lokale del af aktiviteterne.

Salget var størst i efterårsmånederne september, oktober og november. Antallet af opkøb af bøndernes produkter var størst i det tidlige forår og i perioden efter høst. Der var næsten ingen aktivitet i januar og februar.

En optælling i bogen viste, at der blev foretaget mindst 125 opkøb fra bønder og mellemhandlere i 1819, og at der var over 200 besøg af kunder, der ønskede at købe af de importerede varer.

Der var således en livlig trafik til og fra slægtsgården i Rørkjær.

Som eksempel på, hvad der blev købt og solgt, vises i bilag 1a og 1b, hvilke køb og salg bonden Hans Moldesen fra Måde foretog i 1819.

Den gamle regnskabsbog er nu vendt tilbage til Vestjylland, og mon ikke den skal finde sit endelige og varige opholdssted på Esbjerg Byhistoriske Arkiv, der jo er det lokale arkiv, som dækker Rørkjær- og Novrup-området, hvor Hans Pedersen havde sit virke.

Litteratur

H.P.H. Novrup: *En slægts historie*. Varde, 1929.

H.P.H. Novrup: Træk af Esbjergs tidligste historie. *Fra Ribe Amt 1906*, s.136-163.

Utrykte kilder

Hans Peder Hansen Novrup. Alslev Sognearkiv A203.

Hans Ole Villadsen, Bredgade 6a, Alslev, 6800 Varde. Født 1947. Forhenværende bankbestyrer. Arkivleder i Alslev Sognearkiv. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt og i Vestjyske Fortællere.

Johan Sigismund Schmidt

– sognepræst i Grindsted-Grene Pastorat 1840-50

Af Mogens Jensen

I tiåret 1840-1850 havde Grindsted og Grene Sogne en ung præst, Johan Sigismund Schmidt. Pastoratets embedsbog, Liber Daticus, bærer vidnesbyrd om, at den selvfølkelige autoritet, præsten som embedsmand indtil da havde haft på stort set alle områder, i dette tiår blev anfægtet fra flere sider. Bogen viser i det hele taget, at det ikke uden videre har været let at skifte de teologiske studier ud med livet i en præstegård i et vestjydsk hedesogn.

Grindsted Sogns ældste Liber Daticus dækker tiden fra 1683-1840. Den overlappes lidt i tid af sin efterfølger, der dækker tiden fra 1838-58. Det er meget forskelligt fra sogn til sogn og fra præst til præst, hvad man har skrevet i embedsbogen. Et cirkulære fra 1844 forsøgte at systematisere indholdet og viser dermed, hvad embedsbogen kan – og efter centralforvaltningens mening bør – indeholde.

Cirkulæret opdeler bogen i to afdelinger. Heraf skal første afdeling blandt andet indeholde omtale af historiske mærkværdigheder vedrørende pastoratet, herunder en præsterække. Videre skal der være optegnelser vedrørende præstekaldet og præstegården, andre optegnelser vedrørende begivenheder i pastoratet og en fortegnelse

over embedets arkiv. Anden afdeling skal indeholde fortegnelser over forordninger og resolutioner, biskoppens og provstens skrivelser og lignende. Her hører også visitsberetninger hjemme.

I Grindsted-Grenes Libri Datici vil man kunne finde meget af det stof, cirkulæret omtaler.

Om sig selv og sin tid i Grindsted-Grene Sogne skriver præsten ved sin afgang fra embedet:¹

“Johan Sigismund Schmidt, Candidat i Theologie Julen 1836, født i Nyborg 1814, siden 1837 Adjunct først i Helsingør og siden ved Roeskilde Cathedralskole, kaldet 25. Oktober 1840 til Sognepræst for Grindsted og Grene Menigheder.

Jeg ankom til Grindsted Præstegaard 17. December 1840 og holdt min Tiltrædelsesprædiken d. 20. s.M.

Jeg blev den 21. August 1850 kaldet til Sognepræst for Seest Menighed her i samme Stift og Provsti.

I min Embedstid er her i Grindsted blevet ansat en Distriktslæge og oprettet et Apotek.

Både Grindsted og Grene Kirker er blevet forsynet med ny Overdel ved hvilken Løjlighed Grene Kirke er blevet forhøjet 1 Alen.”²

Umiddelbart set synes den største begi-

venhed i det tiår, J. S. Smidt gjorde tjeneste i Grindsted-Grene, altså at være oprettelsen af distriktslægestilling og apotek. Det har da også betydet en enorm udvikling af Grindsted by, som på det tidspunkt ud over kirke med præstegård og skole med degnebolig betød af to gårde, hvoraf den ene også var kro, og to huse.

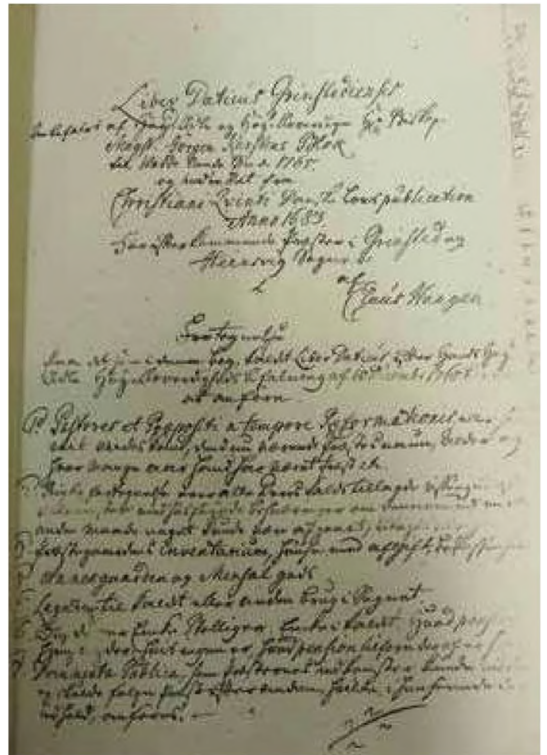
Om det kirkelige liv i sognene skriver han intet ved afrejsen og ej heller om sin egen virksomhed. Vi kan blive lidt klogere ved at følge hans optegnelser i Liber Daticus, som vil være ledetråd i denne artikel.

Først lidt om hans baggrund. Hvem var han egentlig, denne unge præst, som lokalhistorikeren, lærer J. K. Nielsen senere fortæller blev husket som "en lille geskøjten Kaal"?³

Familien

I Wibergs Præstehistorie I nævnes J. S. Schmidts forældre som: "Math. Henrik S., Chef for det Sjællandske Jægercorps, og Anna Dorothea Johne." Dansk Præste- og Sognehistorie angiver faderens militære grad som Ritmester i Holstenske Lansenerregiment og er dermed tættere på sandheden, idet faderen ikke nåede højere op ad rangstigen end denne grad, svarende til nutidens kap-tajn eller major.

Alligevel et ganske respektabelt forældrepar, faderen søn af oberstløjnant i Det sjællandske Rytterregiment Johan Ludvig Schmidt, moderen datter af postmester og cancelliråd (senere justitsråd) Johan Sigismund Johne i Nyborg. Men det respektable var kun overfladen. Ved Johan Sigismunds fødsel, den 28. november 1814, var hans forældre ikke gift. Faderen var da sekondløj-

Liber Daticus, Grindsted Sogns ældste embedsbog.
Kopi: Grindsted Lokalkiv.

nant ved Det sjællandske Jægerkorps, hvorfra han i 1819 blev forsat til Holstenske Lansenerregiment i Haderslev, hvor han gjorde tjeneste til sin afsked i 1842. Han var i øvrigt hverken ved fødslen eller senere nærværende i sønnens liv.⁴

Drengen var altså med den tids sprogbrug uægte født, uden at han dog anføres som sådan i kirkebogen. Det var jo respektable folk, det drejede sig om. Forældrene blev da også viet, men først da drengen var 2½ år gammel. Kirkebogen siger efter "Kgl.

Johan Sigismund Schmidts barndoms-
gade, Skippergade i
Nyborg.
Foto: Nyborg
Lokalarkiv.

Tilladelse af 8. Mai 1817". Denne tilladelse var nødvendig, da brudgommen var officer af linien. Derimod kan der næppe være tale om, at han blev dømt til at indgå ægteskab som nedenfor anført af hans ægtefælle.

At vielsen dog ikke skabte en kernefamilie, fremgår tydeligt af det bønneskrift om økonomisk hjælp, som moderen tyve år senere i marts 1837 skrev til Danmarks store billedhugger, Bertel Thorvaldsen. Det er naturligvis et partsindlæg, hvis sandhed ikke i alle enkeltheder kan verificeres. Men det synes dog nogenlunde dækkende at beskrive forholdet.⁵

Det hedder blandt andet i bønneskriftet med den originale typografi: "... jeg er en Datter af sallig Justitzraad og Postmester Johnne, som en ung og efter Rygtets om dømme Kiøn Pige blev jeg kiendt med Oberste Schmidts Søn, som var Lieut: ved Holstenske Landseneer Regemendt, jeg faldt Ham i Øine og Blev Forlovet med Ham, som

var for mig den største Lykke, og jeg ansaae mig ogsaa for miisundelses værdig, da han var saa Smuk, ja havde De kiendt Ham De havde sikkert taget Ham til Model, men Ak det var ogsaa alt, for sildig fik jeg Øinene op da jeg rendt havde hengivet mig, indtog andre min Plas, jeg blev under Taare Moder til en Søn, Hans Mayestæt Kongen lod ved Dom Schmid tvinge til Ægteskab, men jeg med Søn forblev hos mine Forældre, uden at fordre nogen Hjælp af Ham, da jeg ej trængte i mine dyrebare Forældres Huus, men for 8te Aar siden døde de og jeg blev styrt med Søn i Armod jeg henvendte mig for første Gang til min Mand, men erholdt til Svar Han kunde intet yde mig men jeg kunde komme til Ham da skulle han deele med mig et Kamiisbrød hvær 5te dag og en Krukke Vand, altsaa jeg forblev i Nyborg min Mand i Haderslev..."

Postmesterparret havde haft 11 børn; men ved Johan Sigismunds fødsel var tilsyneladende kun tre tilbage: hans moder,

hendes handikappede storesøster, Pauline, og hendes lillesøster, Sophie, alle tre ugifte.

Indtil sin konfirmation 1. søndag efter påske, 26. april 1829, voksede Johan op i postmesterhjemmet i Skippergade 206 sammen med bedsteforældrene, sin mor og sine to mostre. Kort forinden var hans morfader dog død i januar, fulgt af mormoderen i juli samme år.

De tre nu forældreløse søstre flyttede med den nykonfirmerede Johan Sigismund og en tjenestepige til mere beskedne forhold i en lejlighed på Torvet 15, som var hans hjem, indtil han i efteråret 1832 var klar til sammen med yderligere fire elever at blive dimitteret fra Nyborg lærde Skole.

Skal man dømme efter bønskriftet til Thorvaldsen, var økonomien stram i hjemmet. Havde hun bare været enke, skriver Johans mor til Thorvaldsen, så havde hun kunne få noget; men nu var hun jo frue. Og den titel fastholdt hun trods mandens fravær hele livet. Efter hans død ændret til enke. Hendes ægtefælle derimod opgiver i alle folketællinger sin ægteskabelige stand som ugift. I 1845 deler han som pensioneret ritmester logi med to officerskammerater i Søllerød hos den enes moder. I 1850 bor han hos sin bror, Christian, på Lille Tuborg i Gentofte. I 1855 og 1860 finder vi ham alene i en lille lejlighed i forhuset i et af de nybyggede huse uden for voldene på Nørrebro 55, hvor han også afgang ved døden den 25. november 1860.

Skiftet efter ham fandt sted i lejligheden på sønnen, Johan Sigismunds 46 års fødselsdag, men som nævnt havde faderen ingen forbindelse med ham. Det var afdødes bror, Christian, der var til stede. Der var ikke de

store værdier i boet, 21 Rdl. i kontanter, som gik til begravelsen, og bohave for 267 Rdl., heriblandt to pistoler og en sabel fra ritmestertiden. Broderen oplyser, at boet var delt mellem afdøde og hans separerede hustru efter fælles overenskomst.⁶ Der er dog som beskrevet intet, der tyder på, at de nogensinde havde haft et fælles bo at dele. Dermed gik, hvad der minder om en lidt forhutlet skæbne, i graven.

Moderen døde ti år senere 6. juni 1870 i Nyborg. Selv da opretholdtes et forsøg på respektabilitet. Hun står anført som *“Enke efter Ritmester M.H.S. i Nyborg”*, hvor han dog sjældent havde sat sine ben siden vielsen i 1817.

Heller ikke Johan Sigismund røber undervejs noget om forældrenes adskilte tilværelse. I sin på latin skrevne ansøgning om tilladelse til at gå op til teologisk embedseksamen i 1836, nævner han af forældre kun faderen, der beskrives som *“officer i en ryttereskadron, som henter sit navn fra Holsten.”*⁷ (Ritmester ved Holstenske Lanse-nerregiment). I det ligeledes latinske vita udfærdiget i forbindelse med ordinationen i 1840, nævnes begge forældre, faderen nu som *“officer i en ryttereskadron, som har navn efter Sjælland,”* (Sekondløjtnant ved Det sjællandske Jægerkorps, som han var ved Johans fødsel), moderen som den allerfrommeste Anna Dorthea Johnne.⁸

Skolegang

I sit vita fortæller Johan Sigismund Schmidt, at han fra sin tidligste alder var tiltænkt en militær uddannelse, så en vis indflydelse må faderen trods sit fravær have haft. Lidt senere følte han selv trang til mere litterære

studier og blev derfor i sit tiende år sat i Nyborg lærde Skole på morforældrenes bekostning. Da disse imidlertid døde, inden han var blevet student, måtte han de sidste år klare sig ved hjælp af stipendier. Skolen havde visse midler til at understøtte elever, der ikke kunne klare skolepengene selv.

Nyborg lærde Skole var af beskeden størrelse. Da han begyndte i 1. klasse havde skolen 45 elever fordelt på fire to-årige klasser. Ved hans dimission var antallet faldet til 25 elever, og skolen blev da også nedlagt seks år senere. Hovedfaget var latin; men desuden stod der græsk, hebraisk, fransk, tysk, dansk, religion, historie, geografi, regning og aritmetik, geometri og skønskrivning på skemaet.

Eksamen Artium (forløbereren for nutidens studentereksamen) blev aflagt på Københavns Universitet. Den foregik ved skriftlige og mundtlige prøver for to af universitetets professorer. De mundtlige prøver blev aflagt i alle fag, de skriftlige prøver fra Johans dimissionsår, 1832, kun i latin (2 prøver), religionslære og verdenshistorie.

Johan bestod examen artium den 17. oktober 1832 med førstekaraktaren *Laudabilis* (rosværdig).⁹ Med denne såkaldte "*Første Eksamen*" vel overstået, var han samtidig immatrikuleret som studerende på Universitetet. Som præceptor, hvis rolle var at overtage forældrenes værgemål over de som regel umyndige studerende, fik han den juridiske professor J. F. V. Schlegel. Hver af universitetets ca. 35 professorer havde med et studentertal på godt 1.000 ca. 30 studenter at være præceptor for. Schmidt omtaler ikke nogetsteds forholdet til sin præceptor, som blandt andet skulle god-

kende, hvis han ville forlade universitet for at tage på ferie.

Studerende

I efteråret 1832 forlagde Schmidt således som knapt 18-årig nyslået akademisk borger residensen til København som en af 210 nye studenter ved universitetet det år. Folketællingen i 1834 viser, at han boede til leje hos vognmand F. W. Dahls enke i Borgergade 140, hvor han delte et loftsværelse på 3. sal med en medstuderende, Gustav Christopher Engelsted, der som han var dimitteret fra Nyborg lærde Skole, blot året før. Her blev de dog ikke boende. I maj 1835 blev begge optaget på Regensen og havde således fribolig resten af studietiden.¹⁰ "*I almindelighed delte to alumner (kontubernaler) to små værelser udstyret med en jernkakkellovn og et bord i det inderste samt et par skabe og to senge i det yderste.*"¹¹ Et halvt år tidligere var begge blevet udnævnt til medlemmer af første grad af Kommunitetet, som tidligere havde været ramme om fælles bespisning af et antal studenter, men på den tid var et legat, der dækkede medlemmernes kostudgifter.¹² Til såvel Kommunitet som Regensen var der ca. ti gange så mange ansøgere, som der var plads til.

Den sidste halvdel af studietiden var Schmidt således ret godt stillet. Hertil kan lægges, at Prins Christian Frederik, som det fremgår af moderens bønsskrift til Thorvaldsen, understøttede ham i studietiden med 15 Rdl. i kvartalet. En støtte, som han også med taknemmelighed omtaler i sit vita uden at sætte beløb på. Muligvis havde han også Det baggerske Legat fra Nyborg lærde Skole at tære på de første år. Det bestod af

Motiv fra København ved den tid, J. S. Schmidt ankom til byen som student. Martinus Rørbye: Arræstbygningen ved Råd- og Domhuset, 1831. Statens Museum for Kunst.

legatportioner på hver 50 Rdl., som uddeltes til to trængende disciple ved deres dimission.¹³ I betragtning af, at Schmidt havde fået stipendiestøtte til sine sidste tre et halvt år på skolen, ligger det lige for at antage, at han blev anset for trængende.

Det første år på Universitetet gik med at

forberede sig til "Anden Eksamen" (Examen Philologicum et Philosophicum), som var delt i to dele, en første del med matematik og filosofi, en anden del med sprog og historie. Først efter denne eksamen valgte studenterne deres særlige studieretning. Første dels eksamen blev afholdt i april efter

vintersemestrets afslutning i slutningen af marts, anden dels eksamen i oktober-november efter sommersemestrets afslutning med udgangen af september. Igen fik Schmidt førstekaraktren Laudabilis.¹⁴ Og så var vejen åben til det teologiske studium, som var hans mål.

Året før Schmidts ankomst til København havde det teologiske fakultet fastlagt en tre-årig studieplan, efter hvilken studenterne skulle kunne komme gennem pensum på seks semestre med fire forelæsninger dagligt, i alt omkring 40 timer ugentligt. Selve det teologiske studium var således normeret til tre år efter "*Anden Eksamen*"; men den normale studietid var nærmere fem år.

Mange mødte heller ikke op til forelæsningerne. I stedet drev de deres studier ved hjælp af afskrevne forelæsninger og hjælp fra manuduktører. Det var undervisning for eksamens skyld; men der var næppe andet at gøre med fire-fem professorer til flere end 600 studerende. Alene eksamensbyrden har været overvældende for underviserne.¹⁵ B. S. Ingemann kaldte nok meget betegnende det teologiske fakultet for "*Kjøbenhavns Embedsmandsfabrik*".

Kandidat

De to værelseskammerater bestod deres kandidateksamen med to dages mellemrum i november 1836, en måned senere end normalt på grund af de storslåede festligheder i anledning af 300-året for reformationen i Danmark. Begge fik førstekaraktren Laudabilis, som altså var Schmidts trofaste følgesvend gennem hele studiet.¹⁶ Schmidt blev således cand.theol. efter de normerede fire års samlede universitetsstudier, Engel-

sted efter fem år. "*Min Søn er ei noget Chinie (geni) men Flittig*," skriver moderen ganske rammende i bønsskriftet.

Med den flid, Schmidt lagde for dagen, har han næppe i nævneværdig grad levet med i det muntre liv med sold og sang på Regensen, som digterpræsten C. Hostrup en lille halv snes år senere gav et billede af i *Gjenboerne*. Selv nævner han intet sted noget om sit studentliv ud over studierne.

Af Schmidts ansøgning¹⁷ om at måtte gå op til eksamen, dateret 23. september 1836, ses i et vist omfang, hvilke forelæsninger, han har deltaget i. De er koncentrerede om Gammel og Ny Testamente, etik og dogmatik, mens kirkehistorie glimrer ved sit fravær. Det fag må han have læst på egen hånd. At han har følt sig sikker på at bestå eksamen, fremgår tydeligt af ansøgningen, som slutter med at takke professorerne for deres undervisning og love altid at have dem i venlig erindring. Og så et friskfyragtigt: "*Valete!*" – Farvel!

De skriftlige eksamensopgaver, som skulle besvares ved oktober kvartals eksamen var: 1) At bestemme Fornuftens Forhold til Religion og Aabenbaring i almindelighed, og til den bibelske Forsoningslære i særdeleshed. 2) Hvorledes betegnes i det N.T. Den sandelige Drift, og hvorledes betragtes dens Yttringer i Forhold til den sædelige? 3) Efter en kort Udsigt over de forskjellige Munkeordener, forlanges en Fremstilling af det Ejendommelige i Jesuiterordenens Organisation og dens Virksomhed. 4) Detur conspectus librorum symbolicorum, qvi in ecclesiis evangelicis usurpati sunt, additis observationibus de origine eorum et præcipua argumenti diversitate. (Der gives et

overblik over de symbolske bøger, som anvendes i de evangeliske kirker, tilføjet betragtninger over deres oprindelse og forskelle i hovedsynspunkter.) 5) Luc. 11,39-52. 6. Psalm. 16.¹⁸

Skønt dette års eksamen var epokegørende som den første, hvor hovedparten af eksaminationen foregik på dansk og ikke på latin, er, som det ses, dog stadig et spørgsmål om kirkernes bekendelsesskrifter (de symbolske bøger) formuleret på dette sprog.

Eksamen blev afsluttet den 18. november.¹⁹ Johan Sigismund Schmidt kunne kalde sig teologisk kandidat kort før sin 22-års fødselsdag, men var tre år for ung til at søge embede. I det hele taget vrimlede det med teologiske kandidater i disse år, alene i 1836 var der 94 nye kandidater.²⁰ Flere end dobbelt så mange, som de godt 40, der var brug for som præster og undervisere i de lærde skoler.

Det var dog ikke den unge alder og de mange kandidater alene, der hindrede Schmidt i at komme i embede. Han skulle også have overstået sin dimisprædiken, som blev holdt for og vurderet af to teologiske professorer efter samme karakterskala som eksamen i øvrigt. Den blev afholdt et års tid senere, den 12. december 1837 igen med karakteren *Laudabilis*.²¹

Desuden skulle han gennemgå to semestres uddannelse på det i 1809 oprettede Pastoralseminarium, hvor der blev forelæst over præstens embedsgerning samt kirkeret og holdt øvelser i homiletik (prædikenlære) og kateketik (kristendomsundervisning). Undervisningen var obligatorisk, men der blev i vidt omfang givet dispensation.

Schmidt lod sig straks efter embedseksa-

Helsingør Latinskole. Foto: Helsingør Museum.

men indskrive på Pastoralseminariet, men forlod det allerede igen i april 1837 i forbindelse med, at han blev ansat som timelærer på Helsingør lærde Skole. Der er bevaret en bedømmelse af en enkelt af hans prædikener, afholdt den 21. marts 1837. Bedømmerne har naturligt nok kritiske bemærkninger, men slutter dog af med at konstatere, at *“Prædikenen var udarbejdet med synlig Interesse, hvoraf fulgte Liv og Varme. – Foredraget var heldigt og det hele vel memoreret.”*²²

Ved de afsluttende prøver i såvel homiletik (4. januar 1838) som kateketik (24. marts 1839) fik han endnu en gang karakteren *Laudabilis*.

Schmidt læste teologi på Universitetet

Ribe Domkirke. Torben Hestehaves Billedarkiv.

samtidig med Søren Kierkegaard og samtidig med, at grundtvigianismen tog form gennem livlige meningsudvekslinger, men hverken Kierkegaard eller Grundtvig synes at have påvirket ham. Han karakteriseres siden som *“af den Mynsterske Type, en nobel, kultiveret Mand”*.²³ Andesteds som *“højkirkelig af den gamle Skole”*.²⁴

Adjunkt

Ved juletid 1836 var Johan Sigismund Schmidt altså lykkeligt gennem de teologiske studier og manglede kun at indøve de praktiske færdigheder på Pastoralseminariet. Og blive gammel nok. Set med hans mors øjne var det egentlig en ulykkelig situation for ham – og for hende med. Fordi han havde været flittig, var han blevet hurtigt færdig med studierne, men havde mistet sin støtte fra Prins Christian Frederik, som kun betalte indtil embedseksamen. Og hun mistede de 20 Rigsdaler, hun i samme periode havde fået i årlig huslejhjælp af Prinsen. Hun må nu leve af strikning og en lille skole for fire drenge, men har måttet

gøre gæld, skriver hun i bønskriftet. Hun er ved at græde øjnene ud af hovedet, og hendes helbred er svagt. Det holdt dog endnu 34 år.

Helt ulykkelig var den unge kandidat nu ikke. Som så mange andre nybakte kandidater måtte han ganske vist i stedet for præstestilling søge undervisningsarbejde. Det fik han allerede tre måneder efter sin eksamen, hvorfor han som nævnt lod sig udskrive af Pastoralseminariet.

Det var den skrantende latinskole i Helsingør under ledelse af den af H. C. Andersen skildrede plageånd rektor Mejsling, der manglede en timelærer. Schmidt var på skolen i halvandet år, indtil den lukkede med udgangen af september 1838. I den tid skete det for ham lykkelige, at han mødte og blev forlovet med Ida Elisabeth Spies, *“den alleryndigste og elskeligste jomfru”*, som han skriver i sit ordinationsvita. Hun var datter af cancelliråd, byskriver Wilhelm Spies og dennes anden hustru, Cecilia Christiane Klingberg.

Med lukningen af skolen i Helsingør måtte Schmidt søge nyt arbejde, og i december samme år fik han en tilsvarende ansættelse som timelærer ved Roskilde Katedralskole, hvor han i marts 1840 blev udnævnt til adjunkt; men allerede et halvt år senere forlod han denne stilling, da han blev udnævnt til embedet som sognepræst i Grindsted-Grene Pastorat.

Sognepræst

Schmidt blev ordineret i Ribe Domkirke den 2. december 1840 af domprovst, dr.phil. Peter Nicolai Frost i biskoppens forfald og indsat i sine kirker søndag den 20. decem-

Grindsted gamle Kirke.

Foto: Grindsted

Lokalarkiv.

ber. Det var ikke noget vellønnet pastorat, han kom til; men, som han skrev i forbindelse med sin ordination, havde han længtes efter *“alene at være lærer i den kristne religion, som skænker troen på det evige liv”*. Han skulle snart opdage, at han ikke udelukkende kunne koncentrere sig om at give evangeliet videre i forkyndelse og undervisning.

Skønt det var småt med indtægter i embedet, var de dog tilstrækkelige til at han kunne få opfyldt en anden af sine længsler. Den 27. juli 1841, godt et halvt år efter, han havde slået sig ned i Grindsted Præstegård, blev han i Helsingør Domkirke viet til sin Ida.

Det må have været en kolossal omvæltning for den unge præst at komme til det vidstrakte pastorat med de spredte bebyg-

gelser inde midt i Jylland. Folketællingen fra 1840 fortæller, at der i Grindsted Sogn boede 554 personer i 104 familier, mens Grene Sogn havde 259 personer i 57 familier. Præsten boede omtrent midt i pastoratet ved Grindsted Kirke og havde en god halv snes km til Grene Kirke, der lå på det, der nu er Grene gamle kirkegård.

Grene Kirke var ved J. S. Schmidts tiltræden en lille, meget lav middelalderlig bygning fra engang i 1400-tallet, mens Grindsted Kirke var både lidt større og nogle hundrede år ældre. Begge var tårnløse.

Hele Schmidts liv var indtil da levet i byer og bortset fra de seneste par år tæt ved enten Storebælt eller Øresund, som barn og ung i Nyborg, som studerende i København og som lærer i Helsingør og Roskilde. Nu

kom han ud i det flade hedelandskab langt fra havet og skulle ved siden af sine gejstlige og verdslige embedsforpligtelser drive landbrug, noget han ikke havde det mindste begreb om.

Han var derfor i høj grad afhængig af den avlskarl og de øvrige tjenestefolk, han måtte ansætte. At det ikke altid gik lige godt, viser følgende lille beretning fortalt af Jens Christian Nielsen, 'Den gamle Plagborg', der tjente i præstegården i begyndelsen af 40'erne. Præsten, der var en ilter mand, blev ved en lejlighed så vred på sin avlskarl, der havde båret en stige over hovedet i stedet for at gå gennem lågen med den, at han befalede Jens Christian at hente pisken, men avlskarlen snuppede pisken og *"kløede til præsten, der kom ind i en Snarhed og lukkede Døren."*²⁵ – Selv nævner Schmidt i en anmærkning til Kirkebogens afgangsliste 1.12.1842 om Hans Christensen 25 år og tyende, der anføres som fraflyttet til Vorbasse Sogn, at denne er *"Bortvist af Præstens Tjeneste for Uartighed og Opsætsighed. Men efter Fortrydelse taget til Naade igen."* Den bemærkning siger måske mere om præsten end om tjenestekarlen.

De to begivenheder peger på, at Schmidt havde et hidsigt temperament, hvilket blandt andet også fremgår af hans strid med kirkesangeren, jævnfør nedenfor. Fra hans sidste sogn, Grundfør-Spørring i Aarhus Stift, fortælles i Dansk Præste- og Sognehistorie, at han var slem til at lange lussinger ud til konfirmanderne. Men det var næppe noget særligt for ham.

Lokalhistorikeren, lærer J. K. Nielsen tilskriver til en vis grad hans væremåde, at han var søn af en militærperson.²⁶ Som

beskrevet ovenfor har faderen dog næppe sat sit præg på hans udvikling. Om han i øvrigt har lignet ham af sind eller skind, må stå hen i det uvisse, da der ikke findes billeder af dem, og vi ikke kender til faderens væsen. Derimod kunne han i sin undertiden stædige rethaveriskhed godt minde om sin farfar, oberstløjtnant Johan Ludvig Schmidt, som i en lille erindringsartikel argumenterer mod, hvad han mener, er en uberettiget pensionering, før han nåede en eftertragtet – og efter egen opfattelse fortjent – toppost i militæret.²⁷

Rethaveriskheden kom til udtryk, da han i sommeren 1846 prompte stævnedes fæstehusmand Frederik Madsen på Billund Mark for politiretten, fordi han på *"en uartig Maade"* havde nægtet at yde den pligtige høstdag, som jordløse husmænd ifølge Danske Lov 5-12-5 skulle yde præsten. Husmanden indgik dog forlig og måtte betale både stævning og forkyndelse af denne, hver del med 2 Mark og 4 Skilling samt love fremover enten at yde sin høstdag eller betale sig fri for den.²⁸

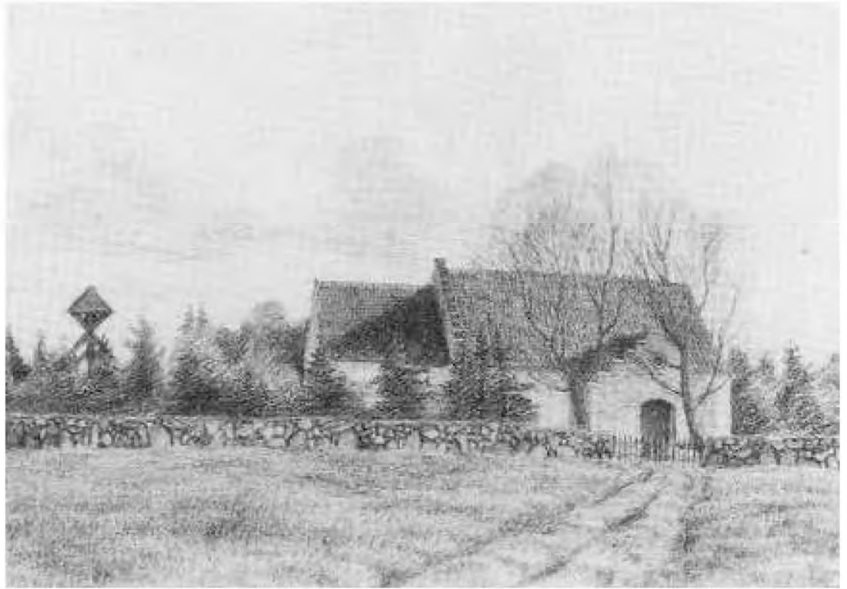
Problemer med vejret

Også klimaet var anderledes, end han var vant til. Især kunne vintrene være slemme. Allerede fjorten dage efter sin tiltræden måtte han den 3. januar 1841 konstatere, at det var *"så stærkt snefog, at ingen indfandt dem hverken i Grindsted eller Grene Kirker. Med nød fandt jeg vejen til og fra Grene."* Og den følgende søndag fortæller han, at det var ham *"umuligt at komme til Grene formedelst den mængde sne, der var falden dagen før."*

Den 17. januar var det stadig galt. Han *"vandt med megen møje til Grene, hvor der var*

Grene gamle Kirke efter den omtalte forhøjelse af murene.

Foto: Lokalthistorisk arkiv for Grene Sogn.

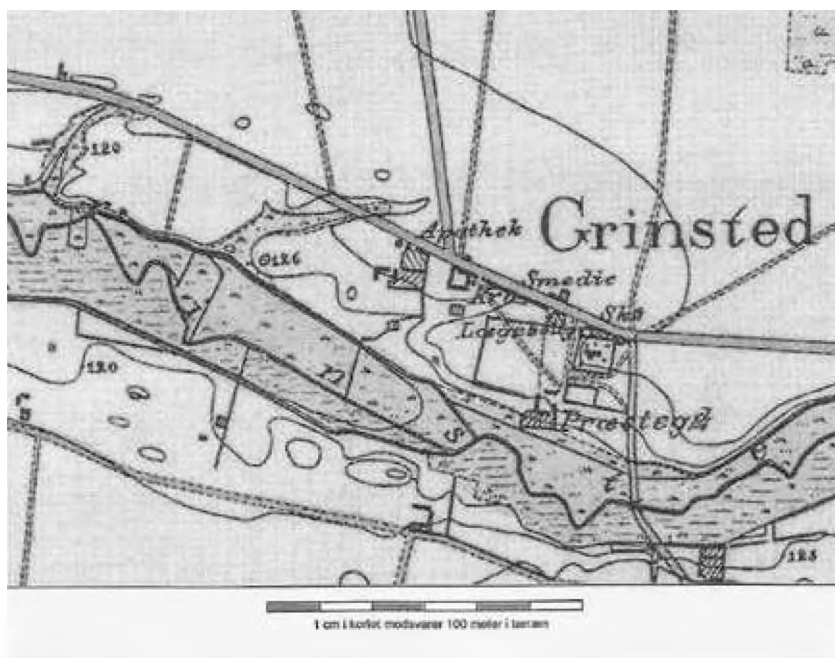
gudstjeneste og ligfærd, men opholdtes således af den megen og dybe sne på tildels uskuflet vej, at jeg kom så sildig om eftermiddagen tilbage til Grindsted, at her ingen gudstjeneste blev. Jeg bekendtgjorde i Grene Kirke, at når vej og føre for fremtiden hindrede mig i at komme dertil om søndagen, vilde der i dets sted blive tjeneste onsdag formiddag kl. 10, når det var muligt at kommer der.”

Også i sommertiden kunne der være problemer. Den 19. Juni 1842 *“holdtes ingen Gudstjeneste i Grene Kirke, da de Kirkebesøgendes Antal formedelst indtruffet Regnveier var altfor ringe.”*

Med de vejrforhold er det forståeligt, at præsten gerne ville have mulighed for, at både han selv og hans hest kunne komme under tag, når han skulle forrette tjeneste i Grene Kirke. Han søgte at pålægge sogne-

beboerne, som var kirkeejere at sørge for det; de afslog, og som svar på en henvendelse til de kirkelige myndigheder fik han 14. februar 1844 den for ham nedslående afgørelse, *“at det ikke kan paalægges Beboerne af Grene Sogn som Kirkeiere at forskaffe Præsten Afrædelsesværelse for sig og Staldrum for Hesten, når han er der i Embedsfunctionen.”*

En klimatisk oplevelse af de mere kuriøse, som gav anledning til en bemærkning i embedsbogen, var et jordskælv lørdag den 3. april 1841 ved 15.30-tiden. Da *“sporedes et ej ubetydeligt Jordskjælv her i Grindsted begyndende i Uhrup, hvor der hørtes som en stærk Torden under Jorden, og drejende ad Morsbøll til. Her følte en Kone, der laae, Sengen ligesom at løftes, og i Grindsted Skole bevægedes flere Gjenstande. Det gik altså fra NV mod SØ.”*

Kort over Grindsted
By ca. 1860.
Geodatastyrelsen.

Sogneforstanderskabet

Et års tid efter Schmidts komme til Grindsted-Grene, trådte sogneforstanderskaberne, forløber for de senere sogneråd, i funktion 1. januar 1842. De havde tre hovedopgaver: fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen, af hvilke de første to indtil da havde været præstens ansvarsområde.

Ud over præsten som født medlem bestod sogneforstanderskabet normalt af fire-seks mænd, primært valgt af og blandt personer, der drev landbrug på minimum en tønde hartkorn og/eller ejede bygninger til en assuranceværdi på mindst 1.000 rigsbankdaler. I Grindsted-Grene Sognekommune bestod det første sogneforstanderskab dog af syv valgte medlemmer.²⁹

I ca. en trediedel af landets nyoprettede sognekommuner blev præsten valgt til formand for sogneforstanderskabet. Ikke således i Grindsted-Grene, hvor den 34-årige sognefoged, Søren Bagge Hansen, blev valgt.

Den situation, som i så fald kunne opstå, er ganske træffende beskrevet i følgende citat: *“Var formanden et af de valgte medlemmer, dvs. gerne en gårdmand, bestod der to magtpoler i sogneforstanderskabet, og et rivaliseringsforhold mellem formand og sognepræst var både en nærliggende mulighed og en ikke helt sjælden realitet. Sognepræsten var rigtignok lobbestemt forretningsfører for fattig- og skolevæsenene og kunne som sådan til de valgte medlemmers irritation være lidt vel rundhåndet ved uddelingen af*

almisser, men alligevel bør denne magt ikke overbetones. Sognepræsten havde referat til sogneforstanderskabet, og beslutninger dér var flertalsbeslutninger – også i fattig- og skolesager.”³⁰

Schmidt ønskede dog ikke at slippe tøjlernerne – eller rettere sagt nøglerne – helt. Det fremgår af embedsbogen, at man i et sogneforstanderskabsmøde den 4. januar 1843 vedtog *“paa Præstens Forslag at lade gjøre til Opbevaring af Sognedistriktets Penge (saavel Fattig- som Skole-Bidrag) og Documenter en jernbeslagen Kiste, forsynet med to Laase, hvortil Sognepræsten bestandig har den ene Nøgle og Forstanderskabets Formand eller et valgt Medlem den anden Nøgle. Denne Kiste har sin Plads hos Formanden.”* Han havde åbenbart ikke helt tiltro til formandens økonomiske forvaltning.

At samarbejdet mellem sognepræst og sogneforstanderskab i begyndelsen ikke fungerede optimalt, fremgår af nogle skrivelser fra 1843 indført i kopi i embedsbogen. Den første handler om adressen på breve vedrørende skole- og fattigvæsen. Schmidt indsender 25. januar gennem amtet en indstilling til Cancelliet om, at sådanne breve helt generelt adresseres til præsten, så denne, der i kirkesager *“er lovligt Mellemed mellem højere Autoritet og Kirkeværgerne”* og *“Bestyrer af Skole- og Fattigvæsenet og ei blot Secretair”* ikke er afhængig af, hvornår formanden for sogneforstanderskabet synes, han skal erfare om en embedssag. Det er ligefrem hændt ham engang, at han rykkede en autoritet i en sag, der allerede var besvaret.

Schmidt mere end antyder, at formanden bevidst sylter breve, der hører under præstens ansvarsområde, og heller ikke overhol-

der sin tavshedspligt, så *“hele Sognet veed det før den, der synes nærmeste Vedkommende, og Præsten, der med Flid og Samvittighed er forpligtet mod Skole og Fattigvæsenet, hindres saaledes i med Iver at varetage”* sit arbejde.

Han sætter trumf på ved at inddrage det kildne spørgsmål om jødernes fulde borgerrettigheder, som havde givet anledning til livlig debat på Stænderforsamlingerne i 1835-36, hvortil jøder, der stadig blev betragtede som fremmede i landet, havde valget, men ikke var valgbar³¹: *“Hertil kommer, at Mosaiterne (er) begyndt at købe Landeiendomme og saaledes kunne det hendes, at en christelig Samfundsag kunde komme til en Mosaits Kundskab og i hans Værgø før i Præstens, Menighedens naturlige Forstander.”*

For at finde så kraftige argumenter som muligt sammenblander Schmidt her sager vedrørende kirkelige forhold, som var hans suveræne anliggende, med skole- og fattigvæsenssager, hvor han havde referat til sogneforstanderskabet.

Det for Schmidt lidt nedslående svar, der kommer 17. maj, nævner da naturligt nok heller ikke kirkesagerne. Det fastslår, at *“Breve i Skole- og Fattigvæsenssager, som i andre Anliggender, bør i Reglen være adresserede til Sogneforstanderskabet, af hvis Formand de altsaa vilde blive aabnede, men at det dog maa være vedkommende Autoritet overladt i de Tilfælde, den til Sagens Fremme maatte ansee det fornødent da at adressere Brevene i de ommeldte Sager til Præsten, der da i næste Møde bør meddele Sogneforstanderskabet Underretning herom. Iøvrigt har Formanden, naar slige Breve er adresserede til Sogneforstanderskabet, snaest muligt at tilstille Sognepræsten samme.”*

Umiddelbart før dette svar indløb, havde

der igen været problemer. Den 15. maj holdt sogneforstanderskabet møde i skolestuen, som var det normale mødelokale. Præsten havde haft en række klagepunkter over degnen, Jens Jensen Kierckebye, som resulterede i, at et flertal af de valgte medlemmer sammen med præsten idømte denne en mulkt på en Rigsbankdaler. Formanden havde imidlertid forsømt at føre protokollen og nægtede senere at skrive under på flertallets beslutning.

Et par måneder senere var den gal igen. Under et møde i sogneforstanderskabet den 14. juli betydede formanden præsten, at en sag skulle drøftes og afgøres uden præstens nærværelse. *“Saaledes paa en Maade vist Døren fra en Forsamling, hvor Kongens Lov hjemler Præsten Plads, føler jeg mig højlig krænket ved denne ulovlige Fremførd og indstiller den til Amtets alvorlige Paatale eller Indstilling til Cancelliet, ligesom jeg forventer, at enhver saadan fattet Beslutning betragtes som den er, illegal og følgerig ugyldig, ...”* skrev Schmidt harmdirrende til amtet et par dage senere.

En måneds tid senere kom svaret fra amtet. Der var sket en fejltagelse.

Søndag den 28. januar 1844 fór Schmidt igen i blækhuset. Nu med et brev til herredsfogeden. Denne gang tilsyneladende som fungerende formand for sogneforstanderskabet.

Han havde i længere tid haft Grindsted Kro mistænkt for at være samlingssted for folk efter gudstjenesten og da også ved en tidligere lejlighed truffet folk der og advaret dem. Denne søndag var så mange gået fra kirken lige efter prædikenen, at det måtte vække hans opmærksomhed. Straks efter gudstjenesten gik han derfor med vidner til

kroen og fandt krostuen *“fuld af Folk, der for det meste alle havde været i Kirke og nu sad og drak Kaffe, formodentlig med Brændevin og røg Tobak.”* Han nævner en del af dem med navn, blandt disse gårdmand Jens Nielsen af Uhrup, som han som omtalt nedenfor tidligere havde haft en kirketugtssag med, og fortsætter: *“Sognefogden, der er Kromandens Svoger, og til hvem jeg sendte Kirkesangeren med Anmodning om at skaffe Kroen ryddelig, erklærede at være syg og således hindret fra at komme ud. Da det nu formentlig er imod Kromandens Privilegium at skænke for Sognets Folk og her er sket Uorden derved, anmodes Deres Velbaarenhed om at drage Omsorg for at sligt forebygges for Fremtiden.”*

En efterskrift fortæller, at brevet ikke blev sendt, da kromanden accepterede, at det ved et kirkestævne blev bekendtgjort, at han havde forpligtet sig til ikke at udskænke så meget som en dråbe kaffe, før gudstjenesten med alt, hvad dertil hører, var til ende.

Sognefogeden, som denne søndag meget belejligt var ramt af sygdom, havde præsten også uden for sogneforstanderskabets regi haft kontroverser med. I april 1843 indsendte han en klage over sognefogederne i Grindsted-Grene Sogn generelt, fordi de *“ikke synes at erkjende deres og Lægmændenes Forpligtelser til at have Indseende med, at Tyenderne have deres Skudsmaal i tilbørlig Orden,”* hvorfor han beder amtet minde dem om deres embedspligter.

At den lovpligtige skudsmålsgang³² var i orden ved tilgang af tyende fra andre sogne, havde betydning for sognepræsten både som præst og som forretningsfører for fattigvæsenet. Som præst skulle han bruge skudsmålsgangens kirkelige optegnelser til at

sikre sig, at de, der indskrev sig til altergang eller skulle vies, var døbt og konfirmeret. I fattigvæsenets regi skulle han vide, hvornår og hvorfra tilflyttere var kommet til sognet. Dette skulle også noteres i kirkebogens tilgangsliste.

I juli samme år bad han herredsfogeden give sognefogeden en påtale ved en politiret, da han "*sidst afvigte Søndag har tilladt sig at holde Kirkestævne under Katekisationen, altså før Gudstjenestens tilendebringelse*". Præsten har en mistanke om, at det er en sædvanlig praksis, da næsten alle forlod kirken før tid. Kirkestævnet var sogneboernes mulighed for at høre om sager af betydning for dem gennem ny lovgivning og lignende. Der findes ikke noget svar på henvendelsen.

Kirketugt

Den unge, nidkære præst ønskede at højne den moralske standard i sine sogne. Til det formål søgte han at gøre brug af sogneforstanderskabet. En tilførsel til embedsbogen i september 1842 lyder: "*I et Forstanderskabs-Møde d: 16. September 1842 vedtages, at Formanden tilligemed hvert Sogns Fattigforstander paatager sig de Pligter Lovgivningen henlægger Præstens Medhjælpere.*"

Med denne beslutning søger Schmidt at puste nyt liv i en bestemmelse i Danske Lov 1683 2-9-8, som igen bygger på Christian IV's store forordning om kirketugt fra 1629. Til at modvirke den kirkelige og moralske opløsning skulle der oprettes et råd af »de gudfrygtigste, oprigtigste, ivrigste og bedste Sognemænd«. Disse skulle bistå præsten med alt, der angik det kristelige liv og søge at højne det moralske liv i sognet. De skulle således gribe ind over for folk, der ikke gik i kirke,

misbrugte helligdagen, sværgede og bandede, og de skulle søge at forlige ægtefolk.³³

Det er vist aldrig undersøgt, hvilken betydning medhjælperinstitutionen fik i den danske kirke. Ej heller fremgår det nogetsteds, om sogneforstanderskabets medhjælperstatus kom til at betyde noget i Grindsted-Grene Pastorat.

Frugtsommelige piger

Schmidt fortsatte ufortrødent med at inddrage sogneforstanderskabet i det kirkelige område. Den 8. april 1843 meddeler embedsbogen, at sogneforstanderskabet vedtog ikke mere "*at taale den ulovlige og usædelige Uskik, at Brud og Brudgom flytte sammen før den fuldbyrdede Ægtevielse.*"

Samme dag tilskriver han biskoppen om et andet problem inden for seksualmoralen: "*Hvad der i forrige Tider var en stor Sjældenhed her i Pastoratet, uægte Fødsler, har desværre i senere Tid oftere gjentaget sig, dog mest derved at Piger ere komne hjem hertil frugtsommelige fra andre Sogne. Jeg har fundet, at Kirken ikke kunde være ligegyldig herved, og forelagde da i dag Forstanderskabet, om de ikke ansaae det for hensigtsmæssigt, at Pigen første Gang, saaledes som min Skik hidtil har været, paamindedes privatim af Præsten, anden Gang paalagdes paa et særskilt Sted nogle Gange at overvære Gudstjensten, før hun antages til Communion / om Tilfældet indtraf, at en Pige anden Gang faldt – i ethvert Tilfælde til Advarsel / og tredje Gang hjemfaldt til Loven. Sogneforstanderne erklærede sig fuldkommen af min Mening, kun var man tilbøielig at vælge for slige Personer den nederste Plads i Kirken, til des større Advarsel for andre, hvorimod jeg, frygtende, at Kirken kunde blive stedet for Spotterie, fandt det bedre, at sligt*

Fruentimmer opholdt sig i Våbenhuset, indtil Menigheden var gaaet, og derfra var Tilhører til Gudstjenesten. Man blev enig om at indstille Sagen til den Høiærværdige Biskops behagelige Afgjørelse.”

Allerede den 16. april kunne han indføre biskoppens svar i embedsbogen. Biskoppen påskønner, at sogneforstanderskabet forener sine bestræbelser med sognepræsten for at vise, at de overhåndtagende utugtsynder ikke er det ligegyldigt; men man burde måske også vise de forlokkende mandspersoner lige så stor opmærksomhed som de faldne fruentimmer. Han anser det ikke for rigtigt at anvise kvinderne en særlig plads i kirken som foreslået, så meget mere, som en sådan fremgangsmåde nok vil blive misbilliget af øvrigheden ved en evt. klage. Han beder derfor præsten om at afstå fra sit forslag. Ikke mindst bemærkningen om de forlokkende mandspersoner må have ramt Schmidt, hans egne familieforhold taget i betragtning. Alt afhængig af, hvad han kendte til sine egne forældres forhold.

Biskoppens svar er helt i overensstemmelse med resultatet af de drøftelser, som i 1820'erne og 30'erne var blevet ført om kirketugt og sammenfattet af Schmidts gamle lærer i kirkeret på Pastorseminariet, professor Kolderup-Rosenvinge i hans Kirkeret fra 1838, hvori det hedder, at *“efterhaanden har Kirkedisciplinen i den evangeliske Kirke indskrænket sig til Anvendelse af gejstlig Formaning, og Hensigtsmæssigheden af en videre Udstrækning af Kirketugten lader sig vistnok meget betvivle.”*³⁴

Det er tydeligt, at Schmidt ikke følger Kolderup-Rosenvinge, men ret bogstaveligt Danske Lovs formelt set stadig gældende bestemmelser om kirketugt: Første trin

præstens advarsel i enrum, andet trin offentligt skriftemål efterfulgt af alterets sakramente, men for de ubodfærdige som tredje trin bandsættelse, tidsbegrænset udelukkelse fra kirken, i sidste ende måske for altid og dermed også landsforvisning, idet det danske rige ifølge Danske Lov kun havde én religion, som tog skikkelse i den lutherske kirke. Var man sat uden for kirken, var man derfor også sat uden for landet.³⁵

Jens Nielsens altergang

At forholdet mellem menneskets moralske habitus og deltagelse i nadveren optog pastor Schmidt, var allerede kommet til udtryk et halvt år tidligere, i oktober 1842. Da indskrev gårdejer Jens Nielsen i Nørre Urup sig til nadver i Grindsted Kirke. Det foregik sandsynligvis ved, at han sendte bud til degnen for at blive skrevet i kommuniionsbogen, så præsten kunne vide, hvor mange og hvem, der ville deltage i den kommende søndags altergang. Altergangen hørte efter indgroet folkelig skik påsken og efteråret til, så Schmidt har uden tvivl mødt Jens Nielsen ved nadverbordet et par gange i 1841 og ligeledes i foråret 1842. Men, som det fremgår af kopi af en indberetning til provsten 1. november 1842, bad han i et brev denne gang Jens Nielsen betænke sig, før han gik til Herrens bord, og f.eks. udsætte sin altergang til foråret, da han ellers kunne blive nødt til at afvise ham.

I indberetningen til provsten begrundet han sin henstilling til Jens Nielsen med, at denne i længere tid har ligget i uenighed og strid for retten med Christen Andersen (hans nabo), i hvilken anledning han end-

Grindsted gamle Kirke, interiør. Foto: Grindsted Lokalarkiv.

og har søgt at fri sig fra de idømte mulkter ved ed, som sognefolkene i almindelighed ikke satte lid til.

Kort sagt var Jens Niensens moralske habitus ikke noget at prale af. Det var naboens heller ikke. I bogen "Var det mord? – en jysk retssag fra 1855" gives en beskrivelse af forholdet mellem de to. "*Han (Chr. Andersen) og naboen på den vestre gård (Jens Nielsen) lå bestandig i strid med hinanden... Ufreden mellem naboerne antog ofte en uhyggelig karakter. Næsten dagligt stod man i hver sit gårdsled og overdægnede hinanden med de værste skældsord, man kunne finde på at sige.*" Indimellem udartede det til håndgribeligheder.³⁶

Desværre er kommunionbogen ikke bevaret, så det kan ikke ses, om Jens Nielsen udsatte sin altergang. Halvandet år senere solgte han gården og flyttede fra sognet.

Der ses ingen reaktion fra provsten. Schmidt holdt sig da også inden for kirkelovgivningen, der fastholdt præstens pligt til at holde "*saa mange, som haardnakkelige leve i aabenbare Laster,*" borte fra nadverens sakramente. Dette skete ikke så meget for at værne nadvermåltidet mod moralsk anløbne personers deltagelse som for at værne den enkelte, der ved at deltage i nadveren uden forudgående alvorlig selvprøvelse spiste og drak sig selv en dom til. (1. Korin-

Grindsted gamle Skole.
Foto: Grindsted
Lokalarkiv.

terbrev 11,27-29). Egentlig altså mere sjælesorg end kirketugt, selv om det nok ikke er blevet opfattet sådan. I en tid, hvor alle sogneboere deltog i nadveren de vanlige to gange om året, er det blevet set som en straf at blive forment adgang både af den, det gik ud over, og af andre, som – måske lidt skadefro – har bemærket det.

Samtidig gælder, at det *“staaer ei i Præstens Magt at bruge Afviisning fra Sacramentet som Tvangsmiddel.”* Mener han alligevel, at der er grund til at afvise nogen, bør han *“strax hver Gang anmelde det til sin Provst og Biskop og tage imod deres Belæring og Raadføring, og intet i saa vigtig en Sag gjøre af Selvraadighed.”*³⁷

Det var der med den tids kommunikationsmidler ikke tid til i de få dage, der forløb, fra en sogneboer meldte sig til deltagelse i nadveren og den pågældende søndag, så præsten måtte vælge selvrådigheden og søgte med sin trussel om afvisning at komme

ud af det dilemma, som den teologiske stramhed på den ene side og den kirkeretlige lempelse på den anden side satte ham i.

I begge de omtalte sager viser Schmidt sig som moralens vogter. Helt i overensstemmelse med den forkyndelse præget af etisk alvor, han har lyttet til i sin studietid, hvis han som så mange andre om søndagen sad under stiftsprovst H. G. Clausens prædikestol i Vor Frue Kirke. Clausen havde i øvrigt uden held forsøgt at få kirketugten genoprettet i den danske kirke.³⁸

Forholdet til lærer og kirkesanger Kierckebye

Godt et års tid efter Schmidts ankomst til Grindsted, fik skolen en ny lærer, Jens Jensen Kierckebye, hvis samarbejde med præsten har givet adskillige nedslag i embedsbogen. Kierckebye var ved ansættelsen i begyndelsen af fyrrerne og altså noget

ældre end den unge præst. Han var uddannet seminarist med den ret nyetablerede toårige uddannelse, vist nok fra Borris Seminarium, og havde tidligere været lærer i Vonge og kirkesanger i Ø. Nykirke, samt lærer og kirkesanger i Sædding i Ringkøbing Amt. I Grindsted forblev han til sin tidlige afsked i 1856, som sikkert skyldtes svækket syn. Han huskes som en habil lokalhistoriker, der skrev en række artikler i Samlinger til jydsk Historie og Topografi.³⁹

Med seminarieuddannelsen fulgte en voksende standsbevidsthed hos lærerne. Dels var de naturligt blevet fagligt dygtigere end tidligere tiders opvakte bondesønner, der tog sig af undervisningen i landsby-skolerne. Dels fik de samtidig et naturligt netværk bestående af deres seminariekammerater, så de havde et forum at drøfte deres forhold i.⁴⁰

Det kunne let føre til uoverensstemmelser med deres direkte overordnede, sognepræsten, og gjorde det da også i Grindsted. I et par tilfælde gik det endda over til korporligheder, idet præst og degn synes at have stået lige fast på deres ret over for modparten. De følgende tre episoder er fortalt af lærer J. K. Nielsen.⁴¹

En søndag kunne Kierckebye ikke få nøglen til kirkedøren sat i låsen. Da præsten kom, så denne straks, hvad den svagtsynede degn åbenbart ikke har lagt mærke til, at der var stoppet papirstumper i det store hul i nøglen. Det fik degnens drenge skylden for, og præsten fratog ham nøglen, trods hans protester. Nøglemagten var hans. Nogle dage senere så degnen under et ærinde i præstegården nøglen hænge på en knag i forstuen. Han tog den med sig.

Den famøse nøgle til kirkedøren, omtalt i teksten.

Foto: Mogens Jensen.

Præsten opdagede det, løb efter ham og indhentede ham ved hjørnet af kirkegården. Det kom til håndgemæng, som præsten trak sig sejrrikt ud af. Nøglen er sikkert den, der nu hænger i Kirkehistorisk Samling i Grindsted Kirkes tårn.

Ved anden lejlighed havde præst og degn et sammenstød, som endte med, at de "*fik i hinanden*" i skolestuen, mens børnene gav sig til at skråle højt. Og gik det ikke altid til håndgribeligheder, kunne det ende med uforskommetheder, som da præsten sendte et bud til degnen med en skriftlig klage over, at han havde ladet børnene gå hjem fra skole uden at have meldt grunden til præsten, og degnen svarede med følgende svada: "*Præstens Papir kom mig meget vel til Pas. Jeg var nemlig lige i Øjeblikket i Færd med at laxere. Jeg har nemlig i Dag en meget ubehagelig Diarrhoe og har af den Grund maattet lade Børnene gaa hjem.*"

At de latrinære udtryk er pakket ind i latin som for at vise degnens dannelse, har næppe fået svaret til at virke mindre ufor­skammet. Det er således ikke uden grund, at præsten ved en lejlighed anfører, at degnen har været uhøflig og uartig mod ham.

Disse udtryk stammer fra en skrivelse til amtet 23. juni 1843 som svar på en fore­spørgsel, om hvorfor sogneforstanderskabet har idømt skolelæreren den ovenfor nævnte mulkt på en Rdl.

Schmidt svarer tilbage, at der ikke kan fremsendes udskrift af forhandlingsproto­kollen, da formanden har forsømt at føre den; men flertallet af sogneforstanderska­bet var enige om under henvisning til en paragraf i skoleanordningen at idømme ham mulkten for hans opførsel mod præ­sten i almindelighed og i særdeleshed for hans opførsel i forbindelse med sognefor­standerskabets møde den 15. maj, hvor præ­sten irettesatte ham for at bruge skolestuen til pulterkammer og ikke sørge for udskift­ning af ituslagne ruder. Hertil kom, at han kom for sent, når han skulle undervise i Loft Skole og havde forsømt både sangun­dervisningen samt skrive- og regneundervis­ning. På den baggrund kan præsten ikke længere vise overbærenhed. Der må derfor tages skridt til at sikre ham mod personlige bryderier under udførelsen af hans triviel­leste og besværligste embedsforretninger, tilsynet med skolelærerne.

Præsten fik ikke det forventede medhold. Den 14. august nægtede amtet approbation til inddrivelse.

At Schmidt tog tilsynet med skolelærerne alvorligt fremgår af et cirkulære, han alle­rede i oktober 1842 udsendte til samtlige

pastoratets skolelærere. Det drejede sig om, hvad der skulle læres udenad i kristendoms­undervisningen. *“Jeg har ved de nu afholdte Examinere haft Lejlighed til at iagttage, at Børnene ej ret kendte Forskel i Lærebogen på Bibelsprogene og Forfatterens Ord, men lærte begge Dele ligegodt udenad. Da dette fører til en sløvende og fordærvelig Udenadslæren uden Eftertanke, maa jeg have samtlige Lærere anmodede om at indpræge Børnene Læresætninger og Anmærkninger, dels med Forklaring og dels ved Samtale, men lade dem lære Bibelsprogene nøjagtig udenad og stundom lade dem efterslaa disse i Bibelen.”*

Kort før Schmidts afrejse fra sognet, var biskoppen⁴² i juli 1850 på visitats. Han konstaterer, at *“af Skolerne læste Grene Hovedskole og Grindsted Vestre Districts Skole godt, enkelte meget godt; de andre tre Skoler læste mindre godt og Loft Skole dels temmelig godt, dels maadeligt. Lærerne catechiserede over opgivne Stykker af Lærebogen, ved hvilken Prøve ogsaa Grene Hovedskole og Grindsted Vestre Skole bedst tilfredsstillede. I Retskrivning og Geographi er gjort en liden Begyndelse, der dog hidtil er for intet at regne, bedst i Grindsted Vesterskole. Denne Skoles Skrift er ogsaa godt, de andre temmelig godt eller maadeligt.”*

Vi vender tilbage til 1843, hvor der var åben krig mellem præst og kirkesanger. Den drejede sig primært om kirkesangeren. Kierckebye var både lærer og kirkesanger. Men det sidste hverv må han have klaret så dårligt, at Schmidt i begyndelsen af året har indstillet til myndighederne, at Kierckebye blev pålagt at lade en bedre sanger stå for sangen. Og dette er sket. Det kan sluttes ud af en brevkopi i embedsbogen den 17. april, hvor Schmidt skriver til Kierckebye:

“Idet Cancelliet har paalagt Dem at lade

Kirkesangen bestyre ved en anden, saa er De erklæret udygtig til selv at styre Sangen, hvad De og i højeste Grad er. Naar De nu alligevel vil synge paa den for Kirkesangeren bestemte Plads, saa gør De dem derved skyldig i Uorden og giver Anledning til Forhindring af den andens Pligttopfyldelse samt Forstyrrelse af Menighedens Andagt og Sang.”

Så lidt som Kierckebye havde villet slippe nøglen til kirken, ville han vige sin plads som kirkesanger. Det fremgår af præstens klage til biskoppen afsendt en god måneds tid senere, den 24. maj. Første klagepunkt er, at Kierckebye ikke vil lade være med at forstyrre gudstjensten med sin sang trods gentagne påmindelser. En søndag var det sket ti gange.

Desuden ankes der over, at han ikke lader sine skolebørn møde til korsang og katekisation, at han ikke passer tiden, hverken for gudstjenestens begyndelse eller for morgen- og aftenringning, og at han ikke sørger for, at hans egen familie deltager tilstrækkeligt tit i gudstjenesten.

Endelig påpeger Schmidt, at Kierckebye trods hans gentagne påmindelser ikke fører sit eksemplar af kirkebogen omhyggeligt nok, og at han har tilladt sig at føje sin egen påtegning til præstens påtegning herom i hans kirkebog: *“Alt undertegnede fornærmeligt i denne Paategning er til at mortificeres.”*

Embedsbogen siger om klagens fremsendelse: *“Under 24. Maj (1843) indsendt ved Kirkesangeren en Klage til Biskoppen over Kirkesanger Kierckebye.”* For at føje spot til skade forlangte præsten altså, at kirkesangeren selv skulle befordre klagen til nærmeste embedsbroder, præsten i Vorbasse, som så sørgede for at få den bragt videre. Det var

ellers blevet praksis, at arbejdet som besørger af embedsbreve, som efter skoleanordningen af 1814 påhvilede kirkesangeren, mod en årlig betaling var overdraget til et kirkebud, en lokal husmand.⁴³

Den 31. august samme år modtager sognepræsten sammen med anden post fra provsten blandt andet en *“Genpart af en af Biskoppen til Kierckebye udstedt Irettesættelse.”* Han understreger linien i embedsbogen, hvilket røber hans tilfredshed med udfaldet af sin klage, men angiver ikke indholdet af irettesættelsen.

Dermed synes der at falde nogenlunde fred over forholdet mellem de to embeds personer. I hvert fald findes der ikke flere nedslag i embedsbogen om fortsatte skærmydsler. Og mod slutningen af Schmidts embedsperiode var Kierckebyes 24-årige datter, Marie, tjenestepige i præstegården,⁴⁴ så mon ikke forholdet er blevet nogenlunde normaliseret? Hvad kirkebøgerne angår, konstaterer biskoppen ved den nævnte visitats i 1850, at de *“befandtes førte med Orden.”*

Da alle de omtalte stridigheder med sogneforstanderskab, sognefogeder, kromand og kirkesanger finder sted i de første år af Schmidts embedsperiode i Grindsted-Grene, kunne noget tyde på, at de til en vis grad bunder i præstens ungdommelige iver efter at betjene sit embede “efter bogen” uden at udvise nødvendig forhandlingsevne. Samtidig kæmpede han for at bevare præstens hævdvundne autoritet som sognets førstemand over for den begyndende demokratisering af beslutningsprocessen ved oprettelse af sogneforstanderskaberne og lærernes voksende status som veluddannede medspillere.

Titelbladet på Danmarks Krønike fra sognebogsamlingen. Foto: Magionbiblioteket Grindsted.

Sognebogssamlingen

På et ikke-kirkeligt område kom Schmidt til at sætte et klart fingeraftryk. I 1834 havde Grindsted-Grene Pastorat fået tildelt to eksemplarer af Grundtvigs oversættelser af Saxos Danmark Krønike og Snorres Norges Kongekrønike som en beskeden begyndelse på en lånebogssamling. Samlingen var i 1841 vokset til seks bind, hvoraf to var årsberetninger fra Landhusholdnings Selskabet, som var aktiv i arbejdet med at skabe sådanne lånebogssamlinger.

Schmidt tog kontakt til selskabet, og embedsbogen fortæller, at han den 27. september 1842 modtog en skrivelse om, at

selskabet på hans anbefaling havde skænket pastoratet en del bøger og påtænkte at give flere under forudsætning af tilfredsstillende indberetninger.

Han udformede derfor et reglement gældende fra 1. oktober for Grindsted og Grene Sognes Laanebogssamling, som fik sin plads i Grindsted Skole med læreren som bibliotekar. Der opkrævedes et bidrag fra lånerne på fem skilling årligt, og lånetiden var 14 dage.⁴⁵

Treårskrigen

At Schmidt, der havde været samtidig med tidsskriftet Fædrelandets redaktør, digteren Carl Ploug, på Regensen, havde et nationalt sindelag, kom til udtryk i forbindelse med treårskrigen 1848-50. J. K. Nielsen fortæller, at han i 1848 kraftigt opfordrede de unge mænd til at melde sig som frivillige, "men Per Stoffersen i Eg hævdede: "Min Søn skal ikke med," hvorefter ingen meldte sig."⁴⁶

Var der ingen, der frivilligt gik med, var der dog unge fra sognet, der måtte i kamp. Den tidligere nævnte "Gamle Plagborg" fortæller således, at han blev indkaldt i maj måned 1848. "Min Fader havde faaet at vide, at Tyskerne var i Landet, og vilde holde os tilbage lidt, men Pastor Schmidt og Doktor Hansen var ivrige efter at faa os af Sted, og saa maatte vi – tre Karle her af Sognet – Nord paa til Viborg og videre til Aalborg og derpaa med Skib til København. Næste Aar var jeg med ved Frederits og stod det godt ud." Aaret efter maatte han som nygift af sted igen og deltog i slaget ved Isted, hvor han fik en kugle i benet, "en lang spids jen".⁴⁷

Kredslæge og apoteker

Da Schmidt kom til Grindsted, var de nær-

*Distriktslægeboligen
i Grindsted.
Foto: Grindsted
Lokalarkiv.*

meste læger bosiddende i Varde og Vejle. Det samme gjaldt apotekere. Det blev der rådet bod på den 1. juli 1842, da der ved kongelig resolution blev oprettet både et distriktslægeembede og et apotek i Grindsted. Først i 1847 kunne distriktslæge Jens Peter Hansen flytte i eget nybygget hus, den fløj af det gamle museum, der ligger langs med Borgergade. Indtil da havde han blandt andet boet til leje hos sognefogeden, i en periode sammen med apotekeren, Adolph Ottosen, idet begge havde forventet, at den anden ville bygge hus med plads til begge erhverv. En tid boede han også i Sdr. Omme.

Som det fremgår af embedsbogen har denne opgradering af sundhedsvæsenet gjort indtryk på sognepræsten, som også derved fik to akademisk uddannede sognebørn. Lægefamilien rejste allerede i 1849 videre til Hjørring. I afgangslisten i kirkebo-

gen skriver Schmidt i den anledning følgende anmærkning: *“Saare agtværdige og elskelige Folk, samt troende Kristne, hvis Bortgang almindeligt beklages.”* Gennem svogeren Jac. Chr. Lindberg og den kreds, der kom i hans hjem, blandt andet Vilh. Birkedal, som fra 1840-49 var sognepræst i Sdr. Omme, var lægen blevet grundtvigsk præget. I Grindsted knyttede han venskab blandt andet med sin nabo, lærer Kierckebye. Han kan derved have spillet en formidlende rolle og været en medvirkende årsag til, at stridighederne mellem præst og kirkesanger ebbede ud i midten af 40'erne.⁴⁸

Indbrud i Grene Kirke

En enkelt dramatisk episode fra Schmidts embedstid fortjener at blive nævnt. Det er åbenbart ikke noget nyt, at kirker er udsat for indbrud. Embedsbogen beretter:

Seest Kirke. Foto: Kolding Stadsarkiv.

“Natten mellem 1 og 2 Januar 1843 skete Indbrud i Grene Kirke og Fattigblokken blev bestjålet (dog var der vel ikke i den mere end c. 3 Skilling) Røveren var gaaet ind ad det vestre Vindue ved at ituslaa saamange Ruder som fornødent, og derpaa havde han med en Nagle løst Blokstens ene Laas og klemte Klaphen ud, så at Pungen kunde tages. Mistanken hviler paa Niels Peder Sørensen, Søn af afdøde Husmand i Grene, Søren Boesen, en Person, som for en 4 Aar siden blev efterlyst som undvegen fra Militair-Tjeneste, i de sidste Dage havde han opholdt sig omkring i Grene Sogn, havde Fredagen før

Indbrudet hos Præsten forlangt Døbe-Attest under Foregivende at forevise Amtmanden for at faa Amtspas, havde løbet adskilligt hos Flere her i Sognet angående sin Krigstjeneste, og endelig Aftenen før sistmeldte Indbrud opholdt sig ligetil det blev mørkt hos Aftægtsmand Jens Madsen i Løvlund. Mistanken kan blive næsten til Vished, da der i det sønderslagne Kirkevindue fandtes en Jern-Wognnagle, som erkjendtes for Eiendom af Christen Søgaard i Elkjær, hos hvem bemeldte Person mest havde opholdt sig.”

Om det var den mistænkte, der var gerningsmand, om han blev pågrebet og dømt,

og hvilken straf, han i så fald fik, fremgår ikke af embedsbogen.

Tiden efter Grindsted

En mulig forflyttelse af Schmidt kan have været på dagsordenen, da biskop Jacob Brøgger Daugaard den 22. juli 1850 var på visitats i Grindsted Sogn. Den har dog måske allerede været besluttet, for kun en måned senere, blev han den 21. august udnævnt til det lidt bedre embede i Seest Sogn ved Kolding, dengang beliggende i samme provsti og stift som Grindsted. Ved gudstjenesterne 17. søndag efter Trinitatis, 22. september, sagde han farvel til menighederne i Grindsted og Grene. I Seest var han, til han i 1862 blev forflyttet til Grundfør-Spørring Pastorat i Aarhus Stift, hvor han gjorde tjeneste til sin afsked i 1884.

Familieliv

Ægteskabet med “den alleryndigste” Ida var barnløst. Men på et tidspunkt, sandsynligvis i slutningen af 1860'erne, fik præsteparret et par plejedøtre, barn nr. fem og seks i Idas storbror Wilhelms dusinstore børneflokk fra Maribo, Caroline Marie og Sophie Elisabeth. De optræder første gang i folketællingen i 1870 henholdsvis 13 og 11 år gamle. Ingen af dem blev gift, og de blev hos plejeforældrene, så længe disse levede.⁴⁹ Senest 1855, hvor hun optræder i folketællingen i præstegården i Seest, var Idas lillesøster Emilie Antoinette flyttet ind hos præsteparret. Efter Idas død i august 1875 fungerede hun som husbestyrerinde for enkemanden og de to plejedøtre.

Efter afskeden i 1884 flyttede denne sammenbragte familie til København, først til

Grundfør Kirke. Foto: Hinnerup Egnarkiv.

Hauchsvej 12, Frederiksberg, og siden til Mynstervej 10 i samme bydel, hvor Schmidt afgik ved døden 4. december 1892, 78 år gammel. Som dødsårsag angives lungebetændelse. Han fik sit sidste hvilested på Grundfør Kirkegård ved siden af sin hustru.

Litteratur

- Appel, Charlotte: *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark 1*, 2001.
- Balling, Jakob og Lindhardt, P. G.: *Den nordiske kirkes historie*, 1967.
- Boje, Per, Dedenroth-Schou, Birgitte, Jespersen, Knud J.V., Thomsen, Jørgen, red.: *Folkestyre i by og på land, danske kommuner gennem 150 år*, 1991.
- Danske Lov 1683*.
- Christensen, Harry: *De unge kommuner 1837/41 – 1867/68 i Folkestyre i by og på land. Danske kommuner gennem 150 år*, 1991.
- Eriksen, H. E.: *Fra Sognebogssamling til Bibliotek*, 2002.
- Grane, Leif, red.: *Københavns Universitet 1479-1979*, Bd. V, København 1980.
- Kolderup-Rosenvinge, J. L. A.: *Grundrids af den danske Kirkeret, 2. udg.* 1851.
- Larsen, Christian, Nørr, Erik og Sonne, Pernille: *Da skolen tog form 1789-1850*. Dansk Skolehistorie 2, redigeret af Charlotte Appel og Ning de Coninck-Smith, Aarhus 2013.
- Lausten, Martin Schwarz: *Frø Jøder?*, 2005.

Manøe, Søren: *Var det mord? – En jysk retssag fra 1855*, 2002.
 Møller, J.: *Haandbog for Præster*, 1834.
 Nedergaard, Paul: *Dansk Præste- og Sognehistorie VII, Aarhus Stift*, 1966.
 Nedergaard, Paul: *Dansk Præste- og Sognehistorie, IXA Ribe Stift*, 1968.
 Nielsen, J. K.: Degnen Jens Kierckebye i Grindsted og hans Proces om Smaaredselen i *Fra Ribe Amt 1933*, s. 271-77.
 Nielsen, J. K.: *Træk af Grindsted Sogns Historie*. Kan ses på www.grindstedlokalarkiv.dk.
 Nørr, Erik: *Præst og Administrator*, København 1981.
 Olsen, Fr.: *Den danske Postetat 1624-1927*, København 1929.
 Richter, Vilh.: *Den Danske Landmiliteretat 1801-1894. Bd. 2*. København 1977.
 Schmidt, August F.: Lærer Jens Kierckebye og hans lokalhistoriske Arbejder i *Fra Ribe Amt 1933*, s. 256-68
 Selmer, Hannibal Peter: *Akademiske Tidender*, Kjøbenhavn 1833ff.
 Stendevad, Randi Marie: Læggeboligen i Grindsted i *Fra Ribe Amt 1984*, s. 45-63.
Theologisk Tidsskrift, Bd. I, 1837.
 Tudvad, Peter: *Kierkegaards København*, 2004.
 von Schmidt, Johan Ludvig: Noget af min Biographic i *Museum, Tidsskrift for Historie og Geografi 1893*, 2. Halvbind, s. 150-65.

Utrykte kilder

Ud over pastoratets embedsbøger, Libri Datici, 1683-1840 og 1838-58, som findes i kopi på Lokalhistorisk Arkiv i Grindsted, er anvendt en række utrykte kilder, som findes på Rigsarkivet. De er nævnt i de relevante noter.

Noter

- 1 Præsteliste i Liber Daticus 1683-1840.
- 2 Sommeren 1842 blev Grindsted Kirke forsynet med nye Bjelker, nyt Loft og tildeels nye Spærretæer; og blev ved samme Leilighed lagt Loft i Vaabehuset. "I sommeren 1850 undergik Grene Kirke en Hovedreparation, ... Overdelen blev fornyet og Kirken selv forhøiedes ved at der tilmuredes et Stykke af en Alen i Høide, hvorhos ogsaa Vaabehuset forhøiedes Noget." Liber Daticus 1838-58 de nævnte år.
- 3 Fra Ribe Amt 1933, s. 272. Et sønderjysk udtryk, der blandt andet betyder 'opvakt' og 'hurtig'. Anderledes H. E. Eriksen: *Fra Sognebogssamling til Folkebibliotek 2002*, s. 9 'en lille vigtig karl'.
- 4 At faderen ikke har haft forbindelse med sin søn fremgår med al ønskelig tydelighed af skifteprotokollen ved hans

- død i 1860. Det anføres, at der i hans ægteskab er en søn, som er præst i Jylland, hvor vides ikke.
- 5 Dokument no. 6128 i Arkivet, Thorvaldsens Museum.
 - 6 Københavns Skiftekommission, Forseglingssprotokol 1860-61 I, opslag 48-49.
 - 7 Københavns Universitet, Det teologiske Fakultet: Teologisk Embedseksamen: Petita 1790-1905.
 - 8 Ribe Stift, Bispeembedet: Vitaprotokol 1731-1841.
 - 9 Københavns Universitet Konsitorium, Universitetspedellen: Eksamensfortegnelser, Examen Artium 1700-1845. Examinatorer var universitetets rektor, professor J. Møller, og filosofiprofessor Sibbern, som i øvrigt havde gået på Herlufsholm sammen med Schmidts far.
 - 10 Akademiske Tidender 1835, s. 209. Pastoralseminariet i København: Homiletisk Protokol 1824-1841:6f.: Indskrivningsliste 1836/37 oplyser, at de boede på 3. Gang No. 11.
 - 11 Tudvad 2004, s. 193. Således også beskrevet i Hostrups: *Cjenboerne*.
 - 12 Akademiske Tidender 1835, s. 202ff.
 - 13 Akademiske Tidender 1835, s. 261.
 - 14 Akademiske Tidender 1835, s. 69.
 - 15 Nærmere om studiet i Københavns Universitets Historie V, 1980, s. 333ff.
 - 16 Akademiske Tidender 1836-40, s. 187.
 - 17 Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet: Teologisk Embedseksamen: Petita (1790-1905).
 - 18 Akademiske Tidender 1836, s. 251.
 - 19 Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet: Teologisk Embedseksamen: Karakterprotokol 1830-61.
 - 20 Kandidatliste i *Theologisk Tidsskrift*, Bd. I, 1837, s. 206ff.
 - 21 Københavns Universitet, Det Teologiske Fakultet: Dimisprædikenen i København: Protokol 1827-1920. I eksamensprotokollen er den homiletiske prøve 4.1.1838 indskrevet i stedet.
 - 22 Pastoralseminariet i København: Homiletisk Protokol 1824-1841, s. 109f. Moderen fortæller i nævnte bønsskrift, at "min Søn har nu i sit 21. Aar 6 Gange med Held og Livfuld betraaet Prækestolen."
 - 23 Dansk Præste- og Sognehistorie, IXA, 1968, s. 242: Seest sogn. Lidt pudsigt i den sammenhæng bor Schmidt på Mynstersvej ved sin død. – Jacob Peter Mynster, Sjællands biskop 1834-54, var i Schmidts studietid hof- og slotspræst i København og påvirkede mange gennem sine klart bibelske prædikener. Schmidt har uden tvivl hørt ham prædike. Kirkepolitisk stod han livet igennem i modsætning til Grundtvig, idet han fandt, at kirkens gamle givne rammer var det bedste værn om den enkle-

- tes religiøse frihed i en rummelig kirke, og efter sin død blev han stærkt angrebet af Kierkegaard.
- 24 Dansk Præste- og Sognehistorie, VII, 1966, s. 246: Grundtør-Spørring Sogn.
- 25 Nielsen, s. 67.
- 26 Fra Ribe Amt 1933, s. 272.
- 27 von Schmidt 1893, 2. Halvbind: s. 150-65.
- 28 Taksten for en høstdag var 24 skilling for en mand, 16 skilling for en kvinde. Ved udeblivelse uden lovligt forfald det dobbelte. Møller 1834, s. 710.
- 29 Antallet er hentet fra Liber Daticus. Den ældste protokol for sogneforstanderskabet synes bortkommet.
- 30 Christensen 1991, s. 42f.
- 31 Se Lausten 2005, s. 327ff.
- 32 Indført fra 1. januar 1833. Se Møller 1834, s. 621ff. Tidligere havde skudsmål været ført på løse ark stemplet papir.
- 33 Den originale tekst og en nærmere beskrivelse af medhjælpernes rolle kan læses i Appel 2001, s. 123ff.
- 34 Kolderup-Rosenvinge 1851, s. 206.
- 35 Danske Lov, 1683 2-9-8ff., jf. Danske Lov 2-1.
- 36 Manøe 2002, s. 101ff. Citatet s. 104.
- 37 Se hertil Møller 1834, s. 87. Jf. Kolderup-Rosenvinge citeret ovenfor.
- 38 Balling og Lindhardt 1967, s. 210f.
- 39 Schmidt 1933, s. 256-68.
- 40 Se Nørr 1981, s. 214ff.
- 41 Nielsen 1933, s. 271-77.
- 42 Jacob Brøgger Daugaard, biskop i Ribe 1850-67.
- 43 Møller 1834, s. 422.
- 44 Folketælling 1850.
- 45 Se herom Eriksen 2002.
- 46 Fra Ribe Amt 1933, s. 272.
- 47 Nielsen, s. 67f.
- 48 Se mere i Stendevad 1984, s. 45-63.
- 49 Også efter plejeforældrenes død holdt de to sammen. Iflg. FT-1925 bor de på Rathsacksvej 36, Frederiksberg. Caroline er anført som malerinde, Sophie som billedhuggerinde.

Mogens Jensen, provst emeritus, dr. theol., Engvej 16, Grindsted. Født 1943. Har bl.a. udgivet disputatsen To mænd og deres Mission, 1992, artikler i fagtidsskrifter og lokalhistoriske bidrag til Egnsbogen, Grindsted. Bidragyder til Danmarks Nationalleksikon og Kvindebiografisk Leksikon. Tænk Efter-skrivent i Jydske Vestkysten siden 1997.

Jacobine Eilschous dagbog 1845 – 1855

Af Carsten Teilman Hald

Om dagbogen

Blandt stiftamtmand Henrik Nielsens (1805-1885) efterladte papirer befinder sig en aflang æske, der er indbundet som en helskindsbog i mørkegrønt maroquin med guldstafferinger og ornamenten i pressetryk forestillende på forsiden "tro, håb og kærlighed" og på bagsiden et renæssanceslyngværk. Æskens sider har guldsnit og på ryggen står i gyldne bogstaver "Andenken". Åbner man æsken, indeholder den løse ark af hvidt og lyserødt papir med guldsnit på

alle papirets fire sider. Den første side er prydet med en krans af pressede blomster. De beskrevne ark viser en sikker og letflydende håndskrift med en korrekt retskrivning.

Dagbogen har tilhørt stiftamtmandens ægtefælle, Jacobine Laurence Eilschou (1809-1855), der har benyttet den i årene 1845-1855. Til at begynde med blev den ført med lange mellemrum, men efter 1852 mere regelmæssigt, da hun efter Treårskrigen omtumlede tilværelse fik sig instal-

*Jacobine Eilschous
dagbog, 1845-1855.
Privateje.*

Jørgen Roed: *Jacobine Laurence Eilschou, ca. 1844.*
Privateje.

Jørgen Roed: *Henrik Nielsen, ca. 1844.*
Privateje.

leret med ægtefælle og tre børn i den tidligere domprovstebolig på hjørnet af Sønderportgade og Skolegade i Ribe.

De kronologisk ordnede blade skildrer en families hverdag i årene omkring 1850 set indefra med dens store og små glæder, dens sorger og problemer.

Den eneste bemærkning, der kan tange-re hus og husholdning, er fra 1852 og lyder: *"I dette forår er anlægget i vores have blevet forandret."* Ved indflytningen i domprovsteboligen engagerede Jacobine Eilschou Susanne Marie, kaldet Sanne, Pedersen (1823-1904) som husjomfru. Hun var datter af værthus-holder Niels Pedersen Ulv fra Nørreport i

Ribe, og hun forblev i huset hos stiftamtmand Nielsen, indtil han døde i 1885, hvorefter hun i Vendersgade i København oprettede et pensionat med lånte møbler fra stiftamtmandens bohøve. Sine sidste år henlevede Sanne i Ribe.

Jacobines hverdag drejede sig ikke alene om hendes ægtefælle og børn, men også om hendes forældre og seks søskende, hendes to svogre og to svigerinder samt hendes søskendebørn. Til den snævre familiekreds sluttede sig endvidere fætre og kusiner samt en stor omgangs- og bekendtskabskreds og deres børn. En del militærpersoner fra ægteparrets ophold i Slesvig er dog udeladt

her, idet de kun nævnes en enkelt gang med en oplysning om, at vedkommende har forladt byen for at tiltræde en ny kommando andetsteds.

Dagbogen er her blevet redigeret således, at de mange mosaikbrikker er blevet samlet i en kombination af kronologisk og tematisk fremstilling omkring de mere markante personer. Da dagbogen i vidt omfang bruger kælenavne, og mange har samme fornavne efter fælles bedsteforældre, er personerne her i vidt omfang nævnt med almindelig navn og årstal. Endvidere er de nødvendige kommentarer til forståelse af de enkelte begivenheder flettet ind i teksten. Dagbogens originale tekst står anført med kursiv og er tillempet moderne skrivemåde, ligesom ordstilling og tegnsætning kan være ændret.

Familien

Jacobine Laurence Eilschou¹ fødtes i Ribe den 9. oktober 1809 som ældste datter af apoteker Christian Cornelius Eilschou (1777-1830) og Anania Hanssen (1788-1864). Begge forældre stammede fra Ribe, han som søn af apoteker Andreas Michael Eilschou (1747-1824) og hun som datter af Katedralskolens rektor, Lorenz Hanssen (1750-1818). Efter C.C. Eilschous tidlige død giftede Anania Hanssen sig, som kuty-men var, med en anden apoteker, Frederik von Stöcken (1796-1868), der overtog bevil-lingen på Ribe Apotek. Han var ikke alene en dygtig apoteker, men var også dybt involveret i Ribes industrielle vækst. Han oprettede bl.a. byens jernstøberi og optrådte som skibsreder i større stil. Hertil kom, at han blev en god stedfar for sin forgængers børn,

hvoraf kun to sønner og fem døtre af oprindeligt elleve børn overlevede datidens store børnedødelighed. Selv fik han og Anania Hanssen flere børn, der alle døde tidligt. Når Jacobine Nielsen skriver "fader" i dagbogen, er det altid stedfaren, Frederik von Stöcken, hun mener.

"Vinteren 1851 og 1852 var fader på Rigsdagen i København. Til julen kom han hjem, men desværre syg. Han rejste dog straks derover igen og kom igen tilbage til marts." Apoteker Frederik v. Stöcken var ligesom sin broder, godsejer Carl Christian v. Stöcken til Nibstrup (1799-1874), nogle år indvalgt i Rigsdagen.

Det samme gentog sig tilsyneladende det følgende år, hvor Jacobine også fortalte lidt om julens selskabelighed i Ribe: *"Fader kom hjem nogle dage før julen (1852). 1. juledag var Henrik og jeg hos stiftamtmanden om aftenen i et stort selskab. 2. juledag var vi i Den Selskabelige Forening. Om tirsdagen var vi hos købmand Samuel Ballin, om søndagen havde vi selskab ... Midt på aftenen blev vi forskrækket ved ildebrandsråb, der var ildløs i et hus i Sønderportgade, men det blev gudskelov slukket. Nytårsaften var vi på Apoteket, nytårsdag hos Hyphoff. Onsdagen var der stort selskab på Apoteket."* Redaktør Emil Hyphoff (1810-1858) var en barn- domsven af Henrik Nielsen.

Jacobine Eilschou blev den 30. oktober 1835 gift med cand. jur. Henrik Christian Nielsen (1805-1885), der var søn af amtsforvalter, justitsråd Rasmus Nielsen (1765-1839) i Ribe og hustru Abelone With (1772-1835). Det nygifte par slog sig ned først i Slesvig, hvor han overtog embedet som auditør ved Det slesvigske Infanteriregiment, herefter flyttede de i 1837 til Eckernförde, da han blev udnævnt til regimentskvarter-

Anania og Frederik von Stöcken, 1860. Foto: Privateje.

mester og auditør ved det derværende Jægerkorps, for atter i 1842 at vende tilbage til Slesvig, da Jægerkorpset blev forlagt dertil. Henrik Nielsen blev nu udnævnt til overauditør, og familien beboede et hus ved "Hinter den Graben". I sommeren 1846, mens de boede der, "*Besøgte Henrik, Christian og jeg Ribe i seks uger. Da vi var på tilbagevejen, tog vi først til Hamborg og Föhr. Otte dage efter vi var kommet hjem, kom Peder med familie hertil og var her et par måneder.*" Peder var Henrik Niensens ældste broder.

Det eneste dagbogen indeholder for 1848, er en oplysning om, at kong Christian

VIII døde den 20. januar, men den nævner ikke noget om den efterfølgende uro. Ved oprørets udbrud den 24. marts 1848 flygtede Henrik til København, og hun forlod dagen efter byen sammen med de to sønner, Rasmus *Christian* Cornelius (1839-1920) og Frederik (1847-1874) for over Ribe at tage til herregården Nibstrup i Vendsyssel og senere derfra bl.a. til Fredericia, hvor datteren, Christine (1849-1863) blev født den 2. marts. Kort før belejringen af Fredericia begyndte for anden gang, tog hun til Odense, hvor hun installerede sig med børnene og deres bohavn i en lejet lejlighed.

I forbindelse med Frederiks fødsel indeholder dagbogen den oplysning, at Jacobines søster, *”Jette Eilschou kom hertil [Slesvig] den 24. februar (1847), og jeg nedkom den 20. marts, blev syg kl. 8, og 10 1/2 var drengen dér”*. *”Efterfølgende havde vi i juli 1847 besøg af fader og moder, Sophie med pige og Mine.”* Medens de var her, gjorde *”fader, moder, Sophie og Jette sammen med Henrik en tur til Hamborg”*, hvor Jacobine Niensens morbror, snedkermester Henric Hanssen (1786-1872) boede. Sophie er en anden af hendes søstre. I modsætning hertil nævnes hverken datterens fødsel eller dåb, men det skyldes formentlig de urolige forhold.

Under krigen 1848-1850 var Henrik Nielsen chef for intendanturvæsenet i Nørrejylland. *”Den 18. januar 1851 modtog man her budskabet om, at slesvig-holstenerne havde underskrevet fredstraktaten. Mange Dannebrogslag blev straks udhængte.”* Efter krigens ophør fik Henrik *”det ærefulde tilbud om at overtage generalintendantposten, og jeg er nu i denne tid i meget spænding, om han vil modtage den eller ikke. Han rejste i denne anledning til København, og resultatet blev da, at han forbliver her.”* I sine egne erindringer skrev Henrik Nielsen: *”Jeg undslog mig imidlertid derfor, dels fordi hele den militære økonomi-administration, som den var, ikke behagede mig, dels fordi jeg frygtede for ikke tilfredsstillende at kunne løse opgaven, og også fordi jeg omtrent havde tilsat, hvad jeg privat ejede, ved de slet aflagte stillinger, som jeg havde beklædt, og med grund måtte jeg frygte, at jeg uden formue ikke ville kunne klare økonomien ved et ophold i København. Krigsministeren gentog imidlertid opfordringen, og jeg drog til København til konference, men jeg holdt fast ved min beslutning og vendte tilbage til min*

*amtsstue.”*² Det er bemærkelsesværdigt, at de ærefulde militære stillinger blev lønnet så dårligt, at de ansatte satte penge til ved at beklæde dem.

Henrik var i 1850 blevet udnævnt til amtsforvalter i Ribe samtidig med, at han som tak for indsatsen i Treårskrigen blev udnævnt til *”virkelig”* justitsråd, hvis eneste reelle betydning var, at han nu blev placeret i tredje rangklasse. Senere i maj 1855 blev han udnævnt til stiftamtmand over Ribe Stift og Amt. Hans to forgængere i embedet får følgende omtale i dagbogen: *”Den 4. maj 1852 afrejste kammerherreinde Susanne Christine Sponneck (1791-1880) fra byen”*. Hun var gift med stiftamtmand Marius S.W. von Sponneck (1787-1874), der efter eget ønske fratrådte stillingen med virkning fra 30. juni, hvorefter *”vor nye stiftamtmand Hans Helmuth v. Lüttichau (1794-1869) den 4. juli var her på den første visit, og den 10. august havde stiftamtmanden det første middagsselskab for herrer”*. *”Det var den dag det yndigste sommervejr.”* Da han rejste i 1855, skrev hun: *”I de sidste dage i marts forlod Hans Lüttichau Ribe for at tiltræde sit nye embede som amtmand i Svendborg Amt i Nyborg. Nielsen er konstitueret,”* og den 11. maj blev hendes mand, Henrik Nielsen udnævnt til stiftamtmand.

Sønnen Christian blev cand. pharm. og købte i 1869 Varde Apotek. Frederik blev i 1873 cand. jur. Han var, som det fremgår af dagbogen og af bevarede fotografier, af helbred ikke særlig robust. Som løjtnant deltog han i juli 1874 i hærens sommerlejre ved Hald Ege med kronprins Frederik (VIII) som kommandant, hvor 10.000 mand camperede under åben himmel.³ Her blev han smittet med tyfus og vendte 8. august syg

Jørgen Roed: Christian Nielsen, ca. 1844. Privateje.

Frederik Nielsen, 1865. Foto: Privateje.

hjem til Ribe, hvor han døde den 2. september 1874. Datteren Christine døde allerede i den 3. december 1863.

Af Jacobine Nielsens søskende skal først nævnes den ældre bror, *Andreas Michael Eilschou*, der blev født den 28. april 1808 som det første barn af apoteker Christian Cornelius Eilschou og hustru Anania Hanssen. Han var discipel hos faderen 1824-1829, herefter ansat på Frederiks Hospitalets Apotek i København et år og blev i oktober 1831 farmaceutisk kandidat. Dagbogen fortæller som en af de vigtige be-
givenheder i 1846, at "*Andreas solgte sit bræn-
deri og kom hjem på Apoteket*" i Ribe. Det på-
gældende brænderi lå i Viborg. Det blev

købt på auktion i 1838 for 418 Rdl. og nu solgt sammen med to tofter for 6.500 Rdl. Herefter "*købte han apoteket i Lemvig*" for 19.000 Rigsbankdaler rede sølv. Den 18. oktober 1846 giftede han sig med kusinen, Jacobine Tetens (1811-1858), der var datter af konrektor, kammerråd Jacob Tetens og Johanne Cathrine Hansen i Viborg. I 1870 solgte han apoteket og blev herefter boende i Lemvig til sin død den 25. december 1890.

Jacobine Nielsens fem år yngre søster, Ingeborg Kirstine, kaldet Stine, Eilschou (1814-1885) opholdt sig som ung i København. Her mødte hun farmaceuten Frederik von Stöcken. Han forelskede sig i den unge pige og friede til hende. Sammen tog de

Andreas Michael Eilschou, Lemvig, 1870.

Foto: Privateje.

herefter til Ribe for at anmode hendes moder, Anania Eilschou, der nylig selv var blevet enke, om samtykke til ægteskabet. Mod al beregning sagde moderen imidlertid nej på datterens vegne for herefter selv i 1831 at gifte sig med Frederik von Stöcken. Stine Eilschou blev efterfølgende, den 28. marts 1833 gift med Hans Gotfred Tranberg (1796-1839), der var søn af byfoged i Holstebro, Jørgen Tranberg til Bækmark⁴ og hustru Gertrud Kirstine Grøn. Hans Tranberg, der var cand. jur., var den 31.

december 1830 blevet udnævnt til borgmester i Ribe. Han døde den 17. juli 1839 i Slesvig på det derværende sindssygehospital og blev begravet på Friedhof Stadtfeld, hvor en stor, hvid gravsten med dansk tekst endnu markerer graven. I sommeren 1845 nævner dagbogen, "at Stine Tranberg og hendes søn, Hans var på besøg" hos dem i Slesvig, og siden blev de to drenge, Christian og Hans, nært knyttet til hinanden, ligesom deres mødre var. "Den 31. maj 1854 gjorde jeg med fader, moder og Stine en tur til Åbenrå, hvor vi tilbragte en hel dag. Den 2. juni kom vi tilbage."

Efter mandens død opretholdt Stine Tranberg den nære kontakt med hans familie, hvilket også gav anledning til kommentarer i søsterens dagbog: "Den 16. juli 1852 kom de tre vakre søstre Tranberg fra Lønborggård hertil". I forbindelse hermed "afbrændte broder Christian et meget smukt fyrværkeri. De besøgte Apoteket. Den 20. var de alle her om aftenen, også adjunkt Saltos broder var med." Ugen efter fortsætter dagbogen: "Den 24. rejste Tranbergs ud til Forballum." "De tre vakre søstre" var: Mathilde (1829-1911), Camilla (1831-1897) og Flora (1835-1906), døtre af godsejer Andreas Grøn Tranberg til Bækmark og Lønborggård (1806-1896) og Emilie Schönau (1805-1868). Andreas Grøn Tranberg var en broder til borgmester Hans Gotfred Tranberg. Pigerne var på tur ud til Forballum for at besøge Knud Lausten Knudsen (1806-1866), der var involveret i Tranbergs udtørringsprojekt af Rolfsø og en del af Fiil Sø.

Flora blev senere gift med Knudsens søn, Hans Oksen Knudsen (1831-1912), der efter faderen arvede Trøjborg Gods. Mathilde var vokset op i Ribe hos Stine

Tranberg sammen med fætterten, Hans. Hun forblev ugift og styrede efter moderens død i 1867 hus for faderen på Lønborggård. Camilla giftede sig i 1860 med Lønborggårds daværende forpagter, Frederik Darkvard Hansen. Det blev de tre søstres yngre broder, Hans Jørgen Tranberg (1836-1922), der efter faderen overtog Lønborggård og Bækmark, hvorimod Fiil Sø blev et fælleseje mellem ham og hans søstre. Blandt dagbogens sidste oplysninger fremgår, at ovennævnte Mathilde Tranberg *“den 1. maj 1855 har været i byen nogle dage, og at hun rejser i morgen.”*

Stine Tranberg døde i Ribe den 18. januar 1885. Sønnen Hans Tranberg (1839-ca.1890) var hendes eneste barn. Han gik på Ribe Katedralskole, og valgte en militærkarriere. Hans liv var præget af sygdom, og han forblev ugift.

En af dagbogens mest omtalte personer er Jacobine Nielsens lillesøster, Sophie Eilschou. Hun blev født den 8. marts 1823 som det yngste af apoteker Christian Cornelius Eilschous store børnefolk. Sophie var således tretten år yngre end Jacobine og vel derfor i høj grad omfattet af hendes kærlige og betænksomme omsorg. Der er tavshed omkring Sophie indtil 1847, hvor hun nævnes første gang, eller rettere hendes svigerfar nævnes, idet dagbogen lakonisk anfører: *“Oberst Kücker er død.”* Sophie var på daværende tidspunkt enke efter oberstens søn af samme navn, Peter Christian Kücker (1814-1843), der havde været ingeniørkaptajn i Flensborg. Efter ægtefællens død flyttede Sophie med deres datter, Wilhelmine, kaldet Mine (1843-1856) til Ribe, hvor de først indlogerede sig på apoteket, men sene-

Stine Tranberg, født Eilschou, 1860.

Foto: Privateje.

re fik de egen bolig. Den lille Mine gav i 1852 anledning til følgende bemærkning i dagbogen: *“I går red Mine for første gang på gyngehesten, hun er snart 9 år!”* Øjensynlig en meget forsigtig lille dame!

Jacobine Nielsens to ugifte søstre – Elisabeth, kaldet Lise (1816-1878) og Henriette, kaldet Jette (1819-1877) – boede også på apoteket og var for den øvrige del af familien de uundværlige støtter i hverdagen. Efter moderens død styrede de hus for v. Stöcken.

“Den 29. juni (1853) skulle Sophie, Lise og

Jette Eilschow: Amtmandsboligens gårdsplads, 1855. Privateje.

Jette have begyndt en rejse til København, men de blev desværre forhindrede ved efterretningen om, at kolera var udbrudt dér, og rejsen er da opsat for det første.” Kolera har sammen med kopper og pest gennem årtusinder hørt til de mest frygtede infektionssygdomme. I 1853 kom den til København, hvor den varede fra 11. juni til 1. oktober. Af byens 130.000 indbyggere blev 7.219 personer angrebne, og af dem døde 4.742. Sygdommen bredte sig også til en række provinsbyer, således at man for Danmarks vedkommende kom op på i alt 10.598 tilfælde med 6.688 dødsfald.

Året efter, “Den 12. april 1854 rejste Jette til København, hvor hun vil opholde sig i 2 måneder for at få undervisning i tegning.” Hun var som alle datidens kvinder, der ønskede at dygtiggøre sig inden for malerkunsten, henvist til at søge privat undervisning. Desværre mangler der oplysning om hos hvem, det foregik.

Lillebroderen Christian Eilschow (1818-1905) optræder allerede på første side i dagbogen med oplysning om, at “broder Christian besøgte os i julen (1845 i Slesvig)”, og i den efterfølgende påske fortælles, at “broder

*Christian Eilschou, Nykjøbing Sj., 1860.
Foto: Privateje.*

Christian gik til København" for at tiltræde en stilling på Hofapoteket. Christian blev cand. pharm. allerede i 1840, hvorefter han arbejdede nogle år i Tyskland blandt andet i Hamborg og Mannheim. I 1847 fortalte Jacobine som den store nyhed, at "*broder Christian er kommet hjem til Ribe den 1. maj*" for at arbejde på apoteket. Christian forblev i Ribe, så længe Jacobine levede, men umiddelbart efter hendes død i 1855 købte han apoteket i Nykjøbing Sjælland med et tilliggende på 40 tdr. land for 30.500 Rdl. Han giftede sig i 1857 med Sidse Hansdatter

(1830-1914). De fik tre sønner, hvoraf den yngste, Emil Christian Eilschou (1863-1924) senere overtog Nykjøbing Apotek. Dette apotek blev i Eilschou-familiens eje indtil 1973.

Blandt Jacobine Nielsens svigerfamilie nævner dagbogen først og fremmest svogeren, Peder With Nielsen (1803-1859), der var Henriks ældre bror. Han boede i studietiden ved Frederiksholms Kanal oppe under taget i den ejendom, hvor senere så kendte kunstnere som Jørgen Roed og Constantin Hansen havde deres atelier. I et brev til Roed nævnes Peder With Nielsen af Constantin Hansen på en meget lidt smigrende måde: "*Tænk dig, nu må jeg male en kedelig Student ovenpå – en Candidat Nielsen, hvis Fader bor i Ribe.*"⁶ Det kan kun være Peder With Nielsen, som Jørgen Roed selv omkring 1831 har tegnet i en ikke særlig flatterende situation, der retfærdiggør Constantin Hansens karakteristik. Efter universitetsstudierne i København giftede Peder Nielsen sig med Augusta Andresson (1803-1881), der var datter af branddirektøren i Ribe, Tønjes Andresson (1760-1812) og Anna Cathrine Rønnow (1775-1854). De fik tre børn, Rasmus (født 1832), Gustav (født 1843) og Christine (født 1847). I 1839 arvede Peder With Nielsen efter sin far Midtmøllen i Ribe og drev den selv nogle få år. Herefter blev møllen bortforpagtet og senere solgt i løbet af 1850'erne, hvorefter han flyttede til et hus på Nederdammen i Ribe. Den 4. maj 1852 fortæller dagbogen: "*Det var Gusta's fødselsdag. Jeg var der om eftermiddagen med Caroline og Louise Ramsing og Madame Broust.*" Caroline Ramsing (1802-1891) var institutbestyrerinde i Ribe, og Louise Ramsing (1804-1881) blev senere

Jørgen Roed: Peter With Nielsen. Efter Jens Peter Munk: Jørgen Roed, Ungdomsarbejder. Syddansk Universitetsforlag 2013.

gift med en toldembedsmand Kammann i Hannover. De var døtre af hospitalsforstander i Ribe, Peter Ramsing og Susanne Ussing. Madame Broust var fødselsdagsbarnets søster, Anna Margrethe Andresson, der var gift med kontorist Jens Andreas Broust.

Henrik Niensens yngre broder, Niels Nielsen (1811-1898), hans ægtefælle og deres børn omtales hyppigt. I slutningen af 1846 nævnes han første gang med nyheden om, at "Niels Nielsen solgte sin mølle og (hans ægtefælle) Ulrikke var i Berlin." Niels Nielsen blev i 1833 cand. pharm. Under studierejser i Tyskland blev han forlovet med en knipplingsforhandlers datter fra Berlin, *Ulrikke*

Charlotte Marie Thormann (1818-1903). Hendes forældre døde imidlertid, inden det unge par nåede at blive gift. Hjemkommen fra udlandsrejsen blev Niels Nielsen ansat først på Løve Apoteket i København og senere på apoteket i Køge. Arven efter faderen satte ham i 1839 i stand til at købe landejendommen Kappelsmølle ved Bogense. Den drev han indtil 1847, hvorefter han købte det store Løve Apotek i Skive for 26.000 Rdl. En uheldig kautionsforpligtelse på 80.000 Rdl. for en lokal godsejer tvang ham i 1868 til at sælge apoteket. Herefter etablerede han sig ved Henriks hjælp som vinhandler i Randers. Niels Nielsen var en fin blomsterkender og blomsterdyrker. Fra udlandet indførte han mange dengang ukendte blomster. Ikke alene ved sit apotek anlagde han en smuk have, han var også senere i Randers involveret, da haven ved byens gamle hospitalsstiftelse skulle anlægges.

Ulrikke Nielsen (f. Thormann) kom ved hendes forældres tidlige død i Berlin sammen med sine to yngre, ugifte søstre, Emilie (1829-1899) og Pauline (1824-1888), til Ribe, hvor de begge senere blev gift. I begyndelsen af 1847 noteres i dagbogen: "*Pauline Thormann blev forlovet med doktor Jon Sigurd Øgmundsen*", der var distriktslæge i Ribe (1806-1857) og af islandsk herkomst. Emilie nåede at blive gift tre gange i Ribe, første gang i 1852 med købmand Søren Lundager (1823-1852): "*Den 4. maj har hun og Lundager endvidere gjort visit her. Hun gør visit med en sjusket hat!*" Hun blev senere gift i 1857 med købmand Niels Jacobsen (c.1830-1859), men også dette ægteskab blev kortvarigt. Herefter giftede hun sig atter i 1861,

denne gang med adjunkt Jean Arnold Fischer (1822-1895) fra Ribe Katedralskole med hvem hun fik seks børn, hvoraf datteren, Julie (1866-1947) blev gift med biskop Balslevs søn, landinspektør Carl Andreas Balslev (1858-1937).

Niels og Ulrikke Nielsen havde syv børn, hvoraf sønnen, Henrik (1846-1853) og datteren, Julia (1852-1857) døde som børn, mens sønnen, maskiningeniør Theodor (1853-1878) døde ung af gul feber ud for Brasiliens kyst. Tilbage var herefter sønnen Rudolph (1842-1897). Han blev læge ved Vemmetofte Kloster og kendt som en habil botaniker og specialist inden for orkideer og roser. Herudover var der tre smukke og

mørkhårede døtre, Jacobine, Nanna og Emilie. Alle Niels Nielsens børn fik tilknytning til Ribe, hvor de tilbragte en stor del af deres barndom og ungdom, først i amtsforvalterboligen i Sønderportgade/Skolegade og senere i amtmandsgården. Jacobine (1856-1928) boede senere sammen med forældrene i Odense hos søsteren, Nanna Glahn (1859-1927), der var enke efter ingeniør ved Københavns befæstning, Hugo Glahn (1853-1888), og her hjalp hun med at passede forældrene på deres gamle dage. I 1906 blev Jacobine gift med distriktslæge Søren Hansen Jensen på Fanø (1837-1917). Emilie (1855-1933) blev gift med kronprins Frederik (VIII)'s hoflæge, professor, dr.

Niels Nielsen, Skive, 1862. Foto: Privateje.

Ulrikke Nielsen, født Thormann, Skive, 1860. Foto: Privateje.

med. Edvard Ipsen (1844-1892). Inden, medens hun opholdt sig i Ribe hos onklen i Amtmandsgården, læste hun fransk hos adjunkt Fischer fra Katedralskolen. Senere studerede hun fransk, engelsk og tysk, og efter at have rejst en del i udlandet blev hun sproglærerinde.

Augusta Nielsen var den yngste i børneflokket hos amtsforvalter Rasmus Nielsen. Hun var født den 23. april 1814 i Ribe og blev i 1841 gift med kaptajnløjtnant, lodsboholder i Helsingør, Elias Carl Christian Tuxen (1812-1891), hvis mor var af Fogtmann-familien fra Varde. Om hende meddeler dagbogen kun, at *“Gusta døde den 10. januar 1847. Henrik kom hjem den 18. januar fra begravelsen”* i Holmens Kirke i København. Svogeren dukker op en enkelt gang senere i oktober 1851, hvor Jacobine Nielsen forbløffet noterede, at *“Carl Tuxen er blevet forlovet med en frøken Seemann, en pige på 16 år!”* De blev gift den 8. januar 1852, og under navnet Fanny Tuxen (1832-1906) blev hun senere forfatterinde til en række novellesamlinger for børn – typisk med forherligelse af hjemmelivet.

Venne- og bekendtskabskredsen

Da både Jacobine og Henrik Nielsen tidligt havde forstået at favne vidt, kan det ikke undre, at de havde en stor vennekreds. Både fra barndoms- og ungdomsårene i Ribe, men også fra deres ophold i Eckernförde og Slesvig genfinder man i dagbogen personer, som dengang havde været en del af deres hverdag, og som senere trofast hang ved.

Familien fandt sig hurtigt til rette i Ribe og deltog i byens selskabelighed og arrangementer, således den 25. juli 1852 skrev

Jacobine, at *“der var musik og illumination i Plantagen, vi kørte derud fra Apoteket.”* Takket være, at de begge var opvokset i Ribe, kendte de i modsætning til tilrejsende embedsfamilier et meget bredt udsnit af byens befolkning i hvis selskaber, de deltog. Den 14. dec. 1852 oplyser dagbogen: *“Til min Henriks fødselsdag blev vi et selskab på 20 personer.”*

Blandt vennekredsens officerer kan først og fremmest nævnes major Adolph v. Harbord (1795-1874), der havde været premierløjtnant ved Det Slesvigske Kyrassér regiment i Horsens. Han, hans hustru, Catrine Brabrand (1792-1850) og deres datter, Sophie (1826-54) nævnes hyppigt i dagbogen: *“I julen 1845 og påfølgende dage besøgte ritmester Harbords os.”* I 1847 fortælles det, at Harbords var rejst til Jylland, og i 1852, at *“Sophie Harbords er blevet forlovet med den meget rige købmand Peter Schmidt i Flensborg (1815-1874)”*, der var ejer af det kendte handelshus P.P. Schmidt og medejer af Kruså Kobbermølle. Som en af de første notitser for 1854 omtales med stille sorg, at *“Sophie Schmidt døde den 2. januar af følgerne af hendes nedkomst med en søn. Hun var kun gift i 11 måneder med den rige købmand Peter Schmidt i Flensborg.”* I 1859 giftede Peter Schmidt sig igen, nu med Jacobines kusine, Gerda Johanne Tetens (1825-1893), der var datter af pastor Peter Tetens i Horsens (1791-1876).⁷ I sin ungdom gjorde Peter Tetens sig bemærket ved at besvare en af hofmarskal Johan v. Bülow til Sanderumgård udsat prisopgave om den berømte feltherre Daniel Rantzau fra det sekstende århundrede. Til manges irritation vandt han prisen på en panegyriske afhandling i et kunstigt sprog og fik senere takket været solid protektion

først kaldet som sognepræst i Nibe og senere i Horsens. Han nævnes ikke i dagbogen, men broderen, biskop Stephan Tetens i Ribe (1773-1855), omtales et par gange. Den sidste gang fortælles, at *“onkel Stephan døde den 5. januar 1855.”* Peter og Stephan Tetens var brødre til Jacobines mormor, Anna Jacobine Tetens (1763-1849), der var gift med Ribe Katedralskoles rektor, Lorenz Hansen.

Til de gode venner i Slesvig hørte kammerjunker Hans Edvard Holten (1809-1885), der var kaptajn ved Jægerkorpset i Slesvig. Han avancerede senere til oberst og kasernekommandant på Gottorp Slot. Holten kunne tegne, og blandt Henrik Nielsens efterladte papir findes der nogle små pennetegninger, dels en af Henrik rygende på en lang pibe, dels en af sønnen, Christian med hunden, Unius. Holten var gift med en tysk friherreinde von Mauchenheim genannt Bechtolsheim, der øjensynlig havde “grønne fingre”. Om hende fortæller Jacobine, at hun den *“3. juni 1852 var hos Madame Bechtolsheim, og dér så jeg det største og smukkeste rosenflor i potter, som jeg nogensinde har set. Det var Roser!”* Under besøget her erfarede hun endvidere, at Jægerkorpsets tidligere chef, major *“Peter Leschly (1791-1869) nu boede i Roskilde. I 4 år har jeg ikke vidst, hvor de opholdt dem.”*

Fra sit ophold under Treårsårskrigen på Nibstrup ved Brønderslev hos Carl Christian v. Stöcken lærte Jacobine blandt andet hans svigerinde Elna Jespersen (1822-1886) fra Bornholm at kende. *“Den 26. (juni 1852) havde Elna Jespersen bryllup med Sundorph. Han er landmand og ejer en gård i nærheden af København. Mit inderligste ønske er, at jeg en-*

H.E. Holten: Overauditør Henrik Nielsen, 1840'erne. Privateje.

gang kunne besøge dem, da jeg har Elna meget kær.” Proprietær Valdemar Andreas Sundorph (1828-1902) ejede oprindeligt Haraldsmark og senere Linderupgård. Han var søn af indehaveren af “Det Sundorphske Handelshus” på hjørnet af Gl. Strand og Boldhusgade vis-a-vis Christiansborg i København.

Til bekendtskabskredsen hørte også Peter Georg Bang (1797-1861): *“Søndag den 8. (maj 1853) var vi til middag hos stiftamtmanden, det var i anledning af etatsråd Bangs ophold her i byen.”* Etatsråden var – ud over at være svigerfar til adjunkt Jacob Helms ved Ribe Katedralskole – en centralt placeret

person i datidens politik, og et par år efter blev han også landets fjerde konseilspræsident. Både stiftamtmand Hans Lüttichau og Henrik kendte ham fra deres studietid i København, hvor han som professor havde undervist i romerret.

Som en god bekendt nævner dagbogen: *“Den 17. juni 1853 var jeg i kirke og traf dér uventet fru Christine Rosine Manicus og hendes datter Christine. De fulgtes med mig hjem og spiste med os til middag.”* Hun var gift med Claus Manicus (1795-1877), der i 1829 blev regimentskirurg ved Det Slesvigske Jægerkorps i Eckernförde, og fra 1836 var han læge for Christians Plejehus sammesteds. Efter Treårskrigen virkede han dels som læge dels som redaktør af Flensburger Zeitung i stadig opposition til slesvig-holstenerne og altid som ihærdig fortaler for oprettelse af danske institutioner.

Blandt andre kære gæster var borgmester Lunn med kone fra Eckernförde og konsistorialråd Andreas Wolf med kone fra Rise. *“Den 30. juni 1853 fik vi uventet besøg, de var kommet hertil for at bese byen. De var hos os om aftenen til the.”* Endvidere nævnes: *“Sidst på sommeren 1853 blev vi overraskede ved et besøg af major Joseph Herman Mørch med guvernante og Josephine, hans svigerinde Madame Petersen og hendes 2. datter var med. Vi var i Højrup den søndag de kom, men om mandagen var de lidt her henne.”* Et år senere meddeler dagbogen: *“I juni 1854 hørte jeg, at major Mørchs lærerinde var død af mæslinger.”* Majoren havde stået fadder til Jacobines egen datter, Christine.

I februar 1854 skrev Jacobine: *“Salomon er blevet forflyttet fra Horsens til Sjælland. Henrik har i dag den 7. afsendt et brev til ham.”* ... *“Salomon har besvaret Henriks brev. I slutningen*

af marts skulle de forlade Horsens.” Victor Salomon (1807-1875), der var af jødisk herkomst, blev døbt i 1830. I 1839 blev han cand. theol. og ansat som adjunkt og kateket ved Rossings Institut i Horsens. Under Treårskrigen var Salomon skriver ved det Nørrejske Intendantur. Henrik Nielsen nævner ham i sine erindringer som værende særdeles kompetent. I 1854 blev han sognepræst til Herslev og Gevninge Menighed.

Familiens børn

Ikke uventet omtales familiens børn ofte i dagbogen, der er ret meddelsom vedrørende familiemedlemmernes helbred: *“Først på året 1852 havde Christine det uheld at støde en tand løs, som måtte trækkes ud. Frederik har skrantet temmelig meget, men er nu først i maj meget rask.”* Den 23. august kunne moderen skrive, at *“Frederik var om eftermiddagen ude at bade i åen.”*

Den ældre generation kunne også blive ramt, for *“moder var farlig syg, men er nu igen fuldkommen rask. Vores hund Unius døde.”* Det var dog ikke slut. *“Frederik og Christine har begge haft kighoste (1852), og den har været temmelig streng. Christine led nogle dage meget af brystbetændelse, men er gudskelov kommet sig.”* Den 1. december fulgte: *“Frederik er i disse dage forkølet og meget tunghør.”*

Heldigvis synes alle at være blevet raske til jul: *“Juleaften 1852 var svoger Peders her. Børnene havde juletræ og var meget fornøjede. Hans og Christian udklædte sig som damer og Rasmus og Ernst som matroser, hvilket gav anledning til meget morskab.”*

Folkemindesamleren H.F. Feilberg (1831-1921) fra Vester Vedsted har fortalt, at han i sin barndom og ungdom i eller ved Ribe

ikke kendte til juletræet, og at han så det første gang i 1849 i København⁸. Amtsforvalterens juletræ var således et af de tidlige, og hjemmet et af de første i Ribe, hvor den tyske juletræsskik vandt indpas. Skikken blev mondæn gennem dens omtale i Goethes "Den unge Werthers lidelser". Udklædningen var et levn fra de middelalderlige julestuer, der ganske vist blev forbudt i 1735, men levede videre som uskyldige børnelege i privat regi. Da både Rasmus With Nielsen og Ernst Jensen havde en styrmanduddannelse, var rollen som matroser nærliggende. Sidstnævnte logerede ofte hos Jacobine og Henrik i Slesvig, medens han frekventerede navigationsskolen i Tønning. Hans mor, Laurence Sophie Bildsøe var opvokset i Ribe hos tanten, enkebispinde J. Middelboe, og faren var købmand Hans Diderik Jensen i Løgumkloster. Mellem Eilshou-søstre og Laurence var der tætte relationer, således fremgår det blandt andet af dagbogen, at "Stine i foråret (1854) gjorde en tur til Løgumkloster".

I 1853 "Den 12. maj blev Christine lagt til sengs af mæslinger, den 13. Frederik, han var ubetydelig syg, Christine mere, men begge har gudskelov overstået sygdommen godt." Det følgende år fulgte endnu en børnesygdom: "Frederik og Christine har dette år haft skoldkopper." Inden, i december 1853 meddeler dagbogen alarmerende, at "Christian var meget syg af tyfus. Han blev gudskelov fuldkommen rask igen."

Man kan næsten føle moderens glæde, når hun omtaler børnenes fornøjelser, ferier og fester. "Christian og Hans var i Föhr i pinsen 1852", men der nævnes ikke noget om, hvem der ledsagede dem, og de må

Wyck på Föhr. Porcelænsmaleri på en kop fra 1850'erne. Privateje.

have været for unge til at rejse til Föhr på egen hånd. Øen med dens muligheder for strandbad var dengang et yndet rejsemål som følge af Christian VIII ophold dér i årene 1842-1847.

Samme år, "Den 25. juli (1852) rejste Christian og Rudolph til Skive." ... "Den 21. august kom drengene tilbage. Den 23. begyndte skolen igen." Denne tur kunne sønnen og hans fætter nok klare uden ledsager. I foråret 1853 skrev hun, at "Christian og Rudolph lærer i denne tid at danse. Den 4. marts skal der være afdansning."

Rudolph frekventerede Katedralskolen i Ribe, hvor hans bekymrede tante i forbindelse med skoleårets afslutning i 1853 noterede: "Rudolph var i de første eksamensdage syg, og har fået et angreb af smerter i maven, men blev gudskelov så vel, at han kunne komme med til en del af eksamenen. Den 20. april var der højtidelighed på skolen om formiddagen. Christian og Hans kom efter ønske op i 4. klasse, Rudolph i 3. Den 24. rejste Rudolph" hjem til sine forældre

Rudolph Nielsen. Vemmetofte Kloster, 1870.
Foto: Privateje.

i Skive. Sidst på måneden fortæller dagbogen: "Onsdag eftermiddag modtog vi fra Niels Nielsen en dejlig melon, som blev fortæret om aftenen. Der var en munter og behagelig stemning." – nok en lille påskønnelse fra den botanikkyndige svoger, fordi familien i Ribe tog sig godt af sønnen.

Det samme år tog Christian på tur med sine mostre. "Den 10. juni 1853 rejste Lise og Christian en lysttur til Møn. Jette mødte dem dér, og den 18. kom de velbeholdne tilbage. De havde bestandigt haft godt vejr." Kort tid efter, den 25. juni 1853 "rejste moder, Stine og Hans til Lemvig og flere steder. Efter moders opfordring

rejste Christian til Lønborggård for at fortsætte rejsen med hende. Det var en stor fornøjelse for Christian," der således sammen med sin mormor besøgte dels morbroren, Andreas på Lemvig Apotek, dels familien Tranberg på Lønborggård. Men rejsen med bedstemoren har åbenbart været ret forceret, for allerede otte dage senere var Christian tilbage i Ribe.

Til de tilbagevendende sommerforlystelser hørte sejlure på åen. Således fortalte Jacobine, at hun "den 1. juli 1853 om eftermiddagen var en lille sejlur med Hyphoff, hans søster Stine, Mine og Petrus Daugaard." Stine Hyphoff, var gift med rektor C.H.A. Bendtsen, og Petrus Janus Daugaard (1833-1859) var cand.theol. og søn af biskop Jacob Brøgger Daugaard i Ribe.

Næste dag "Den 2. gjorde Henrik og jeg en lille køretur med børnene til Seem og Lustrup", en herregård, der lå umiddelbart uden for Ribe, og som tidligere havde tilhørt Eilschou-familien. "Den 3. – i dag – er Henrik og Christian ude at sejle." ... "Den 9. foretog vi en spadseretur til Lustrup. Selskabet bestod af svoger Peder med børn og Stine og Hans, Sophie, Mine og med mig selv, var vi 9. Medens vi drak chokolade i kroen, begyndte det at regne, men vi fik tørvejr til at gå hjem i, og havde det meget fornøjeligt. Undervejs standsede vi for at holde måltid."

Anderledes gik det senere på måneden. "Mandag den 25. juli 1853 om eftermiddagen havde vi foranstaltet en "Holmetur", i to både. Selskabet var: Svoger Peders med børn, fader, Jette, Christian, Bendt Bendtsen, L. Holm, Theodor Suhr Bang." De tre sidstnævnte var disciple fra Ribe Katedralskole og venner af Christian. "Sejladsen gik godt, men da vi sad

allerbedst og spiste, begyndte det at regne, og alt måtte i en hast pakkes sammen og damerne og børnene hen til Holmhuset, hvor vi stod tæt sammenpakket, indtil det holdt inde med at regne, så vi kunne komme i bådene og sejle hjem. Hyphoff sørgede for, at en karet modtog os ved landingsstedet, som rigtignok var meget behageligt, thi dygtig våde var vi dog!”

Julen dette år, adskilte sig ikke meget fra den foregående: *“Juleaften 1853 havde vi det meget fornøjeligt med børnene. Hans og Christian var udklædte. Juledag var vi hos stiftamtmand Lüttichau. Anden juledag var der tryllerier og bal i foreningen. Om tirsdagen den 27. havde vi selskab. Nytårsaften var vi på Apoteket.”*

Som en af de store mærkedage nævnes sønnen, Christians og søstersønnen, Hans Tranbergs fælles konfirmation i april 1855: *“Den 22. var vi til allergang, om aftenen var vi hos Stine sammen med familiens gamle tante, pastorinde Henriette Vinding”, født Frisch (1774-1864) fra Møgeltønder, “og fru Maren Wittu Ferslev”, født Wittusen (1811-1867), der var gift med prokurator og stiftskasserer Søren Parmo Ferslev (1819-1883) i Ribe. “Den 25. havde vi Christians klassekammerater samlet her om aftenen. Det var en stor fornøjelse at se de unge mennesker. Der blev sunget, musiceret og danset.”*

Umiddelbart efter, *“Den 27. rejste vor Christian til København, og vi havde den glæde, at han kom til at rejse med fader. Han skal logere hos fru Charlotte Hellesen (1813-1895). Den gode Gud holde sin hånd over ham. Henrik fulgte dem på vejen, jeg gik ham i møde, men før jeg gik ud, var han alt kommet hjem, og så gik han atter ud for at tage imod mig. Om eftermiddagen kørte jeg og Henrik til Gredstedbro og tilbragte hos Madame Nielsen et par meget behagelige timer.”*

Det var sidste gang Jacobine så Christian, der tog til København for at indstille sig til den farmaceutiske forberedelseksamen.⁹ Charlotte Hellesen var svigermor til generalmajor J.W.A. Harbou (1810-1891), der som en god ven af Henrik fra tiden i Slesvig også omtales i dagbogen. Madame Elisabeth Nielsen, f. Davidsen (1789-1867) ejede kroen ved Gredstedbro.

Familiebegivenheder

Dagbogen begynder i 1845 med at nævne, at svigerinden Lise Nielsen, der var født den 25. december 1807, *“var hos os hele sommeren,”* og at hun året efter *“havde bryllup med J.J. Gram Blom (1784-1862), og at de besøgte os nogle dage.”* I 1847 oplyses det, at *“Blom er blevet forflyttet til Odense, samt at Lise har fået en datter Elise”,* men dagbogen undlader ejendommeligt nok samtidig at fortælle, at Lise døde i forbindelse med fødslen den 13. august 1847. Af dagbogens sidste indførelse i 1851 fremgår, at den nu fireårige datter, *“den elskelige Elise Blom døde den 25. oktober.”*

Efter en eventyrlig karriere inden for toldtaten gav Blom i 1824 stødet til oprettelsen af Krydstoldvæsenet. I 1826 blev han udnævnt til overtoldkontrollør for Østifterne og i 1827 for Nørrejylland. Herefter virkede han i en årrække i Flensborg som overtoldkontrollør for hertugdømmerne for at afslutte sin karriere i Odense som overtoldinspektør hædret med både etatsrådstitlen og kommandørgraden af Dannebrogordenen.

De glædelige og sørgelige begivenheder i familien noteres flittigt: *“Sidst i september 1847 fik min svigerinde, Ulrikke en lille pige”,* der blev døbt Nathalie (1847-1848). I decem-

ber 1852 berettes, at *“lille Henrik (1846-1853) i Skive er meget lidende, og Niels og Ulrikke frygter for at han skal gå bort”*, hvilket også blev tilfældet den 15. januar 1853.

Familiemedlemmerne deltog ivrigt i de lokale arrangementer. *“Den 26. juli 1852 havde vi musik på skolen. Kaptajn d’Origny var her og glædede os med sin sang.”* Dagen efter, *“Den 27. var vi på Apoteket tillige med brødrene d’Origny”*, der begge var bekendte for deres smukke sangstemmer. Kaptajn Fritz d’Origny (1816-1888) var på daværende tidspunkt toldinspektør i Tønning, mens Emil d’Origny (1818-1861) var cand. theol. og adjunkt ved Ribe Katedralskole. De var sønner af Københavns kommandant, oberst Frederik Julius d’Origny (1774-1838) og Anna Hede-vig Schultz (1781-1858). Obersten stod bag oprettelsen af Det kgl. Haveselskab og indførte dyrkning af hyacinter. Hans moder, Sophie Charlotte de Hansen (1750-1779) var den yngste af kong Frederik V’s fem børn med den fra Charlotte Biehls breve så berygtede oberstinde Cathrine Marie de Hansen, bedre kendt som Madam de Hansen (1720-1784), der i ca. seks år var kongens foretrukne elskerinde. Sophie Charlotte de Hansen blev 1767 gift med Henri Alexis d’Origny (1720-1794), der efter at have været officer i Ludvig XV’s kavaleri kom til Danmark i 1761, hvor han avancerede til oberst af kavaleriet. Kongedatteren fik i forbindelse med sit ægteskab 3.000 Rdl. til brudeudstyr samt en obligation på 7.000 Rdl. fra partikulærkassen.¹⁰

“I november (1853) havde kaptajn Fritz d’Origny bryllup med frøken Edle Johanne Sophie Cederfeldt (1821-1907).” Han havde tidligere været gift med Berthe Adler (1816-1848).

Efter den første præsentation af d’Origny-brødrene på apoteket meddeler dagbogen i dagene før jul 1852: *“Emil d’Origny forsprængte sin fod, og måtte derfor holde sig inde i nogen tid, men han blev dog rask nok til i julen at kunne rejse til Flensborg. Han havde en søndag formiddag et selskab hos sig, hvor jeg var med. Henrik kunne desværre ikke komme, da han var forkølet.”* Der var tydeligvis tale om mere end et bekendtskab. *“Den 12. februar 1853 var det mig forundt at bringe Emil d’Origny den meddelelse, at Sophie ville være hans, men forlovelsen skal foreløbig være hemmelig, kun de nærmeste er vidende derom. Moder kan ikke ret finde sig i, at Sophie opgiver sin selvstændige stilling. Gud giv, at det må gå godt! De ses her hos os ind imellem. Den 27. februar var d’Origny første gang om aftenen samlet med familien på apoteket.”* Søsteren boede stadig hjemme hos forældrene og kunne tilsyneladende ikke modtage kæresten i hjemmet. *“Den 2. marts samledes familien her til kaffe om eftermiddagen, desuden var her om aftenen Emil d’Origny, adjunkt Hansen og overlærer Carl Emil Salto (1821-1897).”*

“Den 8. marts 1853 var Stine og jeg på Apoteker at gratulere Sophie med hendes fødselsdag. Jeg savnede meget, at Emil d’Origny ikke kunne være dér. Når det skulle gå efter min følelse, da skulle denne hemmelighed straks ophøre!” Parret fik dog chancen senere på dagen: *“Den 8. marts var vi om aftenen hos Stine, det var en rar aften, man ser så megen lykسالighed på de forlovede, og der blev en del musiceret. d’Origny havde en temmelig stærk rødmen i kinderne, og ikke kan jeg nægte mig selv, at det vakte en bekymring hos mig, at hans bryst måske ikke er for stærkt. Den gode Gud holde sin hånd over ham.”* – og endelig, *“Den 1. maj 1853 var vi om aftenen på Apoteket, da blev Sophies og d’Orignys forlovelse deklareret.”*

*Sophie d'Origny, født Eilschou, ca. 1860.
Foto: Privateje.*

Efter forlovelsen kunne det unge par være sammen. *“Den 21. maj 1853 rejste Henrik til Kolding og kom igen den 26. Vi havde den aften torden og en voldsom regn. Den 29. gjorde vi en tur til Estrup. Vi havde dejligt vejr, så vi kunne rigtig glæde os over den nys udprungne bøgeskov. d'Origny og Sophie var rejst derhen om fredagen og kom så med os tilbage. Stine og Emil Hyphoff var også med.”*

På både de yngre og ældre familiemedlemmers fødselsdage samledes familien, således den 30. april 1852 var det *“moders fødselsdag, hvor vi gratulerede om formiddagen og samledes atter om aftenen.”* Familien var også samlet *“Den 17. juni 1853, Mines fødselsdag. Jeg var med børnene hos Sophie til chokolade. Uheldigvis blev talen ført på “Den danske Forening” og d'Orignys og faders ytringer satte mit indre i en sådan bevægelse, at jeg endnu i dag lider deraf. Om eftermiddagen kørte moder med os til Plantagen, hvor vi tilbragte nogle timer i det dejlige vejr”*, en tur, der vel var blevet arrangeret for at berolige gemytterne. Baggrunden for den ulyksalige diskussion var, at en gruppe af Ribes store forretningsdrivende med Frederik v. Stöcken og fabrikant Christian Giørtz som drivende kræfter på daværende tidspunkt ønskede at sammenlægge de allerede eksisterende to klubber i byen. Frederik v. Stöcken havde således svært ved at forlige sig med, at endnu er klub, den af d'Origny samme år oprettede foredragsforening *“Den danske Forening”*, med sin kulturformidling formentlig ville formindske tilgangen af medlemmer til hans store, sammenlagte klub. Denne – kaldet *“Klubben”* – erhvervede i 1855 *“domprovsteboligen”* som domicil, da Jacobine og Henrik flyttede ind i amtmandsgården. Bygningen blev senere kendt som Klubbens Hotel.

Emil d'Origny tabte imidlertid ikke modet og stiftede herudover i 1855 Det antikvariske Selskab, der senere førte til oprettelsen af Ribes antikvariske Samling, som blev landets første provinsmuseum.

“Den 29. (juni 1853) var Henrik og jeg, Frederik og Christine hos d'Origny til the.” –

Emil d'Origny. Litografi efter fotografi v / Em. Bærentzens Lith. Inst., 1862. Privateje.

mon ikke søsteren, værtens forlovede også var til stede?

“I midten af december (1853) rejste Sophie og Mine til København”, hvor mor og datter skulle præsenteres for den tilkomne svigermor, oberstinde Anna Hedevig d’Origny. De var tilsyneladende tilbage i Ribe, da brødrene “d’Origny til julen 1853 rejste til København, og skulle komme hjem den 9. januar, men formedens en svær snefog kom de først et par dage senere.”

Og endelig meddeler dagbogen: *“Den 7. oktober 1854 havde Sophie og d’Origny bryllup,*

som stod på Apoteket. Dagen efter havde vi stort selskab. Dagen derefter var familien samlet hos de unge folk.”

Emil d’Origny havde fine karakteregenskaber og var præget af stor kærlighed til friheden og til fædrelandet. Med sin smukke sangstemme og sit talent som lejlighedsdigter forstod han altid i det selskabelige samvær at skabe den rette festlige stemning. Som lærer i naturhistorie blev han med sin inspirerende undervisning og ved sine ekskursjoner ud i naturen af ikke ringe betydning for sine elever, heriblandt også for den senere så kendte botaniker Eugenius Warming.

Emil d’Origny døde allerede den 7. november 1861 af en lungebetændelse efterladende sig hustru, to døtre og en søn. Den ældste datter, Laura (1855-1903) led af en rygskade og endte sine dage som ugift i De Eilschouske Boliger i Odense.¹¹ Den anden datter, Jacobine (1861-1866) døde tidligt, og sønnen, den ugifte Fritz d’Origny (1859-1886) arvede både sin farfars og sin fars botaniske interesser og blev havebrugskandidat med uddannelse blandt andet i England. Sophie d’Origny døde selv den 9. maj 1895 og blev begravet i Ribe.

Andre slægtninge

I omtalen af de mange fætre og kusiner dukker Laurette Christensen (1804-1852) op. Hun var en ugift datter af Jacobines faster, Ingeborg Christine Eilschou, der havde været gift med pastor Balthasar Mathias Christensen (1768-1820) til Brørup og Lindknud Menighed. Efter faderens død i 1820 tog Laurette sammen med moderen og broderen Conrad ophold i et hus i Sten-

bogade i Ribe, således at Jacobine har haft et meget tæt forhold til den lidt ældre kusine. *“Den 31. august 1852 flyttede Laurette på Sygehuset.¹² Hun er meget glad for at være der. Den 29. september døde Laurette uden forud at have lidt betydeligt. Hendes bortgang påfulgte hurtigere end man kunne have ventet det. Dagen før begravelsen blev hun ført herhen til os. Lauritz var her også. Til middag begravelsesdagen spiste her: Conrad, moder, Madame Kock, Jomfru Lyhne, Madame Rose. Laurette testamenterede mig hendes chatol.”* Lauritz var den afdødes anden broder, der var købmand og værts-husholder på Sønderho på Fanø. De andre i følget var købmandsenken Kristine Koch i Ribe, fru urmager Ane Lyhne, født Koch samt tjenestepigen Cathrine Rose.

Jacobines forhold til den lidt yngre kusine, Nie Diechmann (1811-1893) var også meget nært. Nie var datter af Anania von Stöckens bror, adjunkt Peter Tetens Hanssen i Ribe og Johanne Diechmann Loft. Hun og Jacobine havde haft barndom fælles i Ribe. Hun blev gift med sin moders fætter, cancellisekretær Frederik Diechmann (1801-1858) i København. Om aftenen den 28. juli 1852 *“kom Nie Diechmann og hendes ældre datter, Charlotte (1835-1859) hertil. De logerede på apoteket ... Den 2. august var det Nie's fødselsdag, jeg var på apoteket den hele dag Den 13. spiste de her til middag, Nie, Charlotte, fader, moder, Stine, Sophie og Mine. Til om aftenen var nogle flere indbudte. ... Den 20. var de hjemme fra her til te om aftenen. Den 22. rejste Nie, jeg gav hende Thorups Samlede Digte og Charlotte fik en tegnebog.”*

En uges tid senere fortalte Jacobine velopløgt, at hendes morbror, Stephan Hanssen, der var købmand i Flensborg, nu

var kommet til byen den 1. september sammen med tante Grethe og kusine Julie (1830-1893). *“De var på apoteket. Den 5., søndag, var vi på apoteket, den 6. foranstaltede Henrik og jeg en tur til Gredstedbro, hvor vi drak te. Her hjemme spise vi til aften. Den 9. rejste onkels.”* I en skærende kontrast til denne spontane glæde over besøget af kære familiemedlemmer står en notits i dagbogen fra april 1854: *“Julie Hanssen har i dette forår haft bryllup med Platen!”* Kusinen nævnes nu pludselig også med efternavn! Man fornemmer, at der er sket et eller andet. I Ribe var man øjensynlig ikke imponeret af Julies ægtefælle, rigsgreve Emil Rudolph von Platen zu Hallermund (1822-1877), selvom han var enkemand, officer og Ridder af Dannebrog. Parret var blevet gift den 28. marts. Allerede den 30. maj samme år fødtes deres eneste barn.

Et oldebarn efter Jacobines oldefars broder, pastor Mathias v. Westen Eilshou (1711-1795) til Fraugde Menighed, Johanne Friis (1819-1897), dukkede pludselig op i Ribe. Man kendte hende kun perifert på forhånd, men hun blev i al fald modtaget med åbne arme. *“Den 28. april 1853 kom Hanne Friis og jomfru Petersen hertil for at besøge os. Det er en nydelig pige, og jeg kom til at holde meget af hende. Den 29. var her et lille selskab. Den 3. maj kørte vi til Vester Vedsted, for at Hanne kunne se havet. Det var netop på ebben, så vi kørte på havets bund. Vi gjorde dernæst visit i præstegården hos pastor Carl Vilhelm Hundrups. Om aftenen var vi hos Hyphoffs. Den 5., Kristi Himmelfartsdag, havde vi et selskab. Fru stiftsfysikus Rebekka Kjær (1799-1857) var her for første gang, hun har i et par år bestandig holdt sig hjemme. Den 6. rejste Hanne herfra*

Skitse fra Jacobine Eilschous tegnebog fra begyndelse af 1820'erne efter forlæg fra H.A.Grosch. Privateje.

igen. Hun og Christine blev også meget gode venner, og få dage efter hun havde forladt os, sendte hun Christine en nydelig dukke, som fik navnet Hanne." Året efter meddeler dagbogen: "Den 11. maj 1854 havde Hanne Friis og doktor Christian Klem (1819-1907) bryllup", og i april 1855 fortælles, at "fru Klem har fået en ..." Det blev en søn, Frederik Christian Klem (1855-1937).

Ribe-begivenheder

Treårdsdagen for en af Treårskrigens afgørende danske sejre i Slaget om Fredericia

blev på behørig vis mindet i Ribe. "Den 6. juli 1852 samledes et lille selskab i Ballins have kl. 6 om morgenen i det dejligste vejr. Da jeg gik derned musiceredes igennem gaderne, og Dannebrog vejede fra husene." Når Jacobine ikke nævner Henrik i forbindelse med det lokale arrangement, må man formode, at han selv har deltaget i mindehøjtidelighederne i Fredericia.

Til årets store begivenheder hørte for Jacobines vedkommende koncerter og teaterforestillinger, da hun ligesom sin moder og sine søskende var både kunstnerisk og

Udsnit af tavle 22 i
H.A. Grosch Haandbog
for Brodering og
Tegning fra 1794.
Privateje.

musikalsk begavet. *“Den 24. maj 1852 havde vi her den nydelse, at høre organist Hansen fra Roskilde spille på orglet i Domkirken. Hans koncert var godt besøgt.”* Orgelspilleren var ingen ringere end komponisten Hans Matthison-Hansen (1807-1890), der oprindeligt var elev af C.W. Eckersberg, men tilrådet af Weyse forlod han maleriet til fordel for musikken. Han havde sit kunstneriske gennembrud ved Frederik VI's bisættelse i 1840, hvor han spillede med fri fantasi og indflettede folkevisen med, Dronning Dagmar ligger i Ribe syg. Mindre kunne dog også gøre det: *“Den 16. (juni 1852) gav vor egen organist Carl Hansen en koncert, som også var godt besøgt.”* Carl August Hansen (1810-1874) var broder til Hans Matthison-Hansen. Han kom til Ribe i 1836 som organist og stadsmusikant. Også han var elev af Weyse.

Anden juledag 1852 var man til forestilling i Den selskabelige Forening, og i februar havde byen besøg af Det Olsenske

Skuespillerselskab, der *“har givet nogle forestillinger her i denne tid: Tycho Brahes Ungdom og Slottet i Poitou interesserede mig mest.”* Tycho Brahes Ungdom er et drama i tre akter af Carsten Hauch fra 1852. Stykket handler reelt om Hauchs eget liv, hvorvidt han som amtmandssøn skulle vælge mellem en standsmæssig karriere eller følge digterkaldet. Stykket blev i samme sæson også spillet på Det kgl. Teater i København og af to andre teaterselskaber. Slottet i Poitou er et fransk lystspil i fire akter af Jules Sandeau (1811-1883). Det blev uropført på Det kgl. Teater den 17. december 1852, så Det Olsenske Teaterselskab har virkelig haft nyheder på programmet.

Det Olsenske Selskab, der var grundlagt af Julius Olsen (1796-1862), turnerede i årene 1848-1862.¹³ Selskabet bestod af få habile og dygtige skuespillere samt af mange middelmådige, og opførelserne var herefter. *“Den 27. februar 1853 om aftenen blev der*

i komediehuset et forskrækkeligt røre blandt tilskuerne foranlediget af en dump lyd, som hørtes, og som forskrækkede folk i den grad, at de begyndte at trænges mod udgangen, men det var til lykke blind alarm, og det lykkedes skuespiller Carl Petersen snart at berolige publikum. Nogle enkelte blev væltet om kuld, og flere damer faldt bag over, det var ængsteligt at se. En lykke var det, at folk blev standsede i farten, thi ellers havde man vist set stor elendighed.”

Samme sommer havde Ribe fornemt besøg. Den 20. juni *“om aftenen havde vi den nydelse at være til koncert, hvor de 4 kunstnere lader sig høre: Hofpianist Peter Dahl (+1872), violincellospilleren kgl. operasanger Ludvig Sahlgreen (1816-1866), fløjtespiller i Det kgl. Kapel Johannes Schiøtt (1826-1915) og kgl. operasanger Wilhelm Albrecht (1822-1871). Tirsdag den 26. om formiddag var vi i kirken og hørte kunstnerne holde prøve. Den 27. var vi om formiddagen på skolen og havde atter den nydelse at høre Dahl og Sahlgreen. Om eftermiddagen gav de koncert i kirken, og derefter var de hos os til te. De udførte en del smuk musik, og først efter middag skiltes selskabet ad.”*

Forholdet til teaterselskabet var tilsyneladende ikke så nært, men *“Den 2. april 1854 blev i Den selskabelige Forening opført komedierne: En Valgdag og Den gamle Elsker”, den første et lystspil i tre akter af Thomas Overskou og den sidste en vaudeville af C. Hostrup. Og igen “i ugen før jul 1854 gav Olsens Selskab forestilling her.”*

Stine Tranberg udnyttede tilsyneladende den musikalske begavelse mere end de fire søstre. Sidst på året 1852 meddeler dagbogen: *“Jernstøber Severin Bjelkes yngste søn, som har gode musikalske anlæg, var en dag hos Stine for at lade sig høre!”* Og *“den 16. juni 1853 var*

det markedsdag. Pastor Mørk og Stine musicerede meget her om eftermiddagen.” Pastoren var Mouritz Mørk fra Rejsby Sogn.

En trist afslutning

På tværs af dagbogens sidste side fra 1855 står: *“Kanalarbejdet er begyndt.”* Sejladsen på Ribe Å blev for de stadig større skibe i midten af 1800-tallet besværliggjort af det slyngede å-løb og Vadehavets særlige forhold. Man regulerede derfor åens vestlige løb og dens udløb i Vadehavet ved at grave en 1.660 meter lang kanal over Farup Enge og yderligere en 1.370 meter fortsættelse ud i vaden. Åens udløb flyttedes herved en kilometer mod nord i forhold til sit hidtidige leje.

Kort tid inden skrev Jacobine: *“Vor borgmester C.L.F. Pontoppidan måtte i dag friste den tunge skæbne at miste sin kone, Emma Rosen – der er fem små børn! Hun døde den 27. april 1855.”*

Godt en månedstid efter i anledning af Henrik Niensens overtagelse af amtmandsposten arrangerede Jacobine i slutningen af maj sit livs største, men desværre også sidste middagsselskab i amtmandsgården for familie, venner og bekendte. Under middagen følte hun sig pludselig dårlig og forlod middagsbordet. Hun døde umiddelbart efter, den 8. juni 1855, selv efterladende sig tre børn.

Jacobine Eilschous barnebarn, Jacobine Nielsen (1872-1962) har fortalt, dels at hendes farmor havde haft tyfus samtidig med hendes far, apoteker Christian Nielsen, og at det var årsagen til hendes tidlige død, dels at fasteren, Christine var død af en arsenikforgiftning. Så vidt familietraditionerne!

De officielle kilder er tavse om årsagen til Jacobine Eilschous død, og om årsagen til Christines død véd vi, at det var en underlivsbetændelse. At Jacobine var død af tyfus halvandet år efter, at hun havde haft sygdommen, er ikke særlig sandsynligt, da intet i dagbogen tyder på, at hun har været syg eller følt sig dårligt, så måske var det hende, der døde af en arsenikforgiftning. Indtil midten af 1800-tallet indeholdt det grønne farvestof, man brugte til indendørs maling og tapeter, arsenik. Ved rengøring blev støv og flager fra pigmenterne revet løs af tapeterne og dette kunne forårsage forgiftning.¹⁴ Da familien Nielsen i maj 1855 flyttede ind i amtmansgården, havde den de sidste par år været beboet af amtmand Lüttichau, der var ungkarl, og hans hustjener. Man kan forestille sig, at Jacobine ved overtagelsen har fundet alt i malproper forfatning, hvorefter hun og tjenestefolkene er gået på vægge og træværk med krum hals med det sørgelige resultat, at arsenikken fra tapeterne dræbte hende.

Til Jacobines begravelse skrev svogeren, Emil d'Origny en både smuk og dybtfølt begravelsessalme "Dødens Engel" til en gammel herrnhutermelodi "Herrens røst, der aldrig brister". Salmen er siden blevet sunget ved samtlige begravelser i hendes efterslæggt.

En notits i Jacobines dagbog fra juni 1852 kom nogle år efter til at stå i et lidt specielt lys: "Kongen foretager i denne tid en rejse i det nordlige Jylland og bliver over alt modtaget med megen jubel, men skade, at han også medbringer den dame, som han kalder sin kone, og som folket da også synes at være nødt til at fejre. Pluraliteten er vistnok oprørt derover, men have dog ikke mod

Christine Nielsen, 1857. Foto: Privateje.

nok til at lade det være." I 1857 – to år efter Jacobines død – besøgte Frederik VII og grevinde Danner Ribe, hvor kongen blev indlogeret i amtmansgården hos stiftamtmand Henrik Nielsen og grevinden i bispegården. Jacobines datter, Christine, der af moderen i dagbogen beskrives som værende "både en munter og morsom pige", tog grevinden med storm i så høj grad, at grevinden ved afrejsen forærede den kun otteårige pige et par ørenringe, der havde været hendes egne. Sådan kan det gå!

Grevinde Danners egne ørenringe, som hun i 1857 forærede den ottårrige Christine Nielsen under kongebesøget i Ribe. Privateje.

Litteratur

- Andersen, Vald.: *Hald Hovedgård*, Herning 1977.
- Bitsch Christensen, Søren et al.: *Ribe Bys Historie 1-3*, Esbjerg 2010.
- Bregnsbo, Michael: *Til venstre hånd. Danske kongers elskerinder*, Gyldendal 2010.
- Eilskov, Peter: *Slægten Eilskov*, Odense 1869.
- Ellekilde, Hans: *Vor danske Jul gennem Tiderne*, Gad 1943.
- Fra Ribe Amt. *Historisk Samfunds Årbøger*, div. årgange.
- Grosch, Heinrich August: *Haandbog for Broderier og Tegninger*, Gyldendal 1794.
- Hauch-Fausbøll, Th.: *Personalhistoriske Samlinger*, København 1906.
- Hauch-Fausbøll, Th.: *Slægtshåndbogen*, København 1900.
- Hauch-Fausbøll, Th.: *Håndbog over den ikke naturaliserede adel*, København 1933.
- Hauch-Fausbøll, Th. og Nygaard, S.: *Patriciske Slægter, Femte Samling*, København 1930.
- Kornerup, Bjørn: *Ribe Katedralskole I-II*, Gyldendalske Boghandel 1947-52.
- Lengnick, J.C.L.: *Stamtavle over Familien Wederkinch*, U.Å.
- Lengnick, J.C.L.: *Genealogie over Familien v. Stöcken*, (1), København 1858.
- Sandfeld, Gunnar: *Komedianter og Skuespillere*, Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busch 1971.
- Pedersen, Carl Th.: *Tapeter der dræbte*, Dansk Kemi, 86, nr. 4, 2005.
- Teilman Hald, Carsten: *Et vestjysk apotekerhjem*, Varde 2014.

Ikke trykte kilder

Stiftantmand Henrik Niensens privatarkiv.

Noter

- 1 Eilskov 1869, s. 19-22.
- 2 Fra Ribe Amt 1911-1914, s. 245.
- 3 Andersen 1977, s. 276ff.
- 4 Slægten Tranberg nedstammer fra Hans Knudsen Tranberg (1612-1688) og Ene Hansdatter (1635-1725) i Årre Sogn. De havde 10 børn, heriblandt sønnerne Peder Tranberg, der blev stamfader til slægtslinjen i Varde, og Jørgen Tranberg (1782-1735), der var gårdejer i Faaborg og gift med Ane Jørgensdatter (1690-1737). Sidstnævnte par havde sønnen Hans Tranberg (1727-1791). Han ægtede Birgitte Toft (1717-1797) i Endrup Mølle, og de havde dels sønnen, Jørgen Tranberg til Bækmark (1756-1829), byfoged i Holstebro, dels datteren, Frederikke Tranberg (1763-1844). Hun overtog Endrup Mølle og var gift med herredsskriver Gabriel Michaël Friis (1762-1829).
- 5 Fra Ribe Amt 1983, s. 433-445.
- 6 Jørgen Roed malede under sit ophold i Ribe i 1836 amtsforvalter Rasmus Nielsen.
- 7 Hauch-Fausbøll 1906, s. 247-249.
- 8 Ellekilde 1943, s. 433.
- 9 Teilman Hald 2014, s. 11-14.
- 10 Bregnsbo 2010, s. 152-153.
- 11 Bygningen blev nedtaget i 1929 og genopstillet i 2005 i Den Gamle By i Århus.
- 12 Ribe Sygehus lå i perioden 1817-1874 i Gravgade 2-8, jf. Fra Ribe Amt 2012, s. 38.
- 13 Sandfeld 1971, s. 351-52.
- 14 Pedersen 2005, s. 36-37.

Carsten Michaël de Teilman Hald, cand. jur., Sct. Marcus Plads 10, 1921 Frederiksberg C. Har tidligere dels med artikler i Fra Ribe Amt, Mark og Montre, Personalhistorisk Tidsskrift m.fl. dels med bøgerne "Vestjyske Adelsfolk" og "Et vestjysk apotekerhjem" behandlet lokal- og kulturhistoriske emner.

Vi endte i et Paradis med H. C. Andersen og Hindbærmarmelade

Af Gabriele Klaas – oversættelse Søren Mulvad

Da jeg første gang læste nedenstående artikel, blev jeg charmeret af dens friskhed og indhold. En beskrivelse af, hvordan forfatteren, en 7-årig pige fra det centrale Tyskland, midt i 1950'erne oplevede turen til Danmark og ferien i et primitivt sommerhus ved Henne Strand. Som årbogsredaktør fandt jeg, at fortællingen med det tidsbillede, den giver, kunne have interesse for en større kreds af læsere. Selv om artiklen hørte hjemme i en helt anden sammenhæng, kontaktede jeg derfor den tyske forfatter, der velvilligt tillod os at oversætte teksten, så den kunne publiceres i Fra Ribe Amt.

Mine forældre, som i parentes bemærket havde syv børn, fandt efter en årrække med ferier på Sild, at denne ø var blevet for kostbart et sted at feriere. Derfor tog min mor, der elskede søen, os i bilen nordpå for at finde et feriested. Det var i 1957. Mor var datter af en søkaptajn og havde en fra faderen nedarvet kærlighed til havet. Far derimod foretrak bjergene. Fem af de nævnte syv børn var med i bilen, da vi kørte fremad mod ukendt mål, mens de to ældste allerede var udenlands på egen hånd.

Min far, dr. Kurt Priester, var ikke med. Han kunne ikke forlade sit apotek i Detmold, en lille by i det østlige Nordrhein-Westfalen, hvor mine forældre levede et aktivt

liv. De var begge optagne af musik og teater, og dørene stod altid åbne for de udøvende kunstnere, som gerne fandt et lydhørt publikum i vor familie. Der var altid fest, oplæsninger og diskussioner, ligesom forskellige kunstmalere ofte kom hos os.

Rejsen mod nord, som er denne fortællings tema, var egentlig et modigt træk hos mor, især under de herskende forhold i disse år. Men mor var et handlingens menneske. Havde hun først fattet en beslutning, skulle der syv vilde heste til at få hende fra den. Hun havde en uudslukkelig energi og eventyrlyst, og hun fik gerne hurtigt omsat sine idéer til virkelighed.

På vejen gjorde vi et kort ophold hos en tante i Hamborg, inden vi kørte mod grænseovergangen i Kruså, hvor uniformerede folk gennemsøgte bilen med al vort habengut. De bar gyldne kroner på uniformerne som et synligt tegn på, at vi var ankommet til et kongerige.

Mor styrede målrettet mod Ribe i vores Mercedes 170, og i Hotel Dagmar lige i Ribe Domkirkes skygge reserverede hun en suite værelser til sig og den talrige børneflokk. Jeg husker endnu den forundring, der greb mig, da jeg i aftenskumringen hensank i betragtninger over den kolossale Domkirke

Moderen Ruth, der var gravid med Cord, mellem barnepigen Ulla til venstre og børnene Jens, Frank, Anette, Konstanze, Gabriele og Susanne til højre. Foto: Privateje.

og lygtetænderen, der tændte gaslygterne. Det var som at være deltager i et eventyr.

Den følgende morgen serverede man os et fyrsteligt morgenbord, mens storken knebrede på byens tage og svanerne majestætisk sejlede på Åen. Jeg følte mig hensat til et middelalderligt sceneri, som jeg kend-

te dem fra de teaterstykker, som vore forældre tog os med til i juletiden. Det hele var så uvirkeligt, at jeg endnu kan føle den hemmelige gysen, der fyldte mig ved synet af dette drømmesyn. Mor havde ofte læst højt for os ved sengetid af eventyr af brødrene Grimm, Hauff, Bechstein og H.C. Andersen.

Det hele blev levendegjort i min bevidsthed.

Da vi skulle drage videre, varede det en stund, inden mor havde genvundet fatningen efter at være præsenteret for hotelregningen. Vort feriebudget var halveret i løbet af én nat!

Hun fik opspurgt, at Henne Strand var et rejsemål, som det kunne svare sig at stile imod. Vi fortsatte den lange rejse, noget beklemte ved kendskabet til prisniveauet i dette Kongerige. Måske havde rådgiverne lokket os på afveje og ventede på os ved en fjern bivej, hvor de ville overfalde og udplyndre os. Det viste sig, at mor virkelig kom på afveje, og vi ventede bare på, at der skulle komme en troldmand, der som i eventyrene ville stille os på tre vanskelige prøver. Da vi nåede frem til en grusvej, hvor en mager vejmand strøede grus ud med håndkraft, var vi helt sikre på, at vi aldrig ville nå frem til noget feriemål.

Efter timers søgen ad ukendte veje, nåede vi endelig frem til en lille gruppe huse i et øde landskab, hvor der midt i det hele til alles overraskelse stod en benzinstander! Vejen videre frem var bogstaveligt talt en sandkasse; men havet blinkede for enden af den, og mor brød ud i jubel.

Mor stormede ind i en lille butik i "byen," hvor hun efter bedste evne forsøgte at forespørge, om der skulle findes et hus, som vi kunne leje i ferien? Købmanden smilede stort, og hans øjne lyste som den opgående sol. Han nikkede velvilligt, åbnede butiksdøren og viste mod et nabohus med højre hånd: Paarup – atter ledsaget af smil og utvetydige gebærder.

Jeg vil nu fortælle om denne hr. Paarup, som ejede byens slagteriudsalg. Han begav

sig med en nøgle i hånden over til huset, som han åbnede og viste rundt i. Huset lå på en klittop på Rylevej, og vi var stumme af benovelse over de smalle træsenge med tredelte halmmadrasser, ingen indlagt vand, ingen elektricitet og vistnok uldtæpper i stedet for dyner. "Toiletet" var uden for huset ligesom vandpunpen med spand. Mit humør sank til nulpunktet. At komme fra luksushotellet i Ribe til sådan en kabørk! Heldigvis havde mor ånds nærværelse nok til at spørge, om ikke der muligvis fandtes flere huse end dette til leje? Slagteren viste os så over til "Helse", et hus på hjørnet af Hjelmevej og Gyvelvej, og det levede helt op til vores forventninger. Det var lyst og rummeligt, og selv om der var håndpumpe udendørs, var der indrettet et vandreservoir oven på taget. Det var prima. Ferien kunne tage sin begyndelse.

Mine erindringer om landsbyen er formentlig ikke helt bæredygtige. Enkelte af egnens huse dominerer i min bevidsthed i forhold til andre. På venstre side af Strandvej lå købmandsbutikken, og derefter slagter Paarups butik. På hjørnet af Hjelmevej lå Markedspladsen, hvor købmand Larsen havde butik. Midt i byen lå en grønning, hvor pensionatet "Strandgården," "Trio" og "Ly" lå. Der boede en kunstmaler i "Nuk," et ganske lille hus. Desuden var der "Hennebo," "Bindingsværkshuset" og "Perlen." For enden af vejen lå "Havhuset" og børnehjemmet, som var det sidste hus på Gyvelvej. På højre side lå "Frivagten," så kom "Kystens Perle," "Weekend" og "Møllestuen." Byens centrum var afgjort vandrerhjemmet og ishuset, hvor der tidligere tillige var håndkøbsudsalg fra et apotek. De var alle træhyt-

Gabriele med lillesøsteren Susanne. Foto: Privateje.

ter, som næsten alle huse i Henne. "Vævestuen" lå på venstre hånd, og dér var håndvævede stoffer, keramik, farver og lys til salg. På modsatte side af grønningen, som i dag er parkeringsplads, var en lille kiosk, som ejedes af Christiane Nielsen. Hun boede selv overfor sammen med sin mand, der var ravsliber.

For enden af grønningen førte en lygtebelyst trætrappe op til "Hotel Henne Strand," som var et altmodisch badehotel i middelmådtigt vedligeholdelse. Fulgte man vejen

ligeud, så kom "Havlit" og "Reden" i klitterne på henholdsvis højre og venstre side af vejen. Øverst oppe lå søstrene Jensens hus, som vi i vores familien kaldte "Banegården". Kun ganske få var murede huse, de fleste var kun helt enkle æsker af træ.

Henne Strand lå midt i naturen, som rakte lange fingre ind imellem husene til græsplænerne, mens hedestrækninger med rigtbærende blåbærbuske og store klitter trængtes om byens huse. Hele byen gjorde et forsømt og pauvert indtryk i den vældige natur.

Undertiden blev ensformigheden brudt af optrædende, som kunne opføre folkedanse på grønningen midt i byen. Danserne svang hinanden omkring på grønsværen. Hornorkestre kunne optræde med militærmarcher og delinger af soldater eksercerede til byens forlystelse. Man kunne undre sig over, hvad det skulle til for? Lige så overraskende kunne der pludselig optræde en sækkepibespiller.

Det var virkelig en ejendommelig lille by, hvor der blev sørget godt for sommergæsterne så vel som for de fastboende. Lokalt kunne man købe de fleste nødvendige varer til husholdningerne. Ikke at de fandtes i større udvalg eller mængde, men i bred almindelighed slog det til, så hele situationen i forening med den almindelige danske venlighed gav indtryk af et land, der drev af mælk, honning og hindbærmarmelade. Det var et rent paradisi!

På grund af det tidligt halverede feriebudget levede vi af mælk, hvis flødelag vi skummede af flaskerne med en lille flødetyv af blik, og dertil fik vi franskrød med hindbærmarmelade, som vi købte i store

blikdåser på grund af det enorme forbrug.

Dagene tilbragte vi på stranden. Om aftenen læste mor højt for os af H.C. Andersen i skæret af stearinlys og levendegjorde hans figurer, hvoraf vi kunne genkende de fleste fra stranden, brændingen, de danske svovlstikker og svanerne på Vesterhavet.

En kvadratmeter grund kostede den gang 50 pfennig, og selv om jeg kun havde en ringe mængde lomme penge til rådighed, var jeg fast besluttet på at spare sammen til at købe et lille grundstykke i Henne. Men det var svært for mig at være sparsommelig og standhaftig. Christiane Niensens kiosk lå så nær og rummede så mange fristelser for et barnehjerte. Heldigvis måtte Christiane Nielsen dagligt holde lukket en times tid om middagen, hvor hun løb hjem for at se til kartoflerne. Jeg kan endnu se hende for mig, mens hun løb over vejen og holdt korsvis fast med hænderne i sin strikkede trøje. Vi børn måtte så passe butikken for hende imens. Jeg må tilstå, at min ærlighed blev sat på svare prøver i disse timer. Jeg kunne uden blusel stirre ned i blikdåserne med de søde sager, som lå dernede med løfte om himmelske oplevelser, mens jeg forestillede mig, at de smeltede på tungen. Til belønning for min standhaftighed greb Christiane Nielsen ned i bolsjedåserne, når hun kom tilbage, og jeg fik valuta for tålmodigheden i form af pebermynte-, lakrids- eller vanilleduftende bolsjer – da var lykken fuldkommen.

Hr. Nielsen, – fru Christiane Niensens mand – sleb ravstykkerne, som hun samlede langs havet i tidlige morgener, når hun afsøgte strækningen på sin cykel. Han sad i rullestol og arbejdede i et værelse, hvor

udstoppede fugle og smådyr stod omkring på alle hylder. Han havde store, buskede øjenbryn og kraftige blå øjne. Hans stemmeføring var forsigtig og hans bevægelser nærmest marionetagtige. Jeg var en smule ræd for ham og fantaserede om, at han måske selv langsomt ville ende som et udstoppet menneske på hylderne i kammeret, hvor han arbejdede. Hans skæbne er mig dog ubekendt.

Købmand Larsen var hans modsætning på alle måder. Selv om han næppe forstod mig, strålede hans øjne, hans kinder glødede af iver efter at opfylde ethvert ønske, kunden måtte have. I stedet for at modtage betaling for de købte varer, indførte han beløbet i en bog, som havde vores husnavn på omslaget. Han havde bøger til hvert eneste hus i området. Heri strakte talkolonner sig hen over siderne. Ethvert indkøb blev omstændeligt skrevet ind og efterfølgende betalt hver lørdag. Butikken var kun et lille murstenshus, og udvalget bestod virkelig kun af det allernødvendigste. Jeg følte nærmest, at tiden stod stille, når jeg blev mødt med så stærk en tiltro og menneskelig respekt som hos hr. Larsen. Foran butikken stod benzinstanderen, hvor hr. Larsen med håndpumpen fyldte de få bilers tanke.

I 1958 opstod der mulighed for at købe "Bindingsværkshuset" – selv for en udlænding som mor, der havde forelsket sig i huset. Advokaten fra Vejle, som ejede det, indvilligede i at sælge det til mine forældre, for, som han sagde: "Huset trænger til en børnerig familie."

Bilerne i Henne var usandsynligt gamle. De fleste mindede om motoriserede hestekøretøjer. Kun ejerinden af huset "Trio"

“Bindingsværkshuset” omkring 1960. Foto: Privateje.

kørte en pukkelrygget Volvo af nyere dato. Det var hendes opgave at indkræve betaling for elektricitet en gang hver sommer. I den anledning klædte hun sig pænt på og trak hvide handsker på, inden hun troppede op hos os med aflæsningsbogen i hånden. Første gang var i 1959. Vi har nok brugt mere strøm end almindeligt på egnen, for vi havde både elektrisk lys og elektrisk vandpumpe i huset.

Ved siden af “Tante Trio”, som vi kaldte hende, boede Arne og Ditte Hoyer i “Ly,” som lå lige overfor vores hus på Gyvelvej. Ditte røg cigarillos, hvad der forekom mig temmelig indianeragtigt. I Tyskland røg

damerne cigaretter, undertiden endda i cigaretrør. Arne havde altid sine snævre, grønne badebukser på, når han arbejdede udenfor huset. Mor løftede undertiden øjnene fra sit strikketøj og lod øjnene hvile på hans skikkelse, inden hun med et lille smil gav sig til at tælle masker igen.

Vi blev snart venner med børnene Birthe og Jørgen derovre fra. Birthe og hendes veninde Marianne Farver havde lov til at gå med neglelak og make up – og de var kun 13 år gamle! De havde i det hele taget så stor frihed, at jeg længe ønskede, at jeg kunne vokse op i Danmark. “Danske drenge pifter også,” og “Jeg elsker dig.” Det var første og

væsentligste lektion i det danske sprog, som de efterhånden gav mig.

Birthe og Marianne tog os med til Silla på Vandrerrhjemmet. "Silla" det er et skønt ord, som for mig er indbegrebet af Henne Strand. På Vandrerrhjemmet blev spisestuen dagligt ryddet for møbler, kun klaveret og et par bænke blev stående, og så blev der danset. De fleste besøgende var vandrere eller cyklister, få havde knallert, absolut ingen havde bil, og mange af dem kunne spille et eller andet instrument, eller de sang kønt. Vandrerrhjemmet var gerne fuldt belagt, og stemningen blev festlig.

Silla, denne undersætsige prop af en dame havde en uovervindelig energi og evne til at få unge af alle nationaliteter til at more sig sammen. Der blev sunget, danset, optrådt med recitationer og højtlesning, spillet sketch og arrangeret fakkeltog gennem byen og langs stranden. Som afslutning på aftenerne dannede alle kredse, vi tog hverandre i hænderne og sang – hver på sit sprog – "Skuld gammel venskab ...". Vi vendte hjem, fulde af lykke og forstumlede af dansen. Silla elskede ungdommen. Hendes energi og store hjerte gjorde hende respekteret i vide kredse – også som trøster i svære stunder.

Det var noget helt andet, når vores forældre tog os med til dans på hotellet eller på "Strandgården." På "Strandgården" mødtes egnens ungdom og enkelte soldater fra Nymindegab for at danse. Lokalerne var snævre og beklumrede, og alt virkede smånusset. Højdepunktet var en aften, da jeg som 13-årig oplevede, at en 8-10-årig dreng prikkede mig på skulderen og bød op til dans. Danskerne lærte tidligt at danse,

måske allerede i skolen, hvad der for os tyskere var helt utænkeligt.

Det var lidt anderledes på Hotel Henne Strand. Alene at gøre sin entré ad den brede trappe med udsigt over landsbyen gav en helt anderledes romantisk optakt. Det havde i hvert fald en helt anden kvalitet i os pigers øjne. Her spillede en pianist til dans på klaveret, hvorpå der var skruet et båthorn, som han brugte til at understrege sine præstationer. Noget særpræget og komisk.

Det var også ejendommeligt at opleve nøgenbadningen i det frisindede Danmark. Vores familie holdt meget af det, men det blev hurtigt forbudt – på foranledning af søstrene Jensen, sagde rygten. Det var derfor en triumf for mig en gang at opleve, da jeg tog solbad langt nordude i klitterne, at søstrene Jensen troppede op på stranden i alle deres omstændelige flagrende gevandter, klædte sig nøgne og løb ud i vandet. Det var uhyrligt!

Ordenshåndhævelsen i Henne havde sin bestemte takt. En dag ugentligt kom landbetjenten cyklende hen til Aage Paarup, slagteren. Slagterkonen, der havde en skinger stemme og en klingende latter i modsætning til sin stiltfærdige mand, passede kødudsalget bag disken, hvor han gik ind og spurgte, om der var foregået noget, han skulle tage sig af. Det var der sædvanligvis ikke, og så sørgede betjenten for, at Paarups lager af promillevand blev reduceret, så han kunne cykle derfra i slingrende kurver mod Henne Station.

Vort sommerliv fik ny spænding for os piger, da købmand Larsen ansatte en kommis: N.K. Hansen, som ordnede de få varer

*Sommerhuset er i dag beklædt med brædder efter en modernisering, men hedder stadig Bindingsværkshuset.
Foto: Torben Christiansen.*

på hylderne og fejede butikken hver aften kort før lukektid. Min søster, som var lidt mere gesvindt end jeg, sørgede gerne for at have ærinde i butikken ved den tid. Ak, ja, desværre kun en genert ung dansker.

Ligesom i vort hjem endte det gerne med, at der dukkede forskellige venner op i sommerparadiset. Det var ofte vore kammerater, som studerede og havde fri om sommeren. Så blev der sunget, leget og grinet i huset.

Siden 1994 har jeg været ejer af huset, fordi jeg er den i vores familie, der har flest børn, nemlig seks. Jeg forsøger at fastholde ånden, stilen og familielivet i huset, som jeg har kendt det siden barndommen. På den måde er "Bindingsværkshuset" blevet et cen-

trum i vor familie, et glædens hus. I mellemtiden har den nævnte H.K. Hansen været mig behjælpelig i mangen vanskelig situation. Jeg har lært at sætte stor pris på ham i løbet af de forgangne 50 år og regner ham i dag blandt mine gode venner.

Jeg har en gang hørt, at det skyldes en uventet lotterigevinst, at huset oprindeligt blev opført; for vor familie har ejerskabet af det været den store lykke. Vi vandt også den store gevinst.

Gabriele Klaas er født i 1946 og bor Herrenwiese 45, Hilchenbach, Tyskland. Lærer, skolepsykolog og teaterpædagog. Har skrevet flere essays og faglige artikler på tysk, men er ikke tidligere oversat.

Ulslo – en lokalitet i Bordrup Klitplantage

Af Palle Uhd Jepsen

Det gamle Vester Horne Herreds største vandrekliet, Bordrup Sande i Oksby Sogn, blev sammenblæst under den destruktive sandflugt, der begyndte i 1300-tallet og fortsatte sin skånselsløse fremfærd til begyndelsen af 1800. Bordrup Sande vandrede, mens den var mest aktiv, i nordøstlig retning, og truede en overgang med at opsluge marskengene ved Ho Bugt. Klitten efterlod i luvsiden en stor afblæst slette, Kallesmærsk Hede.

I midten af 1800-tallet blev sandet dæmpet og vandrekliiten tilplantet. Den ligger i dag tæmmet og skjult under Bordrup Klitplantages bevoksning af bjergfyrr.

Historien om dæmpning og tilplantning af Bordrup Sande har en fremtrædende plads i lokale beboeres kollektive bevidsthed som stedet, hvor de første forsøg med træplantning i Ribe Amt blev gennemført.

Lokaliteten Ulslo ligger i en oprindelig udblæst slugt mellem vandrerklittens to

Bordrup Sande, skjult under Bordrup og Oksby Klitplantager, set fra luften i maj 2007. Vandrekliittens rimmer og det høje midterparti – til højre i billedet – omslutter Untoft Vand. I baggrunden – bag Bordrup Klitplantage – skimtes Mosevrå Kirke. Foto: Palle Uhd Jepsen.

Klitlandskab mellem Blåvand og Vejers, 2008. I dag betragtes sandflugt fra åbne klitter ikke som en trussel, men som en naturlig proces i et dynamisk landskab. Foto: Palle Uhd Jepsen.

højeste klitformationer. I en årrække fra 1945 til omkring 1990 blev Ulslo benyttet som en lokal festplads, men dens historiske reference er med tiden nærmest gået i glemmebogen.

Diskret tilbagetrukket mellem træerne på Ulslos græsklædte slette står en mindesten for to klitplantører, Poul Hansen (1809-1893) og hans søn og efterfølger Hans Poulsen (1841-1925). De ledede tilplantningen af vandreklitten fra 1853 til henholdsvis 1891 og 1917.

Emnet for dette essay er at fortælle Bordrup Sandes historie siden sandflugtens tid og i den sammenhæng genoplive den

lokale betydning, Ulslo havde som et fælles samlingssted for egnens beboere.

Lidt om sandets dæmpning

Geologiske undersøgelser har afsløret flere kuldeperioder med voldsom sandflugt siden den sidste istid. I de mellemliggende år var klimaet mildere og mere stabilt, så træarter som hassel, pil og eg kunne indvandre på de sandede jorder i Vestjylland. Store områder blev desuden bevokset med hedevegetation. De ældste lyngheder langs Jyllands vestkyst, der benævnes atlantisk klithede, menes at være opstået for omkring 4.800 år siden.¹

Parti fra Store Løvklit i Kærgård Klitplantage, 2005. Undersøgelser i 1964 viste, at de ældste træer i egekrattet var omkring 200 år, men der kan udmærket have været egeskov i området meget længere.

Egekrattet har været i stand til at overleve både sandflugt og hugst.

Foto: Palle Uhd Jepsen.

Under den sidste voldsomme sandflugt var årene fra midt i 1500-tallet til omkring 1730 den koldeste og mest stormfulde periode med en middeltemperatur, der var ca. én grad lavere end i dag. Det køligere klima medførte en forbigående beskedent sænkning af havspejlet, hvorved store sandmængder på kysten blev eksponeret for vindens magt. Det var formentlig den væsentligste forudsætning for katastrofens omfang, da stormene fik frit spil, og blæste sandet fra kysten og åbne klitter ind i landet.

Medvirkende til sandflugtens ulykkelige følger for beboerne var også bøndernes brug af vegetationen på heder og klitter til

vinterfoder for husdyr samt anvendelse af hede- og klittørv (fladtørv) til brændsel. Man høstede desuden hjælme og marehalm til tagdækning. Kreaturer og får i løsdrift nedbed vegetationen, og dyrenes slid i plantetækket åbnede klitterne for sandflugt. I 1817 var 112.000 ha i Jylland ifølge Rentekammeret ødelagt af sandflugt.²

I et forsøg på at få sandflugten under kontrol udstedte Christian III allerede i 1583 den første af en række forordninger, der gjorde det strafbart at ødelægge vegetationen på heder og i klitter. Bestemmelserne blev yderligere indskærpet med Danske Lov fra 1683. Men det var svært for kongens

fogeder at håndhæve loven i de vestjyske klitsogne, hvor den forarmede befolkning ikke kunne betale skatter til kongen og tiende til kirken. Beboerne handlede af nød og afmagt, og myndighederne havde ikke metoder til at stoppe sandflugten.³

Indberetninger fra præster og klager fra sognenes beboere samt oplysninger i matrikelbogen for Oksby Sogn fra 1661 beskriver sandflugtens ødelæggelser i denne del af herredet, hvor flere landbrug helt eller delvist måtte opgives, når bygninger brød sammen under sandets vægt, og marker blev overføget med sand.⁴ Med disse efterretninger kan der ikke herske tvivl om, at tilværelsen for beboerne i de sandflugtsramte sogne var yderst vanskelig. Kongen var lydhor, og med nedsættelse af hartkornstakster og afgifter forsøgte regeringen at hjælpe de nødstedte beboere.

Omfanget af bøndernes brug af klitter og heder samt dens mulige medvirken til sandflugtens katastrofale følger findes der dog ikke dokumentation for.

I en redegørelse fra kammerråd og sandflugtskommissær R. Christian Grooss til Det Kongelige Rentekammer i 1847: 'Vejledning ved Behandlingen af Sandflugtsstrækningerne i Jylland', skriver han blandt andet: "At dette Onde skulde være opstaaet ved særegne Naturbegivenheder, kan neppe antages".⁵ Han mener dermed, hvad der ikke er belæg for, at sandflugtens ødelæggelser især må tilskrives bøndernes brug af heder og klitter.⁶ Det var på den tid en logisk vurdering, idet det først er gennem den nyere forskning, at videnskaben har været i stand til at redegøre for de geologiske og klimatiske processer, der udløste sandflugten.

Hjælmeplantning i en klitrende ved Blåvand omkring 1920. Foto: Blåvandshuk lokalhistoriske Arkiv.

Sandflugten blev dæmpet

Det er den almindelige antagelse, at sandflugtens dæmpning var gennemført i slutningen af 1700-tallet, men dokumenter i Rigsarkivet fra 1786 til slutningen af 1800-tallet viser, at sandflugten i nogle områder først blev dæmpet omkring 1820, og man skal helt frem til omkring 1850, før det flygende sand var kommet nogenlunde under kontrol.⁷

Christian VII's sandflugtsforordning af 19. september 1792, der var et resultat af arbejdet i 'Den lille Landbokommission', som regeringen nedsatte i 1784, bestemte, at der skulle gennemføres forsøg med plantning af træer og buske i klitterne. Ifølge forordningen blev amtmændene i samarbejde med sandflugtskommissioner ansvarlige for dæmpning af sandflugt.

I 1815-1816 iværksatte staten klitdæmpning i de værst ramte sogne blandt andet i Oksby Sogn som pligtarbejde uden betaling for lokale beboere samt for folk fra nabo-

sogne, det vil sige 'hjelpesogne', der lå indtil tre mil (22,5 km) inde i landet. Ved en ihærdig indsats lykkedes det flere steder at dæmpe sandet ved plantning af hjælme. A. Fuglsang skriver:⁸ "Af de hen imod 120.000 Tdr. Land [66.195 ha], der i 1792 var ødelagt af Sandflugt i Jylland, dæmpedes indtil Udgangen af 1816 ca. 70.000 Tdr. Land [38.614 ha], saa man her havde Sandflugten her under nødtørfstig Kontrol." De første forsøg med træplantning var derimod ingen succes.⁹

I 1830 udgav C. Dalgas for 'Det Kongelige Landhuusholdningsselskab' en beskrivelse af Ribe Amt, hvor et kapitel omfatter klitter og sandflugt.¹⁰ Dalgas var af den opfattelse, at sandflugten ikke længere var et væsentligt problem, idet, som han skriver: "Endnu kan undertiden, ved stærk Storm og Flod, en Deel af Markerne blive bedækket med et tyndt Lag Sand, uagtet de værste Sandflugter ere dæmpede. ... Saavidt Forfatteren har kunnet erfare, have ingen betydeligt Oversandinger fundet Sted i de sidste 100 Aar, og naar man tager Hensyn til, at de til Sandflugtens Dæmpning truffne Foranstaltninger ere af meget yngre Aarstal, synes Nogles Mening, at man har anseet Tingen vigtigere end den i Virkeligheden er, ikke at være ganske uden Grund. Der ere derfor dem, der troe, at Distrikterne, der forretter Arbeide i Klitterne, meget vel kunde indskrænkes." Dalgas skriver efterfølgende, at man "... nok kan antage, at Sandflugten, overladt til sig selv, høist (sic.) kunde ødelægge de Byer, som ligge Kysten paa 1 til 2 Miil nær, og de uden for denne Linie liggende Beboere altsaa aldeles ingen Nytte have, eller nogensinde kunde have af det Arbeide, de forretter." Derefter kritiserer Dalgas det pligtarbejde, man pålægger beboerne, som urimeligt tidsspilde.

I kammerråd R.C. Grooss' afhandling fra

1847 om sandflugten¹¹ kan man læse, "... at enhver utildæmpet Sandflugtsstrækning maa være under det Offentliges Raadighed, med temporair Ophævelse af enhver som helst Ret for Grundeieren til at tage Bestemmelse angaaende sammes Brug." Staten kunne dog kun disponere over arealerne, indtil sandet var dæmpet. Ejerne fik derefter atter råderet over deres jord, men på visse betingelser, der skulle sikre, at sandets dæmpning blev vedligeholdt. Et vigtigt punkt i instruksen til ejeren var, at "All Kreaturgang, være sig Sviin, Heste, Kreaturer, Faar eller Fjerkræ, bør med Omhyggelighed forebygges indenfor de inddodele"¹² Sandflugtsstrækninger".¹³

Træplantning i klitterne

Med sandflugtsloven af 26. marts 1852 blev bønderne i hjelpeognene fritaget for at deltage i klitdæmpning uden betaling, mens beboerne i klitsognene fortsat skulle udføre ¼ af pligtarbejdet gratis. I 1853 blev træplantningen i klitterne genoptaget under ledelse af kammerherre og klitinspektør Hans Christian Riegels (1793-1861).¹⁴ I 1853/54 blev der bevilget 800 Rd. til nye forsøg med træplantning i de vestjyske klitter på udvalgte arealer i Hjørring, Thisted og Ribe Amter, og loven gav staten adgang til at opkøbe arealer til anlæg af klitplantager. I Ribe Amt blev Bordrup Sande udvalgt til plantningsforsøg. Fra 1853 og de næste ca. 30 år blev der plantet op til 80.000 planter pr. ha. Til sammenligning bruger man i dag ca. 4.000 planter pr. ha.¹⁵

Fra 1853 til 1878 havde staten erhvervet 800 ha til beplantning. I 1953, da træplantning i klitterne havde 100-års jubilæum, var klitplantagernes areal på i alt 41.396 ha.¹⁶ I

2015 dækker de nord- og vestjyske klitplantager i alt 68.852 ha med et træbevokset areal på 30.700 ha.¹⁷

Det viste sig snart, at indførte træarter som bjergfyr og østrigsk fyr egnede sig bedst i det vestjyske klima.¹⁸ Med tiden kom bevoksninger af bjergfyr til at fungere som en fremskudt front mod den fremherskende vindretning fra sydvest, så der blev skabt læ for andre træarter. Derefter kunne østrigsk fyr, som er et nøjsomt og vindstærkt træ, introduceres, idet den – ligesom bjergfyr – kan trives under dårlige forhold.¹⁹ Bjergfyr er senere på egnede lokaliteter blevet afløst af andre træarter som skovfyr, fransk bjergfyr, ædelgran, lærk, birk og eg.²⁰ Kystformen af Contorta (klitfyr) blev især plantet i læ af andre bevoksninger, idet arten ikke er særlig vindfast, men til gengæld kan væksten være god både på sandet og fugtig bund.²¹

Med 'Lov angaaende Sandflugtens Dæmpning' af 29. marts 1867 oprettedes Klitvæsenet som en statsinstitution med en klitinspektør som ansvarlig leder af sandflugtsdæmpning og træplantning. Mens man siden 1853 kun havde erhvervet arealer, som ejerne ønskede at sælge, blev det fra 1867 muligt for Klitvæsenet at ekspropriere arealer til plantning og fredning.²²

Bordrup Sande

Når man i dag færdes i Bordrup Klitplantage, hvor vandrekliittens konturer er skjult af træbevoksning, er det vanskeligt at forestille sig et landskab med flygende sand fra åbne klitter. I litteratur fra 1800-tallet fortæller flere forfattere, hvordan de med egne øjne har oplevet sandflugtens landskab i Vestjylland. Spentrup-præsten Steen Steensen

Blicher²³ skriver i 1839 om det vestjyske, trøstesløse sandhav, da han under sin rejse fra Hamborg til Skagen en dag befinder sig på Blåbjerg: "... dybe Tanker gjennemløber Sjælen paa denne Sandhavets Kæmpegrav. Ogsaa Dødstanken kommer ukaldet; du kan ikke holde den ude. Alle disse talløse Sandbobler! Kommer de Dig ikke for som Gravtuer? Synes Dig ikke hele dette stille livløse Klitland at være en uhyre Kirkegaard, hvor selve Væxtlivet er uopvækkeligt begravet? Intet Korn, intet Græs til føde for Mennesker og Dyr! Ingen Blomster, til at kvæge dit matte Øie!" Blicher ville have fået det samme indtryk af sandflugtens landskab, hvis han havde bestegt en af Bordrup Sandes højeste klitter.

Digteren Thomas Lange, derimod, besøgte vandrekliitten, og giver i 1870 følgende beskrivelse af udsigten derfra i novellen 'Aaen og Havet':²⁴ "Naar man staaer paa en af de Klitbakker, som omgiver Oxby Kirke²⁵ i Vesterhorneherred, et Par Mile fra Varde, og seer ud mod Nordvest, da overskuer man et Landskab, som i Vildhed og Storartethed søger sin Lige her i Landet."

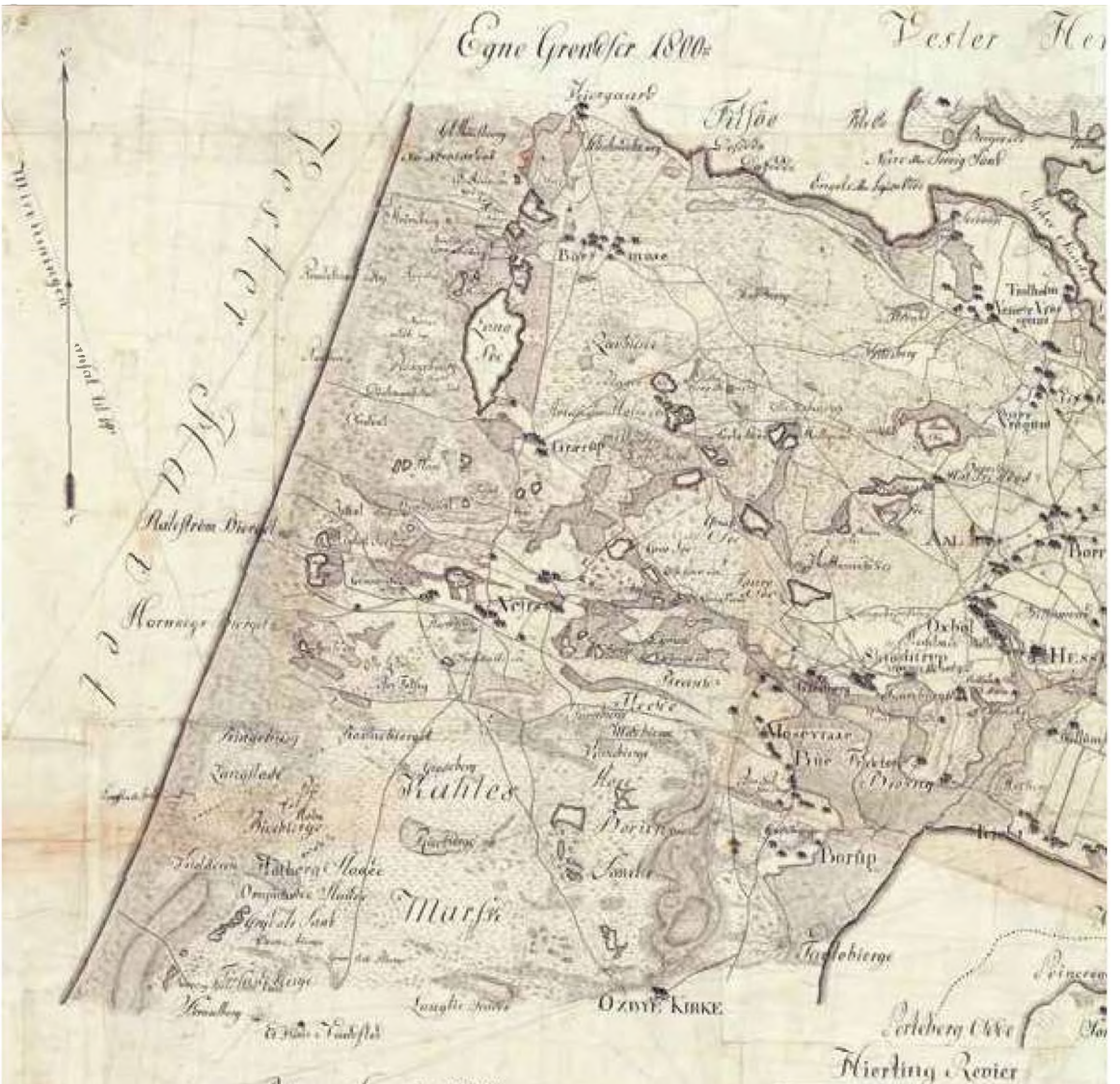
Retrospektivt kan man i dag danne sig et pålideligt billede af sandflugtens landskab ved at studere de første nøjagtige landkort, som Videnskabernes Selskab udgav omkring

Videnskabernes Selskabs manuskriptkort fra 1795 over en del af Oxby Sogn. Kortet viser sandflugtens landskab, inden træplantning i klitterne blev påbegyndt. Vandrekliitten, Borup Sande (Bordrup Sande), ses som en bue nord for Oxbye Kirke. Kahles Marsk (Kallesmærsk Hede) fremstår som en afblæst flade, der strækker sig mod vest til Vester Havet.

© Geodatastyrelsen.

Egne Grænsjer 1800

Vester Hæs

Tønder Hæs
 Hørringe Hæs
 Ralsfrem Dingsel
 Hørringe Hæs

Rügges Grænsjer 1805

Waldemars Bierg

Hoe Mølle & Hoe Kirke

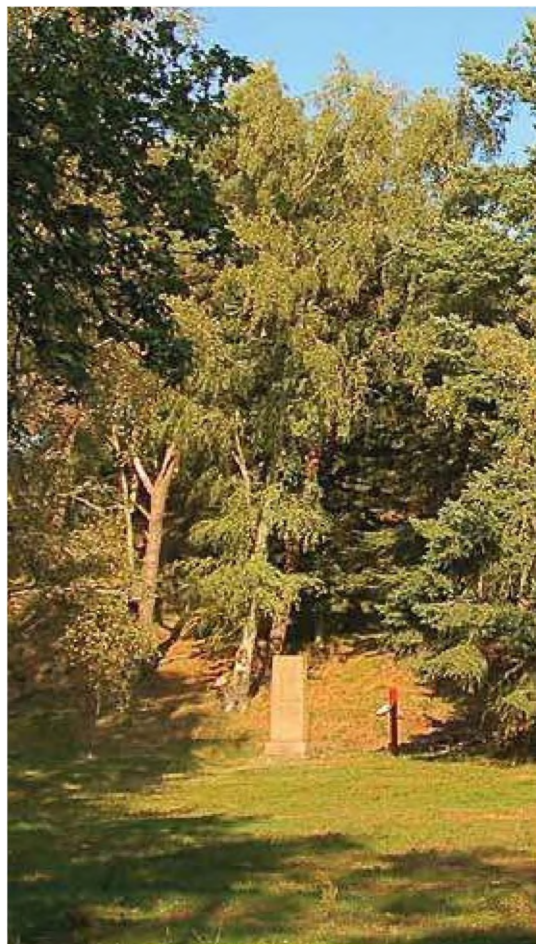
Egne Grænsjer 1802

Maalestos. 1 Mil

6000 Danske Rind

Hierling & Revier

Tegnenes Udflytning	
	Hæder
	Eng
	Grønning
	Hæder mose
	Eng Mose
	Hæder kirkel bygning
	Hæder Møse kirkel m. Lide
	Grønning Møse kirkel m. Lide
	Lide
	Landbrug
	Hæder m. Høghøjs Mølle
	Lide m. Høst Mølle

Mindestenen i baggrunden har på forsiden følgende tekst:

*Egnens Beboere satte denne Sten
til Minde om de to Mænd,
som dæmpede og tilplantede
Bordrup Sande.*

Poul Hansen

*Klitplantør fra 1853 til 1891.
Han var den første, som dæmpede
Flyvesandet med Lyng
og muliggjorde derved Klitternes
varige Dæmpning og Tilplantning.*

Hans Poulsen

*Klitplantør fra 1891 til 1917.
Han fortsatte og fuldførte
Bordrup Sandes Tilplantning.*

*På stenens bagside står:
Bordrup Plantage paabegyndt 1853
Er en af Landets ældste Klitplantager
Den staar nu som et synligt Resultat
af de to Plantøreres Livsværk.*

Foto: Palle Uhd Jepsen.

1800. På manuskriptkortet fra 1805²⁶, der giver en smuk illustration af Bordrup Sandes parabel og en del af Kallesmærsk Hede, ser man desuden et åbent landskab med vindblæste klitter, heder og vådområder. Vandreklittens parabelform med dens fløje – rimmer, der strækker sig mod syd-vest, omslutter sammen med klittens høje

midterparti en samling lavvandede søer, Untoft Vand. Søerne er opstået på parablens vindside ved udblæsning af sandet ned til grundvandet under klittens vandring mod Ho Bugt. Man ser syd for vandreklitten den stråttækte Oxbye Kirke som samlingspunkt for kirkestier fra sognets landsbyer. Øst for vandreklitten ligger landsbyerne

Udsnit af Videnskabernes Selskabs manuskriptkort fra 1795. Kortet viser Bordrup Sandes centrale område og Kirkebjerg (den nordlige rimme) samt søerne Untoft Vand. Ulsloge (Ulslo) ses øst for søerne ved slugten gennem Bordrup Sande. Omkring det tidspunkt, hvor kortet er opmålt, var den store klit stadig aktiv. Den karakteristiske randbebyggelsen, Mosevraae Bue (Mosevrå By), på kanten af marsken ved Ho Bugt samt enklaven Borup (Bordrup) var dengang truet af sandflugt og overfygning fra vandreklitten. © Geodatustyrelsen.

Mosevraa og Borup (Bordrup) samt marsken ved Hierting Revier (Ho Bugt).

Ulslo

I Bordrup Klitplantage, ca. 600 meter inde i plantagen vest for vejen til Blåvand, ligger en lysåben, græsklædt plads i slugten mellem vandreklittens højeste sandbakker, hvis

toppe befinder sig godt 30 meter over havet. Lokaltiteten er fra gammel tid kendt som Ulslo. Længst inde på pladsen står mindestenen over de to plantører, Poul Hansen og hans søn Hans Poulsen, som i sin tid stod for dæmpningen og tilplantningen af vandreklitten. Det har ikke kunnet opspores, hvornår stenen er rejst. På Generalstabens

kort vises den første gang på det reviderede kort fra 1931 som 'Mindestøtte', så den kan meget vel være rejst af egnens beboere i 1928 – 75 år efter plantningen i Bordrup Sande blev påbegyndt.

Første gang navnet Ulslo findes på tryk er på Videnskabernes Selskabs førnævnte manuskriptkort, hvor lokaliteten har navnet 'Ulsloge',²⁷ der ses ved en signatur for eng midt i et markant sydvestligt gennembrud af Bordrup Sande. Navnets oprindelse kan næppe opspores, men lektor Peder Gammeftoft²⁸ har tidligere oplyst, at navnets betydning muligvis kan udledes af 'Uldfrø Mark' eller 'Uldfrøtoft'. Betegnelsen Uldfrø brugtes tidligere om kæruld og frøgræs om engrapgræs. Den sidste stavelse kan udledes af det jyske 'sloge' for en lille lavning eller fugtig dalkløft, hvor det bløde 'g' næsten ikke udtales.²⁹

På Generalstabens målebordsblad (3201 Vejers) fra 1910 er Ulslo fejlagtigt vist lidt vest for Bordrup Kro, men på de senere målebordsblade ses navnet på det rigtige sted. På målebordsbladene benævnes Bordrup Sandes højdepunkt på 96 fod (30,1 meter) syd for Ulslo som Bavnhøj, hvilket må betyde, at der her tidligere fandtes en bavn, for eksempel en jernkurv, hvor man kunne tænde et signalbål. Knap 300 meter længere mod nordvest ligger højdepunktet på 100 fod (31,4 meter). Her byggede tyskerne under anden verdenskrig en observationsbunker. Naturstyrelsen Blåvandshuk har senere anlagt en handicapvenlig sti op til klittens top, hvorfra der kunne være en imponerende udsigt over det omgivende landskab, såfremt der blev ryddet en del af bevoksningen omkring højdepunktet.

Værnemagten havde i 1944 en barak i nærheden af mindestenen beregnet til indkvartering af omkring 60 mand. Tyskernes anlæg ved Ulslo omfattede også artilleri- og maskingeværstillinger.³⁰

På Geodætisk Instituts³¹ kort forsvinder navnet Ulslo desværre på 4 cm kortet fra 1960 (1113 IV SV Oksbøl), og navnet er heller ikke medtaget på senere kort.

To klitplantører

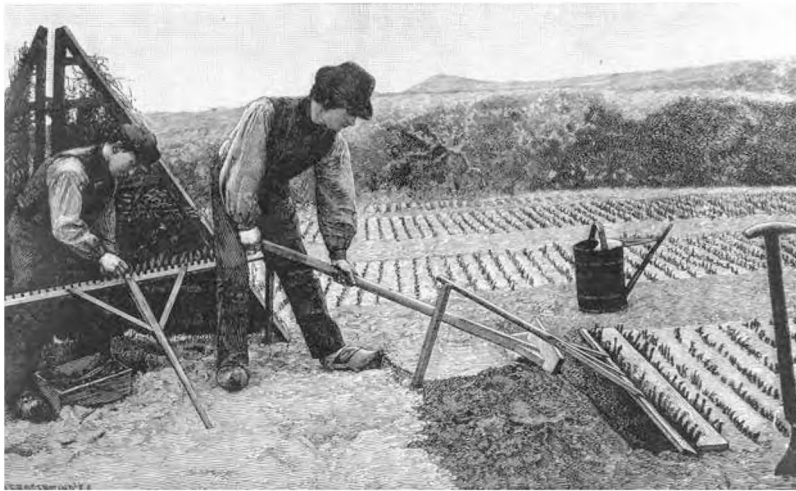
De første forsøg med træplantning i Ulslo i læ af Bordrup Sandes høje klitter blev påbegyndt af sandflugtskommissær Nees i 1851 med blandt andet skovfyr, men kun få planter overlevede.³² Det dårlige resultat skyldtes formentlig, at klitten endnu ikke var effektivt dæmpet. At det i de følgende år lykkedes at beplante Bordrup Sande var ikke mindst et resultat af klitplantørerne Poul Hansens og Hans Poulsens pionerarbejde. Deres livsgerning er beskrevet af Hans Thuesen og Ejvind Christensen.³³ Poul Hansen var søn af gårdejer Hans Sørensen og Maren Thuesdatter i Kjelst. I 1837 blev Poul Hansen gift med Birgitte Lauridsen fra Tarp, og ægteparret flyttede efter brylluppet ind på en gård i Bordrup, som Poul havde købt nogen tid i forvejen. Bygningerne var meget forfaldne, og et af værelserne blev benyttet som svinesti. Den tidligere ejer havde også forsømt jordens dyrkning, og flere af markerne stod jævnlige under vand. Det blev en stor opgave for Poul og Birgitte at få ejendommen til at give et udkomme, og den første tid måtte Poul derfor tage arbejde borte fra hjemmet blandt andet med sandflugtsdæmpning.

Udsnit af Generalstabens Topografiske kort fra 1870 (Ö6. Aal Kirke). Kortets ækvidistancer er vist i fod. Signatur for nåleskov i den vestlige del af Bordrup Sandes midterste parti viser, at tilplantningen af vandreklitten var påbegyndt. Ulslo ligger i slugten ca. 1.000 alen (630 m) nordvest for Bordrup Kro. © Geodatastyrelsen.

Summe kort (Vejsr 3201) med rettelser i 1910. Bordrup Sande var siden 1870 i store træk blevet tilplantet. Når de to kort sammenlignes, viser det sig, at vandreklittens østlige kant ikke har ændret sig væsentligt, hvilket betyder, at klitten var dæmpet i 1870. © Geodatastyrelsen.

Drewsens prik-lebræt blev anvendt i Klitvæsenets planteskoler, hvor de mange tusinde planter af især bjergfyr blev produceret. Prik-lebrættet var 125 cm langt med 50 spalter. I hver spalte blev der anbragt en plante fra frøbedet. To mand kunne prik-le (omplante) ca. 20.000 planter pr. dag. Efter to år i prik-lebedet var planterne klar til at blive udplantet i klitterne. Privateje.

Han tjente desuden en del penge ved at sælge ål, som han stangede i Ho Bugt.

Sandflugtskommissær Nees fik øjnene op for Poul Hansens evner, og i 1840 blev han ansat som opsynsmand i klitterne med ansvar for sandflugtsdæmpning.

Den første klitinspektør, H.C. Riegels, der virkede fra 1853 til 1861, har ganske givet drøftet træplantning i klitterne med Poul Hansen, for Riegels ønskede, at han skulle overtage ledelsen af træplantningen i Bordrup som klitplantør fra 1853.

Det var uden tvivl en vanskelig opgave. Bordrup Sandes enorme klitter tårnede sig op i sandflugtens landskab, og tidligere forsøg med træplantning var ikke lykkedes. Poul Hansen havde erfaret, at plantning af hjelme direkte i sandet ikke kunne stoppe sandflugten, og at de nye planter blev ødelagt af det flygende sand. Det var derfor nødvendigt at finde på andre metoder for at få sandet i ro. Han havde i nogle klitter på et

areal, han selv ejede i Bordrup, prøvet at dække plantestederne med afskåret lyng. Da det viste sig at være en effektiv metode, var det nærliggende at fortsætte med denne supplerende dæmpning i Bordrup Sande, men klitinspektør Riegels modsatte sig initiativet og den ekstra udgift til lyngarbejdet. Poul tabte dog ikke modet, men fortsatte for egen regning med lyngdæmpning på vandreklitten. Der gik da heller ikke lang tid, før klitinspektør Riegels blev overbevist om metodens effektivitet og skiftede mening. Dæmpning med lyng blev derefter en anerkendt metode, som i de følgende år blev benyttet i andre sandflugtsdistrikter.

Da man påbegyndte anlæg af klitplantager, blev planterne frembragt i planteskoler på lejet jord ofte langt fra plantestederne. Senere blev planterne produceret i mindre, lokale planteskoler, der blev anlagt mere hensigtsmæssigt. Poul Hansen kan have benyttet det lavtliggende areal i Ulslo til

*Det østlige jorddige i Ulslo fotograferet fra skovvejen i januar 2015. Digerne ses på Generalstabens kort fra 1870 og 1910.
Foto: Palle Uhd Jepsen.*

planteskole. Denne formodning er dog kun baseret på, at man på matrikelkort fra begyndelsen af 1800-tallet samt på Generalstabens målebordsblad fra 1870 kan se, at arealet er udgrøftet og drænet. Desuden findes der signatur for jorddiger, der kan være anlagt for at skabe læ for de nye, sårbare planter.

Poul Hansen var i det hele taget en opfindsom person. I 1860 konstruerede han en særlig plantespade, hvormed man i løst sand kunne stikke et dybt plantehul med lige sider, så planten kunne få roden ned i fugtig jord. Med et andet redskab, spjalten (plantejern), trykkede medhjælperen hullet til, så der ikke kom luft ned til rødderne. Disse redskaber vandt hurtigt indpas i andre klitplantager og blev derefter kendt som 'Poul Hansens Plantespade' og 'Poul Hansens Plantejern'.

Poul Hansens utrættelige arbejde med ledelsen af tilplantningen af Bordrup

Klitplantage blev hans livsværk, og da han i 1891 tog sin afsked, kunne han se tilbage på 38 år som klitplantør. Poul Hansen døde den 22. oktober 1893 og ligger begravet på kirkegården i Mosevrå.

Den 2. november 1893 kunne man i Ribe Amtstidende læse 'et Eftermæle' om Poul Hansen, hvor hans gode menneskelige egenskaber blev fremhævet. Han beskrives som en vellidt og myndig person, der nød stor respekt blandt medarbejdere og foresatte. Det nævnes også, at han "... for sin Flid og Dygtighed [blev] benådet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn."

Poul Hansens søn, Hans Poulsen, efterfulgte i 1891 sin far som klitplantør i Bordrup, en stilling som han bestred til 1917. Hans Poulsen døde i Mosevrå den 14. juli 1925.

Ulslo som festplads

I årene efter anden verdenskrig blev Ulslo i

Ungdomsforeningerne fra Oksby, Ho og Vejers opførte i flere år dilettantforestillinger i Ulslo.

'Elverhøj' blev opført i 1945.

Foto: Privateje.

I forestillingen 'Elverhøj' medvirkede blandt andre Signe Christensen, Vejers, og mejerist Sigurd Holdensen, Oksby.

Foto: Privateje.

nogle år indtil 1990 lejlighedsvis benyttet som festplads, hvor der blev spillet dilettantkomedier og afholdt grundlovsfester.

Informationer om dilettant (fælleslæsning) i Ulslo er meddelt af personer, som deltog aktivt i forestillingerne eller blot havde været tilskuere. Alle er enige om, at Ulslo først blev benyttet som festplads efter krigen, hvor de forskellige lokale foreninger blev aktive med fælles arrangementer. Det blev blandt andet en tradition, at ungdoms- og gymnastikforeningerne i Vejers, Oksby og Ho opførte dilettantforestillinger de tre steder i vinterhalvåret, og fra 1945 til slutningen af 1960'erne gik de sammen om en fælles forestilling i Ulslo sidst på sommeren.

Det er usikkert, hvornår Vejers-Grærup Gymnastikforening blev dannet, men foreningens forhandlingsprotokoller fra 1949 er bevaret.³⁴

Oxby Ungdomsforening blev stiftet i 1918. Den nye forening havde nogle gode år, hvor der blev arrangeret dilettant, danseaftener og sanglege, men kun indtil 1922, hvor en ny formand, den indremissionske lærer i Oksby, J. Olsen, fik afskaffet den

form for underholdning. Først et par år senere med en ny formand, kom der atter gang i foreningen.³⁵ Det fremgår ikke af protokollerne, om der dengang blev spillet dilettant i Ulslo.

Foreningen gik i stå under krigen, men begyndte så småt med aktiviteter i 1943, herunder samarbejde om arrangementer med Vejers-Grærup Gymnastik- og Ungdomsforening på Bordrup Kro.³⁶ Det var derfor nærliggende at benytte pladsen ved mindestenen i Ulslo som friluftsscene, hvor løvengen gav en fin og romantisk ramme for opførelsen af Elverhøj i 1945.

Flere arrangementer i Ulslo blev i nogle år afsluttet med dans og kaffebord på Bordrup Kro, der også blev anvendt som alternativ til friluftsscenen, når vejret var for dårligt til at vise forestillingen i Ulslo.

Forsvarets ekspropriationer i 1967-68, afvandring af unge mennesker fra landbruget og opløsning af Vejers-Grærup Gymnastik- og Ungdomsforening medførte, at fællesarrangementerne efterhånden ophørte. Bordrup Kro, der kom med under ekspropriationerne, blev lukket og senere revet

Foto fra 1954, hvor man opførte 'Et opgør'. Her kendes navnene på de medvirkende. Fra venstre: Erna Knudsen, Kristian Kristensen, Anna Nielsen (Jacobsen), Ansgar Andersen, Hans Jensen, Ervin Simonsen og Ruth Christiansen, alle fra Vejers samt Jacob Jacobsen fra Grærup. Foto: Privateje.

ned, hvilket – sammen med myggeplage i plantagen – var medvirkende til, at Ulslo blev opgivet som foreningernes festplads.

I 1950'erne blev de første grundlovsfester holdt i Ulslo eller på Bordrup Kro. På et tidspunkt, formentlig i 1960'erne, stoppede disse arrangementer samtidig med, at Bordrup Kro blev lukket. Grundlovsfesterne blev derefter i nogle år holdt på Blåvand Kro. Peder Th. Nielsen, Blåvand, fortæller, at festerne blev arrangeret af Blåvandshukafdelingen af Specialarbejderne i Danmark (SID).

I 1987 blev den tidligere tradition med grundlovsfester i Ulslo genoplivet, og det populære arrangement kunne trække op imod 80 mennesker.

Anna Jacobsen, Oksbøl, har fortalt, at de grundlovsfester i Ulslo, hun kunne huske, blev holdt sidst i 1980'erne. I et udateret avisudklip formentlig fra 1987, som hun havde gemt, kan man læse: *“På en af de skønneste pletter i vore store skovarealer bliver der grundlovsdag arrangeret en rigtig familiedag. I den del af Bordrup plantage, der benævnes Ulslo, har SID Fællesforeningerne i Blåvandshuk fun-*

Billede fra en dilettantforestilling i 1953. Foto: Blåvandshuk lokalhistoriske Arkiv.

Borgmester Edna Jessen, Oksbøl, på talerstolen ved grundlovs mødet i 1990. Foto: Blåvandshuk lokalhistoriske Arkiv.

det frem til for afvikling af grundlovs møde. Pladsen har tidligere været benyttet til formålet, men det menes at være mellem 25 og 30 år siden, det sidst er sket.” ...”Borgmester Sten Nielsen holder grundlovs talen.³⁷ Der er underholdning i to omgange med ’Æ Flyvsaan’ som aktører, og folkedanserne møder op i deres festlige dragter og viser deres dansekunnen. Hertil kommer indlæg af plantør Niels Raun-Pedersen, som vil fortælle om det meget spændende skovafsnit.”

Borgmester Edna Jessen holdt grundlovs talen ved den sidste fest i 1990, og lokale folkedansere gav opvisning.

Ulslo – et øjebliksbillede

En klar frostdag i januar 2015 gik jeg en tur til Ulslo for at få et aktuelt indtryk af stedet som inspiration til dette essay. Blandt flere

steder i klitplantagerne er Ulslo et af de steder, jeg ofte vender tilbage til. Man kan her opleve en intens atmosfære, hvor man næsten kan fornemme den historie, de gamle træer med deres ældede bark og krogede stammer kan fortælle. Gamle, let sammenfaldne jorddiger indrammer pladsen på begge sider, og fra åbningen mellem digerne fører en sti hen til plantørernes mindsten. Med sine enkeltstående birk og eg har pladsen nærmest karakter af løveng.

Ved mindstenen findes et plateau, der har været brugt som scene til dilettantkomedier og underholdning ved grundlovsfester. Bag stenen ligger en tysk bunker, og jeg har fået fortalt, at den blev brugt som omklædningsrum for amatørskuespillerne. Man klarede sig med beskedne faciliteter.

*Efter grundlovstalen
var der opvisning af fol-
kedans og anden under-
holdning.*

Grundlovsrådet 1990.

*Foto: Blåvandshuk
lokalhistoriske Arkiv.*

I 1996 – 25 år efter Klitvæsenets nedlæggelse – udførte den litauiske kunstner, Julius Urbanavičius, en interessant træskulptur til Ulslo. Den forestiller en klitplantør med knortekæp og jagthund. Hans ansigt er vejrbit, præget af vestenvind og knygende sand, men over hans hoved har kunstneren udskåret to agern som et symbol på, at klitterne grønnedes.

Syd for skovvejen kan man finde strukturer i skovbunden, der med lidt god vilje kan tolkes som rester af de gamle jorddiger og grøfter omkring to kvadratiske felter, der sammen med jorddigerne på pladsen overfor fremgår af Generalstabens kort fra 1870. På et tidspunkt, muligvis allerede midt i 1800-tallet, må disse anlæg have haft en praktisk funktion eventuelt i forbindelse

med vandreklittens tilplantning. Der skulle jo, som nævnt, bruges mange planter.

Langs skovvejen ind til Ulslo kan man opleve et alsidigt skovbillede, der viser en blanding af ældre bevoksninger med skovfyr, østrigsk fyr, ædelgran, eg og birk. Selve vandreklittens skråninger er mange steder dækket af tætte bjergfyrkrat.

I Naturstyrelsens driftsplan for Blåvandshuk er et mindre område i Ulslo udlagt som urørt skov. Det betyder, at der ikke må foretages traditionel skovdrift. Væltede træer bliver liggende, hvor de falder, og de vil efterhånden ved en naturlig succession bidrage til en øget biologisk mangfoldighed og danne økologiske nicher for en interessant svampeflora, insekter og andre organismer, hvilket igen betyder føde for sko-

Julius Urbanavičius skulptur af klitplantør, april 2015. Foto: Palle Uhd Jepsen.

vens fugle. Træer, der endnu står, men som måske har mistet toppen eller grene, bidrager med redesteder for hulrugende fugle som stor flagspætte, vendehal, træløber og mejser.

Betegnelsen urørt skov må ikke sammenlignes med begrebet naturskov. Klitplantagen er et kunstigt anlagt landskab ved plantning af både indførte træarter og hjemmehørende (endemiske) arter som eg og birk. Den første gruppe af blandt andet bjergfyr og østrigsk fyr, var forudsætningen for klitternes succesfulde tilplantning.

De naturhistoriske interesser i Ulslo skal

derfor ses i sammenhæng med en spændende kulturhistorie.

Tak

Flere personer har bidraget med informationer om Ulslos historie, og jeg vil gerne takke lektor Peder Gammeltoft, Afd. for Navneforskning, Københavns Universitet; Anni Skov Christensen og Kirsten Boldt Jensen, Blåvandshuk lokalhistoriske Arkiv; Anna Jacobsen, Oksbøl; Sven Wodschow, Naturstyrelsen Blåvandshuk; Gunder og Harry Gregersen, Ho; Jørgen og Karen Tøstesen, Blåvand; Peder Th. Nielsen, Blåvand og Sten Nielsen, Oksbøl.

Litteratur

- Blicher, Steen S., 1839 (genoptrykt i Ringkøbing 1965). *Vestlig Profil af Den Cimbriske Halvø*. København.
- Dalgas, C., 1830. *Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i økonomisk Henseende*. Femte Stykke, Ribe Amt. Det Kongelige Landhuusholdningsselskab. København.
- Fuglsang, A., 1947. *Bidrag til Sandflugtens Historie*. Jyske Samlinger, Bd. 5, række 9, s. 162-194.
- Grooss, R.C., 1847. *Veiledning ved Behandlingen af Sandflugtsstrækningerne i Jylland*. Det Kongelige Rentekammer. København.
- Jensen, F. (red.), 2008. *Sandflugt og klitfredning – erfaringer og status*. Miljøministeriet, By- og Landskabsstyrelsen.
- Jepsen, P.U. & Ploug, M., 2009. *Blåvand*. Museet for Vardø By og Omegn.
- Jepsen, P.U., 2013. *Ho, Langli og Skallingen*. Museet for Vardø By og Omegn.
- Lange, T., 1870. *Aaen og Havet*. København.
- Naturstyrelsen, 2013. *Driftsplan for Blåvandshuk 2012-2027*. BLH@nst.dk
- Skarregaard, P., 2008. *Kampen mod sandet*. Museet for Thy og Vester Hanherred.
- Thaarup, P., 1953. *Klitplantagerne 100 år efter plantningens begyndelse*. Landbrugsministeriet.
- Thuesen, H. & Christensen, F., 1952. *Om sandet dæmpedes*. Fra Ribe Amt., s. 96-109.

*Skovvejen fra Bordrup
til Ulslo i januar 2015.
Foto: Palle Uhd Jepsen.*

Noter

- 1 Jepsen & Ploug 2009, s. 43.
- 2 Jensen (red.) 2008, s. 7.
- 3 Jepsen & Ploug 2009, s. 44.
- 4 Skarregaard 2008, s. 10-11. Jepsen & Ploug 2009, s. 44.
- 5 Grooss 1847, s. XI.
- 6 Grooss 1847, s. 2.
- 7 Fuglsang 1947, s. 163.
- 8 Fuglsang 1947, s. 177.
- 9 Jensen 2008, s. 10. – Jepsen 2013, s. 30.
- 10 Dalgas 1830, s. 20-24.
- 11 Grooss 1847, s. 21-32.
- 12 Inddole: Arcalernes afgrænsning med en fredningslinje ved opsætning af doler, som kunne være græstuer eller lyngtørv på halvanden til to alen (94-125 cm).
- 13 Grooss 1847, s. 21-32. – Jepsen 2013, s. 30.
- 14 Kammerherre Riegels var postmester i Snoghøj, hvor han også drev en planteskole. Han havde erfaring med ledelse af plantinger på nogle midtjyske heder (Skarregaard 2008, s. 32).
- 15 Naturstyrelsens information.
- 16 Thaarup 1953, s. 26.
- 17 Sven Wodschow, personlig meddelelse.
- 18 Thaarup 1953, s. 32-34, 52-54 og 58.
- 19 Thaarup, 1953, s. 52.
- 20 Jensen 2008, s. 11.
- 21 Thaarup 1953, s. 48.
- 22 Thaarup 1954, s. 15.
- 23 Blicher 1839, s. 46-47.
- 24 Lange 1870, s. 3.

Henfaldne træer i såkaldt 'urørt skov' er til gavn for mange arter af dyr og planter.

Foto: Palle Uhd Jepsen.

25 Den gamle Oxby Kirke blev ødelagt af sandflugt og nedlagt i 1891. Den lå ved Bordrup Sandes sydlige rømme.

26 Videnskabernes Selskabs kortreferenc, vs08a_1.

27 Thuesen og Christensen 1953, s. 6, nævner, at Ulslo tidligere blev kaldt 'Ulfslaage' eller 'Ulvslaage'. Jeg har forelagt spørgsmålet for lektor Peder Gammeltoft, Københavns Universitet, Afd. for Navneforskning. Han forklarer, at på vestjysk udtales låge (laage) som 'lo' med en lang, lukket o-lyd. Det vil sige, at formen '-laage' og Vid. Selsk. korts '-loge' synes at afspejle et forsøg på at tolke '-lo' som et kendt ord.

28 Peder Gammeltoft, personlig meddelelse 2009.

29 P. Gammeltoft med henvisning til H.F. Feilberg, 1886-1914, i Bidrag til Ordbog over jydsk Almuesmaal, s. 376.

30 Naturstyrelsens information.

31 Senere ændret til Kort- og Matrikelstyrelsen og fra 2013 Geodatastyrelsen.

32 Thaarup 1953, s. 42.

33 Thuesen og Christensen 1952, s. 96-109.

34 Jepsen og Ploug 2006, side 85-87.

35 Jepsen og Ploug 2009, side 86-87.

36 Jepsen og Ploug 2009, side 87.

37 Sten Nielsen har oplyst, at han holdt grundlovstaler i 1987, 1988 og 1989. Hans taler findes på Blåvandshuk lokalhistorisk Arkiv.

Palle Uhd Jepsen (f. 1941). Bor i Wales sammen med sin kone, Rosemary Mason. Adresse: Hunters Hollow, Penmaen, Swansea SA3 2HQ, Storbritannien. E-mail: uhd@btinternet.com. Han har fra 1965 til 2003 som ansat på Vildtbiologisk Station, Kalø, ved Landbrugsministeriets Vildtforvaltning og Skov- og Naturstyrelsen primært arbejdet med forskning og overvågning af vandfugle og havpattedyr, naturforvaltning samt ledet oprettelse og drift af natur- og vildtreservater. Han har deltaget i forskningsprojekter på Svalbard og i Østgrønland samt skrevet flere bøger om natur- og kulturhistoriske emner herunder om arktiske forhold.

Referat fra generalforsamlingen den 25. marts 2015 på Gredstedbro Hotel

Dagsorden ifølge vedtægterne:

1. Som ordstyrer valgtes Hans Otto Pedersen, Brørup.
2. Formandens beretning blev godkendt uden bemærkninger.
3. Regnskabet blev godkendt uden kommentarer, men da kontingentindbetalingerne ikke længere kan dække udgifterne til trykning af årbogen, kom kassereren med nogle forslag til, hvordan balancen kan genoprettes.
4. Valg til bestyrelsen. På Valg var Mette Guldborg, Søren Mulvad og Mogens Hansen. Mette Guldborg modtog ikke genvalg, og i stedet valgtes Jeremy Watts, Vorbasse.
5. Valg af suppleanter. På valg var Jeremy Watts og Steen Rasmussen. I stedet for Jeremy Watts valgtes Knud Andreasen, Varde.
6. Valg af revisorer. På valg var Torben Hestehave og Henrik Præstholm. Torben Hestehave modtog ikke genvalg, og i stedet valgtes Hans Otto Pedersen, Brørup.
7. Kontingentet fastsattes uændret til 150 kr.
8. Det var ingen indkomne forslag.
9. Under eventuelt takkede formanden deltagerne og de afgangende bestyrelsesmedlemmer, hvorefter generalforsamlingen sluttede.

Efter generalforsamlingen fortalte forhenværende skoleinspektør Roll Præstegaard livligt og underholdende om Gredstedbroegnens udvikling og stedets særprægede beboere.

Formandens beretning 2014

Velkommen til Danmarks ældste historiske samfunds generalforsamling 2015.

I år er vi på et grænsehotel. Kongeåen, der i det forløbne år har været på tale adskillige gange, løber lige her forbi og har altid været skel mellem Slesvig og Kongeriget, vel især husket som sådan under de ca. 60 år, hvor Nordslesvig var under Tyskland. Man kommer ofte her på stedet til at tænke på både grænsegendarmer og smuglere. Men i aften mødes vi for at holde status over året 2014 i Historisk Samfund for Ribe Amt.

Efter generalforsamlingen 2014 på Kærgård Landbrugsskole, hvor vi fik to nye medlemmer i bestyrelsen, Mariann Ploug og Hans Sørensen, konstituerede vi os med mig som formand og Søren Mulvad som næstformand. Det var der egentlig ikke noget nyt i, men på kassererposten blev nu valgt Hans Sørensen, og som ny redaktør på årbogen Mariann Ploug. Som sekretær valgtes Mette Guldborg.

Det første arrangement efter generalforsamlingen var en aftentur i Ribe, hvor vi

Aftentur til Langli, august 2014. Foto: Steen Rasmussen.

beså det smukke nye torv omkring Domkirken. Richard Kværnø var guide på den spændende tur. Derefter gik vi ind i kirken og så det nye museum på Søndre Galleri. En spændende, velbesøgt aften.

Derefter havde vi igen forsøgt at arrangere en udflugt. Denne gang til Hagenskov Slot på Fyn, hvor tidligere landbrugsminister, godsejer Britta Schall Holberg, skulle vise om i slot og have. Turen måtte aflyses på grund af manglende tilslutning.

Det blev ikke tilfældet ved vores næste arrangement, Aftentur til Langli. Det blev en enorm succes. Vejret var ikke sådan lige med os, og vi måtte derfor afkorte turen lidt, idet chaufføren på traktorbussen ikke turde risikere, at vi alle skulle overnatte på

øen. Det var alligevel en pragtfuld aftentur til dette helt specielle sted i Ho Bugt.

I August blev årbog 2014 præsenteret på Ribes Vikinger i Ribe. Vi synes selv, at også denne årbog var god med ti artikler af vidt forskellig karakter. Efter præsentationen fortalte direktør for Sydvestjyske Museer, Flemming Just, om Ribes Vikingers nye udstilling, som der efterfølgende var adgang til, hvilket mange af de fremmødte benyttede sig af.

Vi samledes derefter på Bramming Egnsmuseum den 23. oktober, hvor museumsleder Mogens Hansen fortalte om, hvordan dagliglivet formede sig under Første Verdenskrig i Bramming og omegn. En meget velbesøgt aften omkring et spændende emne.

Det var vore arrangementer i 2014. Et godt år med mange gode dage, hvor vi har været samlet omkring forskellige emner, og hvor vi kan glæde os over at møde hinanden.

Vi har også dette år haft udgivelser. Det drejer sig om bogen "Krigen 1864 i Kongeåens Grænsesogne", som det takket være gode tilskud fra Velux Fonden, fonden Plan Danmark og Vejen Kommune blev muligt at udsende gratis til alle vore medlemmer. Vi er tilskudsgiverne her en meget stor tak skyldig.

Derefter har vi sammen med Museet for Varde By og Omegn og Varde Lokalhistoriske Arkiv, udgivet bogen "Et vestjysk apotekerhjem" af Carsten Teilmann Hald. En bog der på en charmerende og spændende måde fortæller om dette hus og dets usædvanlige indretning. Denne bog er ligeledes støttet af Velux Fonden samt af Varde Kommune m. fl.

Nu tror I måske, vi ikke har foretaget os andet i 2014 end at lave arrangementer og udgive bøger, men det er ikke tilfældet. Vi har i virkeligheden søsat en meget stor opgave, idet vi arbejder på en digitalisering af alle Historisk Samfunds årbøger udgivet siden 1903.

Det er en enorm opgave, der sker i samarbejde med Det Kongelige Bibliotek, hvor digitaliseringen foregår. For at digitaliseringen er lovlig, har vi måttet indsamle tilladelser fra samtlige årbogsforfattere fra de seneste 25 år. Dette har afstedkommet et stort arbejde, hvor vores nye redaktør Mariann Ploug har trukket en stor del af læsset. Men vi håber, at digitaliseringen vil blive til gavn og glæde for de mange, der rundt omkring i hele landet bruger vores

årbøger og henter oplysninger af slægts- og lokalhistorisk karakter.

Det er ikke helt klart, hvornår arbejdet vil være færdig, og man kan sidde hjemme ved computerskærmen og læse årbogen 1903, men vi håber, det bliver i 2015.

Programmet for 2015 er klar, og vi synes også det rummer gode forslag til ture og oplevelser. Der er atter i år arrangeret en tur til Skåne, Halland og Blekinge i samarbejde med Sydvestjysk Folkeuniversitet og museerne i Ribe, Esbjerg, Bramming, samt Det antikvariske Selskab i Ribe.

Vi har også en tur til Brunkulslejerne i Søby på programmet og håber, at vi denne gang får tilslutning til turen.

Som sædvanligt ved generalforsamlingen er der mange at takke. Først og fremmest vore tilskudsgivere, uden hvem vores økonomi ville blive anstrengt. Det er Lida og Oskar Niensens Fond i Esbjerg. Det er Esbjerg, Fanø og Vejen Kommuner. Fanø er ikke nævnt i regnskabet, men det er bare fordi, de først fik sendt pengene efter 1. januar.

Varde Kommune vil fremover kun støtte f.eks. bogudgivelser, der omhandler denne kommunes område, mens Billund Kommune som sædvanlig ikke støtter kulturelle formål som Historisk Samfund.

Personligt skylder jeg en stor tak til alle de medlemmer, jeg har mødt i årets løb, også tak til de medlemmer, jeg ikke har mødt, men som har støttet Historisk Samfund ved deres medlemskab.

En stor tak til bestyrelsen for gode møder og kontakter, og for overbærenhed, hvor jeg har fejlet eller manglet.

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

- arbejder for fremme af lokalhistorisk interesse

Årsregnskab 2014**Indtægter**

Kontingent		79.309,00
Tilskud til samløbet		12.600,00
Tilskud til udgivelser		35.000,00
Bogsalg		32.137,00
Text & Nøde (Copydan)		244,24
Renter, udbytte m.m.		<u>2.667,60</u>
Indtægter i alt		161.957,84

Udgifter

Årbog, tryk og redaktion	63.867,50	
Årbog, distribution	18.211,00	
Udgivelser, tryk og markedsføring	35.442,50	
Tilskud til bogen om Varde Apotek	10.000,00	
Møder, arrangementer m.v.	120,00	
Forsikring, revision	931,09	
Bank gebyr	642,50	
Årsprogram	5.656,25	
Telefon, internet, hjemmeside	8.336,75	
Udgifter til kontor, arkiv og boglager	8.217,90	
Kontorartikler, kuverter, mm	5.440,58	
Bestyrelsesmøder m. m	10.056,68	
Repræsentation, gaver	1.540,00	
Porto i øvrigt	6.582,76	
H.K. Kristensen prisen	<u>2.500,00</u>	177.545,41
Underskud		15.987,57

Status**Aktiver**

Kassebeholdning		0,00
Erhvervs giro 6043194		10.520,83
Erhvervs konto 6880004152		3.389,70
Vestjysk Bank		103.244,17
Investeringsbeviser		143.601,12
Boglager		<u>6.250,00</u>
Aktiver i alt		267.005,82

Passiver

Udbetalt til bogen om Varde Apotek		5.000,00
Egenkapital		<u>262.005,82</u>
Passiver i alt		267.005,82

Formand: Olga Pedersen, Vestergade 6670 Hulsted, tlf: 75 19 82 80, e-mail: olga.pedersen@historisk.dk
 Ekspedition: Hans Sørensen, Gl. Skolevej 9, 6600 Vejen, tlf: 76600474, e-mail: ansp@gaard@gmail.com
 CVR: 20870656, Bank: Danske Bank, konto nr. 15516043194, Hjemmeside: www.hist.samtid.dk

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

- arbejder for fremme af lokalhistorisk interesse

Egenkapital

Egenkapital pr. 1. januar 2014	276.810,72	
Kursændring investeringsbeviser	782,67	
Underskud 2014	<u>-15587,57</u>	
Egenkapital pr. 31. december 2014		167.005,82

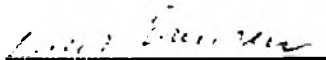
Sponsorer 2014.

Følgende fonde, institutioner og kommuner har i år støttet Historisk Samfunds arbejde.

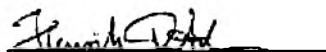
Tilskud til samfundet.		
Lida og Oskar Mølsens Fond	5.000,00	
Estbjerg Kommune	3.600,00	
Vejlun Kommune (bidrag for 2013 og 2014)	<u>4.000,00</u>	
		12.600,00
Tilskud til bogen om Krigen 1864		
Plan Danmark	30.000,00	
Velux Fonden	25.000,00	
Vejlun Kommune	<u>5.000,00</u>	
I alt		60.000,00

Tilskuddet fra Velux Fonden fremgår ikke af årsregnskabet, da beløbet er udbetalt direkte til trykkeriet.

d. 12-3-2015

Hans Sørensen, kasserer.

Henrik Præstholt, revisor.

Torben Hestehave, revisor.

Nye medlemmer 2014

Agnes M. Johannesen	Mosebjergvej 2	6862 Tistrup
Børge Konstmann	Skovgade 23	6760 Ribe
Ole Lindholdt	Glentevænget 3	6760 Ribe
Hans Peter Boysen	Kongeåvej 54	6600 Vejen
Johannes Garder	Villebølvej 14	6760 Ribe
Anna Schultz	Lyngparken 43	6670 Holsted
Anna Schelde	Åparken 81	6670 Holsted
Lise Aastrup	Kikhanebakken 103	2840 Holte
Holger Vad Sørensen	Amalievej 3, Sig	6800 Varde
Dorthe H. Kristiansen	Fridtjof Nansensvej 93	8200 Aarhus N
Martin Egelund Poulsen	Grønnegade 31, 1.tv.	6600 Vejen
Kirsten Hansen, Helge Paulsen	Vesterbyvej 17, Vilslev	6771 Gredstedbro
Sine Kristensen	Spillebjergvej 18	6760 Ribe
Bent Fyhn	Sønderskovvej 5, Nordenskov	6800 Varde
Knud Andreasen	Skovduevej 6	6800 Varde

Bibliografi 2014

Historisk Samfund for Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskrifter, der vedrører det gamle Ribe Amt. Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra biblioteker, museer, lokalarkiver og private personer, der velvilligt har stillet deres udgivelser til rådighed for redaktionen. Her vil man fortsat være taknemlig for oplysninger, der kan føre til, at listen bliver så komplet som muligt.

Årbøger og tidsskrifter

By, marsk og geest, 26. Kulturhistorisk tidsskrift for Sydvestjylland. Sydvestjyske Museer 2014.

Fra Ribe Amt 2014. Årbog for Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.

Levende viden, 2. årgang. Kulturhistorisk årbog for Esbjerg-Ribe-Fanø området. Sydvestjyske Museer 2014.

Lokalhistoriske meddelelser, nr. 1 og 2. Varde Lokalhistoriske Forening 2014.

Lokalårbogen 2014. Lokalhistorisk Forening for Brammingegnen 2014.

Museumsavisen, nr. 58, 2014. Udgivet af Museumsforeningen Sønderskov.

Opdatering 2013. Årbog for Museet for Varde By og Omegn & Ringkøbing-Skjern Museum. Skjern 2014.

Ribe Katedralskole 2014. Årsskrift 2014.

Ripenserbladet, nr. 2 og 3, 2014.

Sjæklen 2013. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. Esbjerg 2014.

Bøger

Bak, Peter: Borgmester fra Esbjerg, Henning Rasmussen – En Socialdemokratisk politiker. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Skriftrække B nr. 52. Esbjerg 2014.

Banke, Charlotte: Kitle, konger og kontorer – Esbjerg Sygehus 1940-65. Sydvestjysk Sygehus 2014.

Byskov, Søren (red.): Til havs efter tun – Dansk tunfiskeri i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat 1920-1960. Fiskeri- og Søfartsmuseet 2014.

Dall, Uwe: Ribe og omegn – 70 fortællinger. Sydvestjyske Museer 2014.

Hald, Carsten Teilman: Et vestjysk apotekerhjem. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Hjerting og Badhotellet – historier fra bugten, byen og badhotellet. 2014.

Jensen, Ernst Søgaard: Mellem præstegård og kirke. Åstrup by i 1950'erne. U.å.

Jensen, John V. og Jensen, Per Oscar: Otto Frello – I fantasiens landskab. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Jensen, Øivin: Jernedreng under besættelsen. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Skriftrække B nr. 51. Esbjerg 2014.

Jørgensen, Henning: Da Vester Nebel var sort/hvid – En historisk billedbog om Vester Nebel Sogn. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Skriftrække B nr. 53. Esbjerg 2014.

Pedersen, Olga: Krigen 1864 i Kongeåens Grænsesogne. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.

Søvsø, Morten: De kristne vikinger – og udgravninger ved Ribe Domkirke 2008-12. Sønderjyske Museer 2014.

Alsang

Blom, Verner: " – som om de kunne synges ud, tyskerne!" – Alsangen i 1940" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 66-77.

Amerika

Eibye, Hanne: "Den amerikanske drøm" i Lokalårbogen 2014, s. 40-43.

Søvsø, Mette Højmark og Just, Flemming: "Jacob A. Riis og den historiske sans" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 78-83.

Amsterdam

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i Hjerting og Badhotellet – historier fra bugten, byen og badhotellet. 2014, s. 7-25.

Pedersen, Max og Thuijs, Frans: "Fra Vadehavet til skafottet i Amsterdam – Om kriminaliteten blandt vadchavsmigranterne i 1600- og 1700-tallets Holland" i Sjæklen 2013, s. 9-27.

Anden Verdenskrig

Banke, Charlotte: *Kitler, konger og kontorer – Esbjerg Sygchus 1940-65*. Sydvestjysk Sygchus 2014.

Blom, Verner: " – som om de kunne synges ud, tyskerne!" – *Alsangen i 1940* i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 66-77.

Christensen, Anne Sofie Vemmelund: "Danmarks Flygtninge Museum" i *Opdatering 2013*, s. 48-54.

Jensen, John V.: "Danmark en god mand" i *Opdatering 2013*, s. 85-94.

Jensen, Mette Bjerrum & Jensen, Claus Kjeld: "Museumscenter Blåvand" i *Opdatering 2013*, s. 63-67.

Jensen, Øivin: *Jernedreng under besættelsen*. Esbjerg 2014.
Lundtofte, Henrik: "Drengene, havregrynsbakken og kogebogen – En brandfærlig sydvestjysk modstandshistorie" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 10-21.

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering 2013*, s. 119-131.

Therkelsen, Rasmus: "Fra frelserkaptajn til nazistisk sysseleder" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 96-109.

Apotekervæsen

Hald, Carsten Teilman: *Et vestjysk apotekerhjem*. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Arkæologi

Frandsen, Lene B.: "Bahrain" i *Opdatering 2013*, s. 160-166.
Frandsen, Lene B. & Jørgensen, Poul K.: "Årctis Arkæologi" i *Opdatering 2013*, s. 140-159.

Grundvad, Lars: "Guld fra Fæsted" i *Museumsavisen*, nr. 58, 2014, s. 4-7.

Grundvad, Lars og Poulsen, Martin Egelund: "Nørregårdgravpladsen fra tidlig enkeltgravskultur ved Nørre Holsted" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 7-18.

Jensen, Steen Thrané Frydenlund: "Oldtiden set fra oven – hvorledes gamle luftfotos gav ny viden om fortidens Tarp" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 34-41.

Jensen, Troels Bo: "Pottemageren i Enderup – en analyse af affaldet fra en middelalderlig pottemager i Sydvestjylland" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 39-55.
Knudsen, Maria: "Riber Ulfborg – en kamplads fra 1100-tallet" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 110-119.

Krøtel, Janne; Grundvad, Lars og Poulsen, Martin Egelund: "Et snit gennem Vcjen Kommune" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 41-48.

Søvsø, Morten: "Ansgars Kirke(gård) i Ribe" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 22-33.

Søvsø, Morten: *De kristne vikinger – og udgravninger ved Ribe Domkirke 2008-12*. Sydvestjyske Museer 2014.

Søvsø, Morten: "Jyske stormandsgårde i ældre middelalder – Primært belyst ved eksempler fra Ribe-egnen" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 19-38.

Boligindretning

Hald, Carsten Teilman: *Et vestjysk apotekerhjem*. Museet for Varde By og Omegn 2014.

By- og bygningshistorie

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Ejstrud, Jannic Uhr: "Ikke bare gamle huse – Nedslag i den bevaringsværdige bygningskultur i Nationalpark Vadehavet" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 84-95.

Jensen, John V. og Jensen, Per Oscar: *Otto Frello – I fantasiens landskab*. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Søvsø, Morten: *De kristne vikinger – og udgravninger ved Ribe Domkirke 2008-12*. Sydvestjyske Museer 2014.

Søvsø, Morten: "Ansgars Kirke(gård) i Ribe" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 22-33.

Søvsø, Morten: "Jyske stormandsgårde i ældre middelalder – Primært belyst ved eksempler fra Ribe-egnen" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 19-38.

Energiforsyning

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Petersen, Holger Munchaus: "Petroleumsfart under sejl" i *Sjæklen 2013*, s. 61-73.

Engvanding

Jensen, Sabine: "Provstgaards Hus i hjertet af Skjern Å" i *Opdatering 2013*, s. 68-73.

Villadsen, Hans Ole: "Engvandingkanaler i Alslev Sogn" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 117-124.

Erindringer

Byskov, Søren: "Hvalfangst ved Antarktis 1964-65 – En dansk messedreng blandt norske hvalfangere" i *Sjæklen 2013*, s. 81-93.

Pedersen, Olga: *Krigen 1864 i Kongeåens Grænsesogne*. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.

Fiskeri og hvalfangst

Back, Ronni Rix: "Dansk tunfiskeri 1921-1959" i Til havs efter tun – Dansk tunfiskeri i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat 1920-1960. Fiskeri- og Søfartsmuseet 2014, s. 49-102.

Byskov, Søren: "Almindelige fiskere og en ualmindelig fisk" i Til havs efter tun – Dansk tunfiskeri i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat 1920-1960. Fiskeri- og Søfartsmuseet 2014, s. 7-13.

Byskov, Søren: "Hvalfangst ved Antarktis 1964-65 – En dansk messedreng blandt norske hvalfangere" i Sjøaklen 2013, s. 81-93.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet. 2014, s. 29-41.

Holm, Asbjørn: "Skipperen, skuden, splejsen og skroget – et digitalt lærings spil om fiskeriets historie" i Sjøaklen 2013, s. 125-137.

Jacobsen, Jan Steen: "Fiskere og tunfiskeri i det sydlige Kattegat" i Til havs efter tun – Dansk tunfiskeri i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat 1920-1960. Fiskeri- og Søfartsmuseet 2014, s. 15-47.

Flygtninge

Christensen, Anne Sofie Vemmelund: "Danmarks Flygtninge Museum" i Opdatering 2013, s. 48-54.

Jensen, John V.: "Danmark en god mand" i Opdatering 2013, s. 85-94.

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i Opdatering 2013, s. 119-131.

Fritid og sport

Eg, Hans Aage: "Stjerneholdet" i Lokalårbogen 2014, s. 15-17.

Ploug, Mariann: "Isbjerg" i Opdatering 2013, s. 132-139.

Rasmussen, Anders Havgaard: "Bramming Mandskor 100 år" i Lokalårbogen 2014, s. 29-30.

Thurah, Christian dc: "Flyveugen i Varde 1911" i Lokalhistoriske meddelelser 2014, nr. 2, s. 12-24.

Færøerne

Mortensøn, Ole: "Skibsfarten til Færøerne under Den kongelige færøske Handel i 1709-1856" i Sjøaklen 2013, s. 41-59.

Havne og ladepladser

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet. 2014, s. 7-25.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet. 2014, s. 29-41.

Hekseprocesser

Jensen, Peter Munch: "En troldkvinde må du ikke lade leve" i By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 77-97.

Herregårde, borge og voldsteder

Frausing, Mikael: "Herregårde og oplevelsesøkonomi i Vestjylland" i Opdatering 2013, s. 55-62.

Jensen, Peter Munch: "En troldkvinde må du ikke lade leve" i By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 77-97.

Knudsen, Maria: "Riber Ulfborg – en kampplads fra 1100-tallet" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 110-119.

Kristiansen, Dorthe Haahr og Gammeltoft, Peder: "Nørholm – torp, fæstning og herregård" i Fra Ribe Amt 2014, s. 23-41.

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i Opdatering 2013, s. 119-131.

Hjemmeværnet

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i Opdatering 2013, s. 119-131.

Husflid og håndarbejde

Klitmøller, Linda: "Højskolernes Håndarbejde" – Nu på Sønderkov" i Museumsavisen, nr. 58, 2014, s. 8-11.

Jagt

Jensen, Sabine: "Provstgaardens Hus i hjertet af Skjern Å" i Opdatering 2013, s. 68-73.

Jubilæer

Holst, Jesper: "Kollektivet Hunderup" i Lokalårbogen 2014, s. 11-14.

Rasmussen, Anders Havgaard: "Bramming Mandskor 100 år" i Lokalårbogen 2014, s. 29-30.

Jøder

Mulvad, Søren: "Jødiske ripensere" i Fra Ribe Amt 2014, s. 7-22.

Kristendom og kirkehistorie

Jensen, Mogens: "2 1/3 kalv og 2 lam – sko til degnen og 1 tønde øl til deling" i Fra Ribe Amt 2014, s. 85-104.

Simonsen, Ingrid Sand: "Rollespil på Terp Spejdercenter" i Lokalårbogen 2014, s. 22-24.

Søvsø, Morten: "Ansgars Kirke(gård) i Ribe" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 22-33.

Søvsø, Morten: De kristne vikinger – og udgravninger ved Ribe Domkirke 2008-12. Sydvestjyske Museer 2014.

Trinkert, Julia: "Middelalderlig træskulptur og andet inventar fra nordslesvigske kirker i Sydvestjyske Museers samling" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 56-76.

Kongedå-grænsen

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Pedersen, Olga: *Krigen 1864 i Kongedåens Grænsesogne*. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.

Krigshistorie

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Hansen, Mogens: "Bramming-egnen under 1. Verdenskrig" i *Lokalårbogen* 2014, s. 60-62.

Junk, Niels Erik: "Veteranen Søren Peder "Skøtt" Jensen" i *Lokalårbogen* 2014, s. 57-59.

Nielsen, Karen Jermiin: "Ribe – en besat by i 1864" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 56-65.

Nielsen, Ole Nørskov: "Varde 1864" i *Lokalhistoriske meddelelser* 2014, nr. 1, s. 3-20.

Pedersen, Olga: *Krigen 1864 i Kongedåens Grænsesogne*. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.

Kroer og badehoteller

Petersen, Peter: "Badhotellets historie og ejere" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 65-72 og 77-119.

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badby" i *Opdatering* 2013, s. 25-47.

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering* 2013, s. 119-131.

Wiil, Lone: "Livet som stuepige i 1930'erne" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 73-76.

Kulturhistorie

Frederiksen, John: "Øen Jordsand – der var engang. Kulturhistoriske spor efter en forsvunden dansk hallig" i *Sjæklen* 2013, s. 95-103.

Hald, Carsten Teilman: *Et vestjysk apotekerhjem*. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Ringskov, Christian: "Årets bedste genstand" i *Opdatering* 2013, s. 113-118.

Kulturmiljø

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering* 2013, s. 119-131.

Kunst

Hahn-Pedersen, Morten: "Marsk-båd på kunstgalleri i London" i *Sjæklen* 2013, s. 117-123.

Jensen, John V. og Jensen, Per Oscar: *Otto Frello – I fantasiens landskab*. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Jørgensen, Aage: "Ribe-Samlingen og Vilhelm Kyhn" i *Ripenserbladet*, nr. 2, 2014, s. 43-46.

Rasmussen, Michael Højlund: "Malerikonservering" i *Opdatering* 2013, s. 109-112.

Trinkert, Julia: "Middelalderlig træskulptur og andet inventar fra nordslesvigske kirker i Sydvestjyske Museers samling" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 56-76.

Vester, Hans Christian: "Med mejsel som en pen – Billedhugger Laila Westergaard på Ribe Katedralskole" i *Ripenserbladet*, nr. 2, 2014, s. 38-42.

Landbohistorie

Jensen, Ejvind Busk og Olesen, Svenning: "En kladde – tyendeliv" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 125-142.

Jensen, Ernst Søgaard: *Mellem præstegård og kirke*. Åstrup by i 1950'erne. U.å.

Landsby- og stationsbyhistorie

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Jensen, Ernst Søgaard: *Mellem præstegård og kirke*. Åstrup by i 1950'erne. U.å.

Jørgensen, Henning: *Da Vester Nebel var sort/hvid – En historisk billedbog om Vester Nebel Sogn*. Esbjerg 2014.

Schultz, Anna: "Vejrup – bilernes by" i *Lokalårbogen* 2014, s. 52-56.

Ligestilling

Vestergaard, Anna Wowk: "Esbjergs kvinder til valg 1909-1918" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 42-55.

Lokalhistorie

Bjerg, Peder Løgstrup: "'Messinghøjgård' gennem syv generationer" i *Lokalhistoriske meddelelser* 2014, nr. 2, s. 3-11.

Jensen, Ejvind Busk og Olesen, Svenning: "En kladde – tyendeliv" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 125-142.

Jensen, Ernst Søgaard: *Mellem præstegård og kirke*. Åstrup by i 1950'erne. U.å.

Jensen, Ingrid: "En aftale er en aftale" i *Lokalårbogen* 2014, s. 25-28.

Jensen, Øivin: *Jernedreng under besættelsen*. Esbjerg 2014. Jørgensen, Henning: *Da Vester Nebel var sort/hvid – En*

historisk billedbog om Vester Nebel Sogn. Esbjerg 2014.
Nielsen, J. Ditlev: "Vi fandt den rigtige plet" i Lokalårbogen 2014, s. 31-35.
Pedersen, Kim Fabricius: "Smedegård" i Lokalårbogen 2014, s. 44-48.
Pedersen, Olga: Krigen 1864 i Kongeåens Grænsesogne. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.
Tirsgaard, Aage: "En faderskabssag i Skonager i 1857" i Fra Ribe Amt 2014, s. 113-116.

Lokalpolitik

Bak, Peter: Borgmester fra Esbjerg, Henning Rasmussen – En Socialdemokratisk politiker. Esbjerg 2014.
Nielsen, Ole Nørskov: "Byrådsvalget i Varde 1917" i Fra Ribe Amt 2014, s. 49-71.
Vestergaard, Anna Wowk: "Esbjergs kvinder til valg 1909-1918" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 42-55.

Museer og arkiver

Bøllund, Richard: "Muscet under overfladen – et indblik i arbejdet med den kulturhistoriske samling" i Sjaklen 2013, s. 139-147.
Christensen, Anne Sofie Vemmelund: "Danmarks Flygtninge Museum" i Opdatering 2013, s. 48-54.
Clausen, Kim: "Det store åbne museum" i Opdatering 2013, s. 14-24.
Holm, Asbjørn: "Skipperen, skuden, splejsen og skroget – et digitalt læringsspil om fiskeriets historie" i Sjaklen 2013, s. 125-137.
Jensen, Mette Bjerrum & Jensen, Claus Kjeld: "Museumscenter Blåvand" i Opdatering 2013, s. 63-67.
Jensen, Mette Bjerrum & Strandvig, Signe Diana: "Brugerundersøgelser på turistkysten" i Opdatering 2013, s. 74-84.
Jensen, Sabine: "Provstgaards Hus i hjertet af Skjern Å" i Opdatering 2013, s. 68-73.
Jørgensen, Aage: "Ribe-Samlingen og Vilhelm Kyhn" i Ripensrbladet, nr. 2, 2014, s. 43-46.
Klitmøller, Linda: "Højskolernes Håndarbejde" – Nu på Sønderkov" i Museumsavisen, nr. 58, 2014, s. 8-11.
Rasmussen, Michael Højlund: "Malerikonservering" i Opdatering 2013, s. 109-112.
Ringskov, Christian: "Hjorten og skoven" i Opdatering 2013, s. 101-108.
Ringskov, Christian & Justesen, Lasse: "Ringkøbing-Skjern Museum bag facaden" Opdatering 2013, s. 95-100.
Ringskov, Christian: "Årets bedste genstand" i Opdatering 2013, s. 113-118.

Søvsø, Mette Højmark og Just, Flemming: "Jacob A. Riis og den historiske sans" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 78-83.

Nationalparker

Ejstrud, Jannie Uhr: "Ikke bare gamle huse – Nedslag i den bevaringsværdige bygningskultur i Nationalpark Vadehavet" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 84-95.
Jensen, Sabine: "Provstgaards Hus i hjertet af Skjern Å" i Opdatering 2013, s. 68-73.

Naturforvaltning og genetik

Jensen, Lasse Fast; Poulsen, Søren Brandt og Svendsen, Jon Christian: "Fish and Chips – undersøgelser af snæblens (*Coregonus oxyrinchus*) tilpasninger til det lokale miljø" i Sjaklen 2013, s. 105-115.

Navneforskning

Kristiansen, Dorte Haahr og Gammeltoft, Peder: "Nørholm – torp, læstning og herregård" i Fra Ribe Amt 2014, s. 23-41.

Nordslesvig

Trinkert, Julia: "Middelalderlig træskulptur og andet inventar fra nordslesvigske kirker i Sydvestjyske Museers samling" i By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 56-76.

Personalhistorie

Bak, Peter: Borgmester fra Esbjerg, Henning Rasmussen – En Socialdemokratisk politiker. Esbjerg 2014.
Banke, Charlotte: Kitle, konger og kontorer – Esbjerg Sygehus 1940-65. Sydvestjysk Sygehus 2014.
Bjerg, Peder Løgstrup: "'Messinghøjgård' gennem syv generationer" i Lokalhistoriske meddelelser 2014, nr. 2, s. 3-11.
Boysen, Benny: "Et købmandsrederi i Lemvig" i Sjaklen 2013, s. 75-79.
Eibye, Hanne: "Den amerikanske drøm" i Lokalårbogen 2014, s. 40-43.
Hald, Carsten Teilmann: Et vestjysk apotekerhjem. Muscet for Varde By og Omegn 2014.
Høy-Nielsen, Aja: "Svend Aage Hanssen – læge, organisator og socialmediciner i Esbjerg" i Fra Ribe Amt 2014, s. 72-84.
Jensen, Ejvind Busk og Olesen, Svenning: "En kladde – tyndeliv" i Fra Ribe Amt 2014, s. 125-142.
Jensen, Ernst Søgaard: Mellem præstegård og kirke. Åstrup by i 1950'erne. U.å.
Jensen, Ingrid: "En aftale er en aftale" i Lokalårbogen 2014, s. 25-28.

Jensen, John V.: "Danmark en god mand" i Opdatering 2013, s. 85-94.

Jensen, John V. og Jensen, Per Oscar: Otto Frello – I fantasiens landskab. Museet for Varde By og Omegn 2014.

Jensen, Øivin: Jernedrcng under besættelsen. Esbjerg 2014.

Junk, Niels Erik: "Veteranen Søren Peder "Skøtt" Jensen" i Lokalårbogen 2014, s. 57-59.

Jørgensen, Henning: Da Vester Nebel var sort/hvid – En historisk billedbog om Vester Nebel Sogn. Esbjerg 2014.

Klitmøller, Linda: "Højskolernes Håndarbejde" – Nu på Sønderkov" i Museumsavisen, nr. 58, 2014, s. 8-11.

Larsen, Anna Mohr og Vester, Hans Christian: "Livets arabesk og en gammel skolebog" i Ribe Katedralskole 2014, s. 63-65.

Mulvad, Søren: "Jødiske ripensere" i Fra Ribe Amt 2014, s. 7-22.

Nielsen, Birthe Højby: "Om kordirigenten, cand.mag. Minna Hess Thaysen f. Haar" i Ripenserbladet, nr. 2, 2014, s. 47-51.

Nielsen, J. Ditlev: "Vi fandt den rigtige plet" i Lokalårbogen 2014, s. 31-35.

Nielsen, Ole Nørskov: "Byrådsvalget i Varde 1917" i Fra Ribe Amt 2014, s. 49-71.

Nielsen, Ole Nørskov: "Varde 1864" i Lokalhistoriske meddelelser 2014, nr. 1, s. 3-20.

Pedersen, Olga: Krigen 1864 i Kongeåens Grænsesogne. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.

Petersen, Peter: "Badehotellet historie og ejere" i Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet. 2014, s. 65-72 og 77-119.

Søvsø, Mette Højmark og Just, Flemming: "Jacob A. Riis og den historiske sans" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 78-83.

Therkelsen, Rasmus: "Fra frelserkaptajn til nazistisk systelleder" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 96-109.

Thurah, Christian dc: "Flyveugen i Varde 1911" i Lokalhistoriske meddelelser 2014, nr. 2, s. 12-24.

Tirsgaard, Aage: "En faderskabssag i Skonager i 1857" i Fra Ribe Amt 2014, s. 113-116.

Vejrup, Kristian: "Siska" i Lokalårbogen 2014, s. 49-51.

Politik

Bak, Peter: Borgmester fra Esbjerg, Henning Rasmussen – En Socialdemokratisk politiker. Esbjerg 2014.

Therkelsen, Rasmus: "Fra frelserkaptajn til nazistisk systelleder" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 96-109.

Pottemager

Jensen, Troels Bo: "Pottemageren i Enderup – en analyse af affaldet fra en middelalderlig pottemager i Sydvestjylland" i By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 39-55.

Retshistorie

Jensen, Peter Munch: "En troldkvinde må du ikke lade leve" i By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 77-97.

Pedersen, Max og Thuijs, Frans: "Fra Vadehavet til skafottet i Amsterdam – Om kriminaliteten blandt vadehavsmigranterne i 1600- og 1700-tallets Holland" i Sjaklen 2013, s. 9-27.

Therkelsen, Rasmus: "Fra frelserkaptajn til nazistisk systelleder" i Levende viden, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 96-109.

Tirsgaard, Aage: "En faderskabssag i Skonager i 1857" i Fra Ribe Amt 2014, s. 113-116.

Skibe og skibsfart

Boysen, Benny: "Et købmandsrederi i Lemvig" i Sjaklen 2013, s. 75-79.

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet. 2014, s. 7-25.

Guldberg, Mette: "Fartøjer i det nordlige Vadehav" i Sjaklen 2013, s. 29-39.

Hahn-Pedersen, Morten: "Marsk-båd på kunstgalleri i London" i Sjaklen 2013, s. 117-123.

Mortensøn, Ole: "Skibsfarten til Færøerne under Den kongelige færøske Handel i 1709-1856" i Sjaklen 2013, s. 41-59.

Petersen, Holger Munchaus: "Petroleumsfart under sejl" i Sjaklen 2013, s. 61-73.

Skolevæsen

Jensen, Ingrid: "Folkeskolen 1814-2014" i Lokalårbogen 2014, s. 36-39.

Klitmøller, Linda: "Højskolernes Håndarbejde" – Nu på Sønderkov" i Museumsavisen, nr. 58, 2014, s. 8-11.

Larsen, Anna Mohr og Vester, Hans Christian: "Livets arabesk og en gammel skolebog" i Ribe Katedralskole 2014, s. 63-65. Ripenserbladet, nr. 3, 2014.

Vester, Hans Christian: "Med mejsel som en pen – Billedhugger Laila Westergaard på Ribe Katedralskole" i Ripenserbladet, nr. 2, 2014, s. 38-42.

Socialhistorie

Holst, Jesper: "Kollektivt Hundecrup" i Lokalårbogen 2014, s. 11-14.

Jensen, Ejvind Busk og Olesen, Svenning: "En kladde – tyendelv" i Fra Ribe Amt 2014, s. 125-142.

Tirsgaard, Aage: "En faderskabssag i Skonager i 1857" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 113-116.

Vejrup, Kristian: "Siska" i *Lokalårbogen* 2014, s. 49-51.

Sprog og skrift

Mulvad, Søren: "Lidt om Ribecgnens dialekt" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 105-112.

Mørup, Poul Erik: "Slutrunerne på Maltstenen" i *Muscumsavisen*, nr. 58, 2014, s. 11-15.

Søvsø, Morten: "Ansgars Kirke(gård) i Ribe" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 22-33.

Sygehus- og sundhedsvæsen

Banke, Charlotte: *Kitler, konger og kontorer – Esbjerg Sygehus 1940-65*. Sydvestjysk Sygehus 2014.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 29-41.

Høy-Nielsen, Aja: "Svend Aage Hanssen – læge, organisator og socialmediciner i Esbjerg" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 72-84.

Thomsen, Mette Marie: "Min tid som hjemmesygeplejerske" i *Lokalårbogen* 2014, s. 18-21.

Teater og musik

Knudsen, Rikke Bøgsted: "'Lille' Kaj Lauridsen og pigtråden" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 120-133.

Simonsen, Ingrid Sand: "Rollespil på Terp Spejdercenter" i *Lokalårbogen* 2014, s. 22-24.

Thodsen, Per: "Gadespejlet – Bramming" i *Lokalårbogen* 2014, s. 8-10.

Toldvæsen

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 7-25.

Guldberg, Mette: "Fartøjer i det nordlige Vadhav" i *Sjæklen* 2013, s. 29-39.

Turisme

Clausen, Kim: "Det store åbne museum" *Opdatering* 2013, s. 14-24.

Frausing, Mikael: "Herregårde og oplevelsesøkonomi i Vestjylland" i *Opdatering* 2013, s. 55-62.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 29-41.

Jensen, Mette Bjerrum & Strandvig, Signe Diana: "Brugerundersøgelser på turistkysten" i *Opdatering* 2013, s. 74-84.

Petersen, Peter: "Badehotellets historie og ejere" i *Hjerting*

og *Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 65-72 og 77-119.

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badeby" i *Opdatering* 2013, s. 25-47.

Wiil, Lone: "Livet som stuepige i 1930'erne" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 73-76.

Udvandring

Eibye, Hanne: "Den amerikanske drøm" i *Lokalårbogen* 2014, s. 40-43.

Pedersen, Max og Thuijs, Frans: "Fra Vadhavet til skafottet i Amsterdam – Om kriminaliteten blandt vadehavsmigranterne i 1600- og 1700-tallets Holland" i *Sjæklen* 2013, s. 9-27.

Vadehavet

Frederiksen, John: "Øen Jordsand – der var engang. Kulturhistoriske spor efter en forsvunden dansk hallig" i *Sjæklen* 2013, s. 95-103.

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 7-25.

Guldberg, Mette: "Fartøjer i det nordlige Vadhav" i *Sjæklen* 2013, s. 29-39.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 29-41.

Pedersen, Max og Thuijs, Frans: "Fra Vadhavet til skafottet i Amsterdam – Om kriminaliteten blandt vadehavsmigranterne i 1600- og 1700-tallets Holland" i *Sjæklen* 2013, s. 9-27.

Vadehavets dyreliv

Jensen, Lasse Fast: "Vadhavet" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 45-61.

Virksomheder

Jensen, Ingrid: "En aftale er en aftale" i *Lokalårbogen* 2014, s. 25-28.

Schultz, Anna: "Vejrup – bilernes by" i *Lokalårbogen* 2014, s. 52-56.

Billund Kommune

Grindsted

Jensen, Mogens: "2 1/3 kalv og 2 lam – sko til degnen og 1 tønde øl til deling" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 85-104.

Esbjerg Kommune*Bramming*

Blom, Verner: "" – som om de kunne synges ud, tyskerne!" – Alsangen i 1940" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 66-77.

Eg, Hans Aage: "Stjerneholdet" i *Lokalårbogen* 2014, s. 15-17.

Hansen, Mogens: "Bramming-egnen under 1. Verdenskrig" i *Lokalårbogen* 2014, s. 60-62.

Pedersen, Kim Fabricius: "Smedegård" i *Lokalårbogen* 2014, s. 44-48.

Rasmussen, Anders Havgaard: "Bramming Mandskor 100 år" i *Lokalårbogen* 2014, s. 29-30.

Thodsen, Per: "Gadespejlet – Bramming" i *Lokalårbogen* 2014, s. 8-10.

Thomsen, Mette Maric: "Min tid som hjemmesygeplejerske" i *Lokalårbogen* 2014, s. 18-21.

Darum

Vejrup, Kristian: "Siska" i *Lokalårbogen* 2014, s. 49-51.

Enderup

Jensen, Troels Bo: "Pottemageren i Enderup – en analyse af affaldet fra en middelalderlig pottemager i Sydvestjylland" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 39-55.

Esbjerg

Bak, Peter: Borgmester fra Esbjerg, Henning Rasmussen – En Socialdemokratisk politiker. Esbjerg 2014.

Banke, Charlotte: Kitle, konger og kontorer – Esbjerg Sygehus 1940-65. Sydvestjysk Sygehus 2014.

Blom, Verner: "" – som om de kunne synges ud, tyskerne!" – Alsangen i 1940" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 66-77.

Bøllund, Richard: "Musset under overfladen – et indblik i arbejdet med den kulturhistoriske samling" i *Sjæklen* 2013, s. 139-147.

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 7-25.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 29-41.

Holm, Asbjørn: "Skipperen, skuden, splejsten og skroget – et digitalt læringsspil om fiskeriets historie" i *Sjæklen* 2013, s. 125-137.

Høy-Nielsen, Aja: "Svend Aage Hanssen – læge, organisator og socialmediciner i Esbjerg" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 72-84.

Knudsen, Rikke Bøgsted: "'Lille' Kaj Lauridsen og pigtråden" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 120-133.

Lundtofte, Henrik: "Drængene, havregrynsbakken og køgebogen – En brandfarlig sydvestjysk modstandshistorie" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 10-21.

Therkelsen, Rasmus: "Fra frelseskaptajn til nazistisk selskaber" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 96-109.

Vestergaard, Anna Wowk: "Esbjergs kvinder til valg 1909-1918" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 42-55.

Estrup

Jensen, Peter Munch: "En troldkvinde må du ikke lade leve" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 77-97.

Hjerting

Guldberg, Mette: "Det maritime Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 7-25.

Guldberg, Mette: "Fartøjer i det nordlige Vadehav" i *Sjæklen* 2013, s. 29-39.

Hansen, Lulu Anne: "Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 29-41.

Petersen, Peter: "Badehotellets historie og ejere" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 65-72 og 77-119.

Wiil, Lone: "Livet som stuepige i 1930'erne" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet*. 2014, s. 73-76.

Hjortkjær

Jensen, Ingrid: "Folkeskolen 1814-2014" i *Lokalårbogen* 2014, s. 36-39.

Hunderup

Holst, Jesper: "Kollektivet Hunderup" i *Lokalårbogen* 2014, s. 11-14.

Hviding

Søvsø, Morten: "Jyske stormandsgårde i ældre middelalder – Primært belyst ved eksempler fra Ribe-egnen" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 19-38.

Jerne

Jensen, Øivin: Jermedreng under besættelsen. Esbjerg 2014.

Kalvslund

Søvsø, Morten: "Jyske stormandsgårde i ældre middelalder – Primært belyst ved eksempler fra Ribe-egnen" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 19-38.

Lustrup

Søvsø, Morten: "Jyske stormandsgårde i ældre middelalder – Primært belyst ved eksempler fra Ribe-egnen" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 19-38.

Ribe

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Hald, Carsten Teilman: *Et vestjysk apotekerhjem*. Museet for Vardø By og Omegn 2014.

Jensen, Peter Munch: "En troldkvinde må du ikke lade leve" i *By, marsk og geest*, 26. Sydvestjyske Museer 2014, s. 77-97.

Jørgensen, Aage: "Ribe-Samlingen og Vilhelm Kyhn" i *Ripenserbladet*, nr. 2, 2014, s. 43-46.

Knudsen, Maria: "Riber Ullsborg – en kamplads fra 1100-tallet" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 110-119.

Larsen, Anna Mohr og Vester, Hans Christian: "Livets arabesk og en gammel skolebog" i *Ribe Katedralskole* 2014, s. 63-65.

Mulvad, Søren: "Jødiske ripensere" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 7-22.

Mulvad, Søren: "Lidt om Ribecognens dialekt" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 105-112.

Nielsen, Birthe Højby: "Om kordirigenten, cand.mag. Minna Hess Thaysen f. Haar" i *Ripenserbladet*, nr. 2, 2014, s. 47-51.

Nielsen, Karen Jeremiin: "Ribe – en besat by i 1864" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 56-65.

Ripenserbladet, nr. 3, 2014.

Søvsø, Mette Højmark og Just, Flemming: "Jacob A. Riis og den historiske sans" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 78-83.

Søvsø, Morten: "Ansgars Kirke(gård) i Ribe" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 22-33.

Søvsø, Morten: *De kristne vikinger – og udgravninger ved Ribe Domkirke 2008-12*. Sydvestjyske Museer 2014.

Vester, Hans Christian: "Med mejsel som en pen – Billedhugger Laila Westergaard på Ribe Katedralskole" i *Ripenserbladet*, nr. 2, 2014, s. 38-42.

Spandet

Dall, Uwe: *Ribe og omegn – 70 fortællinger*. Sydvestjyske Museer 2014.

Tarp

Jensen, Steen Thrane Frydenlund: "Oldtiden set fra oven – hvorledes gamle luftfotos gav ny viden om fortidens Tarp" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 34-41.

Nielsen, J. Ditlev: "Vi fandt den rigtige plet" i *Lokalårbogen* 2014, s. 31-35.

Simonsen, Ingrid Sand: "Rollespil på Terp Spejdercenter" i *Lokalårbogen* 2014, s. 22-24.

Vejrup

Jensen, Ingrid: "En aftale er en aftale" i *Lokalårbogen* 2014, s. 25-28.

Schultz, Anna: "Vejrup – bilernes by" i *Lokalårbogen* 2014, s. 52-56.

Vester Nebel

Jørgensen, Henning: *Da Vester Nebel var sort/hvid – En historisk billedbog om Vester Nebel Sogn*. Esbjerg 2014.

Vong

Junk, Niels Erik: "Veteranen Søren Peder 'Skøtt' Jensen" i *Lokalårbogen* 2014, s. 57-59.

Fanø Kommune

Ejstrud, Jannic Uhr: "Ikke bare gamle huse – Nedslag i den bevaringsværdige bygningskultur i Nationalpark Vadehavet" i *Levende viden*, 2. årgang. Sydvestjyske Museer 2014, s. 84-95.

Guldborg, Mette: "Fartøjer i det nordlige Vadehav" i *Sjæklen* 2013, s. 29-39.

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badby" *Opdatering* 2013, s. 25-47.

Vardø Kommune*Alslev*

Villadsen, Hans Ole: "Engvandingskanaler i Alslev Sogn" i *Fra Ribe Amt* 2014, s. 117-124.

Blåvand

Jensen, Mette Bjerrum & Jensen, Claus Kjeld: "Museumscenter Blåvand" i *Opdatering* 2013, 63-67.

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badby" i *Opdatering* 2013, s. 25-47.

Frisvad

Bjerg, Peder Løgsttrup: "'Messinghøjgård' gennem syv generationer" i *Lokalhistoriske meddelelser* 2014, nr. 2, s. 3-11.

Henne

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badby" i *Opdatering 2013*, s. 25-47.

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering 2013*, s. 119-131.

Ho

Guldborg, Mette: "Fartøjer i det nordlige Vadehav" i *Sjæklen 2013*, s. 29-39.

Isbjerg

Ploug, Mariann: "Isbjerg" i *Opdatering 2013*, s. 132-139.

Nymindesgab

Jensen, Mette Bjerrum & Strandvig, Signe Diana: "Brugerundersøgelser på turistikysten" i *Opdatering 2013*, s. 74-84.

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badby" i *Opdatering 2013*, s. 25-47.

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering 2013*, s. 119-131.

Nørholm

Frausing, Mikael: "Herregårde og oplevelsesøkonomi i Vestjylland" i *Opdatering 2013*, s. 55-62.

Kristiansen, Dorthe Haahr og Gammeltoft, Peder: "Nørholm – torp, fæstning og herregård" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 23-41.

Oksbøl

Christensen, Anne Sofie Vemmelund: "Danmarks Flygtninge Museum" i *Opdatering 2013*, s. 48-54.

Søvig

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering 2013*, s. 119-131.

Thorstrup

Jensen, Ejvind Busk og Olesen, Svenning: "En kladde – tyendeliv" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 125-142.

Varde

Guldborg, Mette: "Det maritime Hjerting" i *Hjerting og Badehotellet – historier fra bugten, byen og badehotellet. 2014*, s. 7-25.

Hald, Carsten Teilman: *Et vestjysk apotekerhjem. Museet for Varde By og Omegn 2014.*

Jensen, John V. og Jensen, Per Oscar: *Otto Frello – I fantasiens landskab. Museet for Varde By og Omegn 2014.*

Nielsen, Ole Nørskov: "Byrådsvalget i Varde 1917" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 49-71.

Nielsen, Ole Nørskov: "Varde 1864" i *Lokalhistoriske meddelelser 2014*, nr. 1, s. 3-20.

Thurah, Christian de: "Flyveugen i Varde 1911" i *Lokalhistoriske meddelelser 2014*, nr. 2, s. 12-24.

Tirsgaard, Aage: "En faderskabssag i Skonager i 1857" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 113-116.

Vejers

Ploug, Mariann: "Kurbad eller badby" i *Opdatering 2013*, s. 25-47.

Øse

Ploug, Mariann & Jensen, John V.: "Kulturmiljøer i Varde Kommune" i *Opdatering 2013*, s. 119-131.

Vejen Kommune

Krøtel, Jannic; Grundvad, Lars og Poulsen, Martin Egglund: "Et snit gennem Vejen Kommune" i *Fra Ribe Amt 2014*, s. 41-48.

Fæsted

Grundvad, Lars: "Guld fra Fæsted" i *Museumsavisen*, nr. 58, 2014, s. 4-7.

Holsted

Grundvad, Lars og Poulsen, Martin Egglund: "Nørregårdgravpladsen fra tidlig enkeltgravskultur ved Nørre Holsted" i *By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014*, s. 7-18.

Sønderskov

Jensen, Peter Munch: "En troldkvinde må du ikke lade leve" i *By, marsk og geest, 26. Sydvestjyske Museer 2014*, s. 77-97.

Klitmøller, Linda: "Højskolernes Håndarbejde" – Nu på Sønderskov" i *Museumsavisen*, nr. 58, 2014, s. 8-11.

Åstrup

Jensen, Ernst Søgaard: *Mellem præstegård og kirke. Åstrup by i 1950'erne. U.å.*

Pedersen, Olga: *Krigen 1864 i Kongeåens Grænsesogne. Historisk Samfund for Ribe Amt 2014.*

Register 2015

Forfatterregister

B	
Bentsen, Lars Chr., Aarhus	25
G	
Grundvad, Bente, Ribe	7, 15
Grundvad, Lars, Sønderkov	16
H	
Hald, Carsten Teilman, København	66
J	
Jensen, Mogens, Grindsted	38
Jepsen, Palle Uhd, Wales	101
K	
Klaas, Gabriele, Hilchenbach, Tyskland	93
Krøtel, Janne, Sønderkov	16

Personregister

A	
Albrecht, Wilhelm, kgl. operasanger	90
Andersen, H.C.	46
Andresson, Anna Cathrine, født Rønnow	75
Andresson, Tønjes, branddirektøren i Ribe	75
B	
Ballin, Samuel, købmand	68, 88
Balslev, Carl Andreas, landinspektør	77
Bang, Peter Georg, etatsråd	79
Bang, Theodor Suhr	82
Bendtsen, Bendt	82
Bendtsen, C.H.A., rektor	82
Bendtsen, Stine, født Hyphoff	82
Biehl, Charlotte	84
Bjelke, Severin, jernstøber	90
Blicher, Steen Steensen, præst og forfatter	106
Blom, Elise	83
Blom, J. J. Gram, overtoldinspektør	83
Broust, Anna Margrethe, født Andresson	75, 76
Broust, Jens Andreas, kontorist	76
C	
Christensen, Balthasar Mathias, præst	86
Christensen, Conrad	86
Christensen, Ingeborg Christine, født Eilschou	86
Christensen, Laurette	86, 87
Christensen, Lauritz, købmand og værtshusholder	87
Christian Frederik, prins	42
Christian III	103
Christian IV	53
Christian VII	104
Clausen, H.G., stiftsprovst	56

D	
Dahl, Peter, hofpianist	90
Dalgas, C.	105, 118
Danner, grevinde	91
Daugaard, Jacob Brøgger, biskop i Ribe	63, 82
Daugaard, Petrus Janus, cand.teol.	82
de Hansen, Cathrine Marie, oberstinde	84
de Hansen, Sophie Charlotte, gift d'Origny	84
Diechmann, Charlotte	87
Diechmann, Frederik, kancellisekretær	87
Diechmann, Nie, født Hanssen	87
d'Origny, Anne Hedevig, født Schultz, oberstinde	84, 86
d'Origny, Edle Johanne Sophie, født Cederfeldt	84
d'Origny, Emil, adjunkt	84-86, 91
d'Origny, Frederik Julius, oberst	84
d'Origny, Fritz, havebrugskandidat	86
d'Origny, Fritz, toldinspektør	84
d'Origny, Henri Alexis, fransk officer	84
d'Origny, Jacobine	86
d'Origny, Laura	86
E	
Eilschou, Andreas Michael, apoteker	68, 71, 82
Eilschou, Christian, apoteker	72, 74
Eilschou, Christian Cornelius, apoteker	68, 71
Eilschou, Elisabeth	73, 82
Eilschou, Henriette	70, 73, 82
Eilschou, Ingeborg Kirstine, gift Tranberg	71-73, 81, 82, 84, 87, 90
Eilschou, Jacobine Laurence, gift Nielsen, apotekerfrue	66-91
Eilschou, Mathias v. Westen, præst	87
Eilschou, Sidse, født Hansdatter	75

Eilschou, Sophie, gift Kücker og d'Origny	70, 73, 82, 84, 86, 87	Hanssen, Stephan, købmand	87	Kong Frederik VI	89
Eilsschou, Emil Christian, apoteker	75	Helene, datter af Kong Valdemar den Store	26	Kong Frederik VII	91
F		Hellesten, Charlotte	83	Kong Niels	29
Farver, Marianne	98	Helms, Jacob, adjunkt	79	Kong Svend Estridsens	31
Feilberg, H.F., folkemindesamleren	80	Holm, I..	82	Kong Valdemar Sej, søn af Kong Valdemar den Store	26, 29
Ferslev, Maren Witt, født Wittusen	83	Holten, Hans Edvard, kammerjunker, oberst	79	Kücker, Peter Christian	73
Ferslev, Søren Parmo, prokurator og stiftskasserer	83	Hostrup, C., digterpræst	44	Kücker, Wilhelmine	70, 73, 82, 85, 87
Fischer, Jean Arnold, adjunkt	77	Hoyer, Arne, Henne Strand	98	L	
Fischer, Julie gift Balslev	77	Hoyer, Birthe	98	Lange, Thomas, forfatter	106
Friis, Jacobine, født Nielsen, apotekerfrue	90	Hoyer, Ditte, Henne Strand	98	Larsen, Magnus Enggaard, købmand,	
Frost, Peter Nicolai, domprovst, dr.phil.	46	Hoyer, Jørgen	98	Henne Strand	95, 97, 99
Fuglsang, A.	105	Hundrup, Carl Vilhelm, præst	87	Lauridsen, Birgitte, Tarp	110
G		Hyphoff, Emil, redaktør	68, 82-83, 85, 87	Leschly, Peter, major	79
Gammeltoft, Peder, lektor	110, 118	I		Lundager, Søren, købmand	76
Gerhard af Holsten, greve	26-27	Ipsen, Edvard, hoflæge, professor	78	Lunn, borgmester i Eckernförde	80
Glahn, Hugo, ingeniør ved Københavns befæstning	77	J		Lyhne, Ane, født Koch	87
Grandjean, P.B.	26-27	Jacobsen, Anna, Oksbøl	115, 118	M	
Grooss, R. Christian, kamnerråd og sandflugtskommissær	104-105, 118	Jacobsen, Niels, købmand	76	Mackeprang, M.	29
Grundtvig	46, 60	Jensen, Ernst	80	Madsen, Frederik, Billund Mark	48
H		Jensen, Hans Diderik, købmand	81	Madsen, Jens, I.øvlund	62
Hansen, Carl August, organist	89	Jensen, Laurence Sophie, født Bildsøe	81	Manicus, Christine	80
Hansen, Constantin, kunstner	75	Jensen, Søren Hansen, distriktslæge på Fanø	77	Manicus, Christine Rosine	80
Hansen, Frederik Darkvard, forpagter på Lønborggård	73	Jessen, Edna, borgmester	116	Manicus, Claus, Regimentskirurg og redaktør	80
Hansen, Jens Peter, distriktslæge i Grindsted	61	Johne, Anna Dorothea, moder til sognepræst Johan S. Schmidt	39, 41	Matthison-Hansen, Hans, komponisten	89
Hansen, N.K., købmand, Henne Strand	99-100	Jørne, Johan Sigismund, postmester og justitsråd	39	Mejsling, rektor	46
Hansen, Poul (1809-1893), klitplantør	102, 109-110, 112-113	K		Middelboe, J., enkebispede	81
Hansen, Søren Bagge, sognefoged	50	Kierckebye, Jens Jensen, degn	52, 56, 61	Moldesen, Hans, Måde	37
Hanssen, Anania, gift Eilschou og von Stöcken, apotekerfrue	68, 71, 72, 73, 80, 82, 84, 87	Kierkegaard, Søren	46	Mørch, Joseph Herman, major	80
Hanssen, Grethe	87	Kjær, Rebekka, fru stiftsfysikus	87	Mørk, Mouritz, præst	90
Hanssen, Henric, snedkermester	70	Klem, Christian, doktor	88	N	
Hanssen, Johanne, født Diechmann Loft	87	Klem, Frederik Christian	88	Nees, sandflugtskommissær	110, 112
Hanssen, Julie	87	Klem, Johanne, født Friis	87	Nielsen, Augusta, født Andresson	75
Hanssen, Lorenz, rektor	68, 79	Knudsen, Hans Oksen, Trøjborg Gods	72	Nielsen, Augusta, gift Tuxen	78
Hanssen, Peter Tetens, adjunkt	87	Knudsen, Knud Lausten, Forballum	72	Nielsen, Carl Lindberg	25, 27
		Kock, Kristine, købmandsenke	87	Nielsen, Christiane, Henne Strand	96, 97
		Kolderup-Rosenvinge, professor	54	Nielsen, Christian, ravsliber, Henne Strand	97
		Kong Abel	26, 30	Nielsen, Christine	
		Kong Christian VIII	69, 81	Nielsen, Christine	69, 71, 75, 80, 85, 88, 90-91
		Kong Christoffer af Bayern	28	Nielsen, Elisabeth, født Davidsen, kroejer	83
		Kong Christoffer den Anden	26	Nielsen, Emilie gift Ipsen	77
		Kong Frederik V	84	Nielsen, Frederik, cand. jur.	69, 70, 80, 85
				Nielsen, Gustav	75
				Nielsen, Henrik	77, 84

- Nielsen, Henrik Christian, stiftamtmand i Ribe 66-91
 Nielsen, Jacobine, gift Jensen 77
 Nielsen, Jens, Uhrup 52, 54, 55
 Nielsen, J.K., lærer og lokalhistoriker 39, 48, 57, 60
 Nielsen, Julia 77
 Nielsen, Lise, gift Blom 83
 Nielsen, Nanna, Glahn 77
 Nielsen, Nathalie 83
 Nielsen, Niels, apoteker 76-77, 82, 84
 Nielsen, Peder Th., Blåvand 115, 118
 Nielsen, Peder With 75, 80, 82
 Nielsen, Rasmus 75, 80
 Nielsen, Rasmus, amtsforvalter, justitsråd 68
 Nielsen, Rasmus Christian Cornelius, apoteker i Varde 69, 70, 72, 80, 81-83, 90
 Nielsen, Rudolph, læge 77, 81
 Nielsen, Sten, borgmester 116, 118
 Nielsen, Theodor, maskiningeniør 77
 Nielsen, Ulrikke Charlotte Marie, født Thormann 76, 77, 83
 Novrup, Andrea 32
 Novrup, H.P.H., lærer og kirkesanger 32, 37
 Novrup, Leif 33
 Novrup, Leo 33
- O**
 Olsen, Julius, teaterdirektør 89
 Ottosen, Adolph, apoteker i Grindsted 61
- P**
 Pedersen, Hans, Novrup 32, 36, 37
 Pedersen, Olga, Holsted 33
 Pedersen, Susanne Marie, husjomfru 67
 Plagborg, Johan Schmidts tjenestekarl 48, 60
 Ploug, Carl, redaktør og digter 60
 Pontoppidan, C.I.F., borgmester 90
 Pontoppidan, Emma, født Rosen 90
 Poulsen, Hans, klitplantør 102, 109, 113
 Priester, Kurt, apoteker 93
 Priester, Ruth 93
 Paarup, Aage, Henne Strand 95, 99
- R**
 Ramsing, Caroline, institutbestyrerinde 75
 Ramsing, Louise 75
 Ramsing, Peter, hospitalsforstander i Ribe 76
 Ramsing, Susanne, født Ussing 76
 Rantzau, Daniel, feltherre 78
 Raun-Pedersen, Niels, plantør 116
 Riegels, Hans Christian, kammerherre og klitinspektør 105, 112
 Roed, Jørgen, kunstner 75
 Rose, Cathrine, tjenestepige 87
- S**
 Sahlgreen, Ludvig, kgl. operasanger 90
 Salomon, Victor, præst 80
 Salto, Carl Emil, overlærer 84
 Schiøtt, Johannes, fløjtespiller i Det kgl. Kapel 90
 Schmidt, Gerda Johanne, født Tetens 78
 Schmidt, Johan Ludvig, oberstløjtnant 39
 Schmidt, Johan Sigismund, sognepræst i Grindsted-Grene Pastorat 1840-50 38-63
 Schmidt, Math. Henrik, chef for det Sjællandske Jægercorps 39
 Schmidt, Peter, købmand i Flensborg 78
 Schmidt, Sophie, født von Harbord 78
 Sillasen, Agnes, Vandrehjemmet, Henne Strand 99
 Spies, Emilie Antoinette, Johan S. Schmidts husbestyrerinde 63
 Spies, Ida Elisabeth, Johan S. Schmidts hustru 46
 Spies, Wilhelm, cancelliråd, byskriver 46
 Sundorph, Elna, født Jespersen 79
 Sundorph, Valdemar Andreas, proprietær 79
 Søgaard, Christen, Elkjær 62
 Sørensen, Hans, Kjelst 110
- T**
 Tetens, Jacobine 71, 79
 Tetens, Jacob, konrektor og kammerråd 71
 Tetens, Johanne Cathrine, født Hansen 71
- Tetens, Peter, præst i Horsens 78
 Tetens, Stephan, biskop i Ribe 79
 Thormann, Emilie, gift Lundager, Jacobsen og Fischer 76
 Thormann, Pauline, gift Øgmundsen 76
 Thorvaldsen, Bertel, billedhugger 40
 Tranberg, Camilla 72
 Tranberg, Emilie, født Schönau 72
 Tranberg, Flora 72
 Tranberg, Gertrud Kirstine, født Grøn 72
 Tranberg, Hans 72-73, 81, 83
 Tranberg, Hans Gotfred, borgmester i Ribe 72
 Tranberg, Mathilde 72
 Tranberg til Bækmark, Jørgen, byfoged i Holstebro 72
 Tranberg til Bækmark og Lønborggård, Andreas Grøn 72
 Tranberg til Lønborggård og Bækmark, Hans Jørgen 73
 Tuxen, Elias Carl Christian, kaptajn løjtnant, lodsbogholder i Helsingør 78
 Tuxen, Fanny, forfatter 78
- U**
 Ulv, Niels Pedersen, værthusholder 67
- V**
 Valdemar af Sønderjylland, hertug 26
 Vilhelm af Lüneburg, hertug 26
 Vinding, Henriette, født Frisch, pastorinde 83
 von Bülow til Sanderumgård, Johan, hofmarskal 78
 von Harbord, Adolph, major 78
 von Harbord, Catrine, født Brabrand 78
 von Lüttichau, Hans Helmuth, stiftamtmand i Ribe 70, 80, 83, 91
 von Platen zu Hallermund, Emil Rudolph, rigsgreve 87
 von Sponneck, Marius S.W., stiftamtmand i Ribe 70
 von Sponneck, Susanne Christine, stiftamtmandinde 70
 von Stöcken, Frederik, apoteker 68, 71-73, 85, 87
 von Stöcken til Nibstrup, Carl Christian 68, 79

REGISTER

W

With, Abelone, justitsrådinde 68
Wolf, Andreas, konsistorialråd 80

Ø

Øgmundsen, Jon Sigurd,
distrikslæge i Ribe 76

Stedregister

A		Husum	27	T	
Alslev	32, 33, 37	Hærvejen	16, 17, 22, 24	Tarp	13
Altona	32	J		Tønning	27, 81, 84
B		Jerne Sogn	36	U	
Blåbjerg	106	K		Ulslo	101-102, 109-118
Blåvand	109	Kallesmærsk Hede	101, 108	Untoft Vand	108
Blåvand Kro	115	Kongehøj	17	V	
Bogense	76	Kongeåen	16, 17, 18	Varde	25-26, 29, 31, 61
Bordrup	109-110, 112-113	Krogsgård	33	Vejen	16-24
Bordrup Klitplantage	101, 106, 109, 113	København	42, 44, 47, 60, 63, 67-71, 74-76, 78-81, 83, 86-87, 89	Vejen Knude	16
Bordrup Kro	110, 114-115	Køge	76	Vejen Vestermark	17, 18
Bordrup Sande	101-102, 105-106, 108, 110, 112	L		Vejen Å	16, 18
Brørup	86	Lemvig	29-30, 71, 82	Vejers	110, 114
Bække Mark	10	Lustrup	82	Vejle	61
D		Lübeck	26-27	Vester Horne Herred	101
Danmark	142	Løgumkloster	81	Vester Vedsted	80, 87
Dalhus	16-18, 20, 23-24	M		Viborg	17, 71
Detmold, Tyskland	93	Mannehøj	17		
E		Mosevrå	109, 113		
Eckernförde	68, 78, 80	Møgeltonder	83		
Esbjerg	7	Møn	82		
Esbjerg Øst	32	Måde	7-15, 37		
F		N			
Fiil Sø	72, 73	Nibe	79		
Flensborg	27, 73, 83, 84, 87	Novrup	32, 37		
Forballum	72	Nyborg	38-41, 47		
Fredericia	69, 88	Nykøbing Sjælland	75		
Föhr	69, 81	Nymindegab	99		
G		O			
Gredstedbro	83, 87	Odense	69, 77, 83, 86		
Grene Sogn	47-49, 62	Oksby Sogn	101, 104, 114		
Gretenlund	17	R			
Grindsted Sogn	38-39, 47, 63	Ribe	1, 3, 127, 142		
Grundfør	63	Randers	76		
Grærup	114	Rejsby	90		
H		Ribe	46, 67-91, 93, 95		
Holsted	142	Ribe Amt	101, 105, 118		
Hamburg, Tyskland	69-70, 75, 93	Roskilde	46, 47		
Helsingør	45, 46, 47	Rørkjær	32, 37		
Henne Strand	93, 95, 96, 99	S			
Hiering Revier	109	Seest Sogn	63		
Hjerting	36	Skads Sogn	36		
Ho	114	Skive	76, 81, 82, 84		
Ho Bugt	101, 108, 109, 112	Slesvig	67-68, 72, 78-79, 81, 83		
Holstebro	72	Someren-Waterdael, Holland	13		
Holsted Overmark	23	Sædding	24		
Horsens	79				

Bestyrelse

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske Samfund

Formand:

Olga Pedersen
Vestergade 6
6670 Holsted
Tlf. 75 19 82 80
e-mail: Olga.Pedersen@stofanet.dk

Næstformand:

Søren Mulvad
Varming Vesterby 9
6760 Ribe
Tlf.: 75 44 11 77
e-mail: mulvadvarming@gmail.com

Kasserer:

Hans Sørensen
Gl. Skolevej 9
6600 Vejen
Tlf.: 76 60 04 74
e-mail: urupgaard@gmail.com

Sekretær:

Jeremy Watts
Gl. Grenevej 2
6623 Vorbasse
Tlf.: 75 33 30 89
e-mail: jeremywattsdk@gmail.com

Redaktør:

Mariann Ploug
Nybrovej 123
6851 Janderup
Tlf.: 75 25 90 25
e-mail: mariannploug@bbsyd.dk

Mogens Hansen
 Frederiksberg Allé 13
 7200 Grindsted
 Tlf.: 51 18 29 55
 e-mail: brammingegn@mail.dk

Peder Th. Nielsen
 Midtbyvej 10
 6857 Blåvand
 Tlf.: 75 27 56 04

Suppleanter:

Steen Rasmussen
 Østergade 9b
 6670 Holsted
 Tlf.: 72 11 42 62

Knud Andreasen
 Skovduevej 6
 6800 Varde
 Tlf.: 75 22 17 48
 e-mail: knud.vla@live.dk

Ekspedition og kasse:

Gironummer: 6 04 31 94
 Konto: Danske Bank nr. 3737 6043194
 e-mail: histsamfund@gmail.com
 Kontingent: 150 kr.

INDHOLD

Grundvad, Bente	
Krigslæge og kulturanlæg fra Måde industri.	7
Krøtel, Janne og Grundvad, Lars	
Vikinger i Vejen – en stormandsgård fra tidlig vikingetid ved Vejen Gymnasium.	16
Bentsen, Lars Chr.	
Varde bys middelalderlige segl.	25
Villadsen, Hans Ole	
En 200-årig regnskabsbog fra Esbjerg-området.	32
Jensen, Mogens	
Johan Sigismund Schmidt – sognepræst i Grindsted-Grene pastorat 1840-50.	38
Hald, Carsten	
Jacobine Eilschous dagbog, 1845-1855.	66
Klaas, Gabriele	
Vi endte i et Paradis med H.C. Andersen og Hindbærmarmelade.	93
Jepsen, Palle Uhd	
Ulslo, en lokalitet i Bordrup Klitplantage.	101
Generalforsamling	121
Regnskab	124
Nye medlemmer	126
Bibliografi	127
Register	137
Bestyrelse	142